

İDARE

DERGİSİ

DAHİLİYE VEKALETİNCE İKİ AYDA BİR ÇIKARILIR

Yıl: 29

MART — NİSAN 1958

Sayı: 251

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER

Sahife

B.B.M. Dahilî Nizamnamesinin Resmî Gazete İle Neşri Zarureti	Sadık ARTUKMAÇ	1
Fransa'da Vilâyet Umumî Meclisi ve Vilâyet Komisyonu	Macit İNCE	7
Muhtelif Devlet Anayasalarında Mahallî İdareler Hakkında Ana Prensipler	Tekin GÜRZUMAR	19
Birinci T. B. M. M. ve Hükümeti Olağanüstü Kanun ve Kararları	Mustafa SAVECİ	49
Belediyecilik Alanında Gelişmeler	Mehmet TARCAN	78
TERCÜMELER:		
Birleşik Amerika'da Belediye Gelirleri	Tarık ÖLMEZOĞLU	82
İngiliz Parlâmentosunda Kanun Yapma Usûl ve Tekniği	Vecihi TÖNÜK	100
İDARİ COĞRAFYA:		
Bozcaada.....	Kâzım PAMUK	127

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllığı	: 500 kuruş
Yabancı memleketler için yıllığı	: 750 kuruş

ABONE BEDELİNİN GÖNDERİLMESİ ŞEKLİ

A — Türkiye’de :

Bulunan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Çeşitli gelir makbuzu) aynen ve taahhütlü mektupla;

Dahiliye Vekâleti Yayın Müdürlüğü — Ankara

adrese gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde :

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hâsıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukarıdaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etüdlar kabul edilir.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20, 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmiyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Dergiye dercolunmayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **Dahiliye Vekâleti Yayın Müdürlüğü**’ne müracaat edilmelidir.

Sahibi : **Dahiliye Vekâleti**

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Mesul Müdürü ; **Selim AYBAR**

TETKİKLER

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÂHİLİ NİZAMNAMESİNİN RESMÎ GAZETE İLE NEŞRİ ZARURETİ

Yazan :

Sadık ARTUKMAÇ

Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar
Tetkik Dairesi Âzası

Son tadilat dolayısıyla, Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesi'nin Resmî Gazete ile neşri lâzım gelip gelmediği hususu ; matbuatımızda tartışma konusu olmuştur. Yazımızda bu mevzu incelenecektir.

Bilindiği üzere, hukukî tasarruflar ; tevlit edecekleri neticeler bakımından, objektif ve sübjektif tasarruflar adıyla iki kısma ayrılırlar.

Objektif tasarruflar ; kanun, nizamname, talimatname ve bir kısım karamameler gibi objektif ve umumî bir hukukî durum yaratan tasarruflardır.

Sübjektif tasarruflar ise ; muayyen bir şahıs veya iş hakkında yapılan ve sadece bunlar hakkında netice tevlit eden, kısaca, sübjektif ve ferdî bir hukukî durum yaratan tasarruflardır. Kazaî tasarruflar, medenî hukuk tasarrufları bu kabildendir. İdare hukukunda, vergi tarh ve tahakkuku gibi bazı tasarruflar da sübjektif tasarruflardandır. «İdarî tasarruflar muayyen fertlere veya hâdiselere taalluk ettiği için sübjektif sayılmaktadır.»

Acaba, Meclis Dahili Nizamnamesi; bu iki kategoriden hangisine girer ? Başka bir deyimle, nasıl bir hukukî tasarruftur ?

« Büyük Millet Meclisinin birçok tasarrufları maddî bakımdan objektif ve binaenaleyh kanun mahiyetinde olmakla beraber, bir kısmı mücerret, umumî ve objektif vasıf ve mahiyette olmadıkları için yalnız uzvî bakımdan kanun sayılırlar. Bir mukavelenin tasdikına, muayyen bir şahsa maaş tahsisine, hususî affa ve buna benzer hususlara taállük eden kanunlar maddî bakımdan sübjektif tasarruf veya şart - tasarruf mahiyetinde oldukları halde uzvî bakımdan kanun hüküm ve kuvvetindedirler.

Gerçi Büyük Millet Meclisinin muayyen hâdiselere taallük eden bir kısmı tasarruflarına karar denilmekte ve bazı müellifler Meclisin sübjektif tasarruflarının karar adı altında, objektif birer tasarruf olan kanunlardan ayrılacağını söylemekte iseler de bu durum, tatbikata tamamen uymamaktadır : Filhakika Meclisin kanunları tefsir için yaptığı tasarruflar kanuna iltihak ettikleri ve kanun mahiyetinde oldukları için objektif birer tasarruf olmalarına rağmen bunlar da birer karar sayılmakta ve bunlara da tefsir kararı denilmektedir. Buna mukabil birer şart - tasarruf olan mukavelelerin tasdiki ve birer sübjektif tasarruf olan fevkalâde maaş tahsisi kanun adı altında ve kanun şeklinde sâdir olmaktadır. Bu itibarla Meclisin tasarruflarını objektif veya ferdî ve sübjektif mahiyetlerine göre kanun ve karar şeklinde ayırmaya imkân yoktur. Bizim teşriî tabikatımızda uzvi ve şekli kanunlar mevcuttur.» (1).

Bu izahattan da anlaşılacağı veçhile, Meclis Dâhili Nizamnamesi; tamamiyle sübjektif bir hukukî tasarruf mahiyetini arzetmemektedir. Objektif ve umumî bir hukukî durum yaratan, Âmmeyi alâkadar eden hükümleri de ihtiva eylemektedir. Bu hükümlerden bazılarını zikrelelim:

A) Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun 82 nci maddesine göre ; «Türkler, gerek şahıslarına gerek âmmeye müteallik olarak kavanin ve nizamata muhalif gördükleri hususatta merciiine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine münferiden veya müçtemian ihbar ve şikâyet» bulunmak hakkına sahiptirler. Meclis Dâhili Nizamnamesi, bu hakkın Meclis bakımından ne suretle istimal edileceğini tâyin ve tesbit etmiş ve «Meclise verilecek arzuhaller sahibinin imzasile mümza olmak, şöhreti ile oturduğu yer gösterilmek ve birkaç imzayı muhtevi iseler içlerinden enaz birinin oturduğu yer tasrih edilmek icabeder. Arzuhallerin bir mebus vasıtasıyla de takdimi câizdir.» hükmünü koymuş ve her arzuhalin neticesi hakkında sahibine tahrirî cevap verilmesini, vekillerin kendilerine gönderilen arzuhallerle arzuhal üzerine encümence ittihaz olunup tebliğ edilen mukarrerat hakkında icra ettikleri tâkibatı ve kendilerince müttehad kararları iki ay içinde encüme bildirmelerini mecburî kılmıştır (2).

Bu hükümlerin bütün vatandaşları ve Devlet teşkilâtını ilgilendirdiğine ve binnetice âmmeyi alâkadar eden hükümlerden olduğuna şüphe yoktur.

B) Dâhili Nizamnamenin 170, 173, 174 ve 178 inci maddelerine göre : İcra Vekillerinden biri hakkında Meclis tahkikatına mahal olup olma-

(1) Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar ; İdare Hukukunun Umumî Esasları. 1952, Sayfa: 244.

(2) Meclis Dâhili Nizamnamesinin 51, 52, 55 ve 59 uncu maddelerine bakınız.

dağını tâyin için teşkil edilecek beş kişilik encümen; Hükümetin bütün vesaitinden istifade ve istediği evrak ve vesaike vazı-yed edecektir. Vekilleri isticvap edebileceği gibi, hariçten herkesi şahit ve ehlivukuf sıfatıyla dinleyebilecektir.

Mahkemeler, bir mebusun teşrii masuniyetinin kaldırılması için, Adliye Vekâletine tebligatta bulunacaktır. Adliye Vekâleti, mezkûr talebi, Başvekâlet vasıtasıyla Meclis Reisliğine gönderecektir.

Bunlar da âmmeyi alâkadar eden hükümlerendir.

C) Dâhilî Nizamnamenin 213 üncü maddesine göre ; Büyük Millet Meclisi Reisinin emir ve kumandası altında, Meclisin dahilî ve haricî emniyetini korumak maksadiyle, polis ve askerî muhafız müfrezesi bulunacaktır. Muayyen bazı polis müfrezesiyle askerî birliklerin Meclis Reisi ile olan alâka ve münasebetini tanzim eden bu hükmün de, âmmeyi alâkadar eden hükümlerden sayılması icabeyler.

Ç) Meclis Dahilî Nizamnamesinin 214, 215, ve 216 ncı maddelerimde hiç kimsenin Meclise silâhla giremeyeceği Heyeti Umumiye salonu ile Encümen odalarına mebuslardan, Meclis memur ve müstahdemlerinden, Hükümetten iş için gönderilmiş memurlardan ve dâvet edilen mütehassıslardan başkalarının giremeyeceği ve girenlerin dışarı çıkartılacağı ; Meclis inikatlarının devamı müddetince sâmilerin tasvip veya ademi tasvibi mutazammın kavlen veya fi'ilen herhangi bir harekette bulunamayacakları, aksi halde bunların dışarı çıkarılacakları ve icabında selâhiyettar mercie teslim olunacakları ; belirtilmek suretiyle hemen herkesi alâkadar eden hükümler tesis edilmiştir.

D) Dahilî Nizamnamenin 66 ncı ve 87 nci maddelerinde, kanun lâyhalarının ve esbabı mucibelerinin sureti tanzimine ait umumî hükümler vardır :

1 Hükümet tarafından Meclise takdim olunan kanun lâyhalarında bütün vekillerin imzaları bulunacaktır.

2. Kanun lâyhaları esbabı mucibe mazbatasıyla birlikte Meclise takdim olunacaktır. Esbabı mucibe mazbatasında ; ilkönce lâyihanın heyeti umumiyesi ve sonra maddeleri hakkında malûmat verilecektir. İlgası veya ilâvesi istenilen hükümlerin nelerden ibaret olduğu ve ne sebeple değiştirilmelerine veya ilâvelerine lüzum görüldüğü belirtilecektir. Aksi halde mazbata, Hükümete iade olunacaktır. Bir Vekâlete ait bir lâyiha veya teklifin müzakeresi sırasında, o vekil veyahut o nama gelen birinci sınıf devair rüesasından biri müzakerede hazır bulunacaktır.

Devlet teşkilâtıyla memurları yakından ilgilendiren bu hükümlerin de, âmmeyi alâkadar eden hükümlerden olduğuna şüphe yoktur.

E) Dahilî Nizamnamenin ; encümenlerin vekilleri ve mutahassısları davet etmek salâhiyetinde olduklarına ve davet edilen vekilin, namına söz söylemek üzere, memurun rüesasından birini bulundurmağa yetkili bulunduğuna dair olan hükümlerini de âmmeyi alâkadar eden hükümlerden saymak icabeder (Madde 40).

Arzettiğimiz bu durum, Büyük Millet Meclisi Dahilî Nizamnamesinin Resmî Gazete ile neşrini zarurî kılmaktadır. Filhakika ; «Kanunların ve nizamnamelerin sureti neşir ve ilânı ve mer'iyet tarihi» hakkındaki 23/5/1928 tarihli ve 1322 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (A) bendine göre; «Kanunlar, devletlerle mün'akit mukavele ve muahedelerle sair düveli akitler, inhisarı ve mâlî taahhüdü mutazammın mukavele ve imtiyazlar, kanunların tefsiri, hususî af ilânı, cezaların tahfif veya tahvili veya tecili, tahkikat ve takibatı kanuniyet icrası veya tecili, idam hükümlerinin infazı gibi âmmeyi alâkadar eden Büyük Millet Meclisi kararları ve Meclis zabıtları» Resmî Gazete ile mutlaka neşredileceklerdir.

Meclis Dahilî Nizamnamesinin bazı maddelerinin, «âmmeyi alâkadar eden Büyük Millet Meclisi kararları» meyanında bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Durum böyle olunca ; Dâhilî Nizamnamenin Resmî Gazete'de neşredilmesi mecburiyeti kendiliğinden meydana çıkar.

Oysaki Dahilî Nizamnamenin 232 nci maddesinde de neşre dair bir hüküm mevcuttur. Mezkûr maddede : «Bu nizamname ile bundan sonra vukubulacak tadilâtı, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 35 inci maddesinde gösterilen şekilde ilâna tâbî değildir.» (3) denilmektedir. Fikrimizce bu hüküm ; Dahilî Nizamnamenin Resmî Gazete ile neşredilmesini önlemek için değil, kanunların neşri usulünden ayrı bir usulle neşrini sağlamak maksadiyle vazedilmiştir.

(3) Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun uzun 35 inci maddesi şudur :

«Reisicumhur, Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilân eder.

Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile bütçe kanunları müstesna olmak üzere ilânını muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere esbabı mucibesıyla birlikte keza on gün zarfında iade eder.

Meclis, mezkûr kanunu bu defa da kabul ederse, onun ilânı Reisicumhur için mecburîdir.»

Filhakika ; Meclis Dahilî Nizamnamesi ve bu nizamnamenin tadilatı, Reiscumhur tarafından ilân edilmeyecektir. Fakat, Reiscumhurun müdahalesi olmaksızın neşir ve ilân edilecektir.

Hâlen mer'i olan Dahilî Nizamname 2 Mayıs 1927 tarihlidir. Bu tarihten bir sene sonra, 23 Mayıs 1928 tarihinde tedvin edilen 1322 sayılı kanunun 5 inci maddesiyle, durum daha ziyade tavazzuh etmiştir : «Kanunlar ile nizamnameler Reiscumhur tarafından ve kanunî tefsir ile Heyeti Umumiye Kararları Büyük Millet Meclisi Reisi tarafından takımı ile Başvekâlete tevdi olunur. Müdevvenat müdüriyetince bunların kabul tarihi ile nizamnamelerin Reiscumhur tarafından imza edildiği günün tarihleri kayıt ve tesbit ve suretleri çıkarılıp asılları Hazineci Evraka teslim olunur ve Resmî Gazete ile neşir ve ilân ettirilir»

Kısaca ; Meclisin Dahilî Nizamnamesi ile tadillerinin Resmî Gazete ile neşir ve ilânı, arzettiğimiz hükümler muvacehesinde, mecburîdir. Nitekim Dahilî Nizamnamenin tadillerinden çoğu Resmî Gazete ile neşredilmiştir :

1. Meclis Dahilî Nizamnamesinin 169, 170 ve 171 inci maddelerinin 13 Haziran 1932 tarihli tâdili ; 21/6/1932 tarihli ve 2130 sayılı Resmî Gazetede neşredilmiştir.

2. Dahilî Nizamnamenin 22 nci maddesinin 10 Teşrinisani 1932 tarihli tâdili ; 15/11/1932 tarihli ve 2252 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir.

3. Dahilî Nizamnamenin 5 inci maddesinin 27 Nisan 1933 tarihli tâdili ; 3/5/1933 tarihli ve 2391 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir.

4. Dahilî Nizamnamenin 57 nci maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkındaki 3/7/1939 tarihli Heyeti Umumiye Kararı 4248 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir.

5. Dahilî Nizamnamenin 57 nci maddesi mucibince tanzim kılınacak mazbataların takrir sahibi tekrar mebus seçilmiş olsa bile Umumî Heyette müzakere edileceğine dair olan 13/12/1940 tarihli karar, 4409 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir.

6. Dahilî Nizamnamenin 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 ve 21 nci maddelerinin kaldırılmasına dair olan 11/3/1954 tarihli karar ; 27/3/1954 tarihli ve 8664 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir.

7. Dahilî Nizamnamenin 53 ve 59 uncu maddelerinin 28/11/1955 tarihli tâdili, 8/12/1955 tarihli ve 9175 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir

8. Dahilî Nizamnamenin 174 üncü maddesinin tefsirine mahal görülmediğine dair olan 15/12/1956 tarihli karar, 9484 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir.

9. Dahilî Nizamnamenin bazı maddelerinin tadiline dair olan 28/ 12/1957 tarihli karar, 6/1/1958 tarihli ve 9800 sayılı Resmî Gazete ile neşredilmiştir (4).

(4) Dahilî Nizamnamenin 13 Mart 1935, 16 Temmuz 1943, 15 Ağustos 1945, 15 Mayıs 1946, 18 Haziran 1947 ve 12 Şubat 1954 tarihli tâdilleri ; Resmî Gazete ile neşredilmemiştir.

I — FRANSA'DA VİLÂYET UMUMÎ MECLİSİ

Yazan :
Macit İNCE

İdarî sistemimizle, onun başlıca kaynağı olan Fransız İdarî teşkilâtı arasında pek çok benzerlikler vardır. Fakat biz bu yazımızda, derginin muhterem okuyucularını gözönünde tutarak, iki sistem arasındaki benzerlik ve ayrılıkları münakaşa etmekten ziyade, bu sistemi umumî bir şekilde incelemeye çalışacağız.

Fransız Vilâyet Genel Meclisi de vilâyete ait mahallî işlerin idaresi için karar veren, mahallî bir uzuv olduğuna göre, kendisinde şu üç esas karakter görünür :

- Seçimle teşekkül etmiş bir Meclistir.
- Bu meclis, İdarî bir organdır.
- Ve bir karar uzvudur.

*

**

Vilâyet Umumî Meclisinin Teşekkülü : 1833 den beri seçimle teşekkül eder. Mecliste her /Kanton (1) bir âza tarafından temsil olunur. (10 Ağustos 1871 Kanunu, M: 4). Bu âzalar 6 sene için seçilmiş olup, her 3 yılda bir meclis âzasının yarısı yenilenir.

Seçim, Kanton çevresi dahilinde, «tek turlu mutlak çoğunluk sistemine» göre yapılır. Her seçmen, tek isim yazılı rey pusulası, kullanır. Yapılan bu tek turlu seçimde adaylardan hiçbiri, kayıtlı seçmenlerin mutlak çoğunluğunu ve reylerin en az 1/4 ünü elde edemezse, seçim iki turla yapılır ; ve bu turda, nisbî çoğunluk esasına göre en fazla rey alan aday, kazanmış olur. Eğer, ikinci turda birden fazla aday eşit rey almışsa, bunlardan en yaşlı olan aday seçimi kazanmış olur. (10 Ağustos 1871 K. M. : 14). Seçim sistemi çok basittir. Her Kanton, nüfusu ne olursa olsun, vilâyet meclisinde bir âza ile temsil olunur. Bu bakımdan, meclisteki temsil sistemi bir müsavatsızlık gösterir. Bu hususa, iki misâl vererek

(1) Kanton'lar bizdeki nahiyte teşkilâtına benzerler ; fakat daha ziyade birer seçim yahut temsil bölgesi mahiyeti arzederler.

işaret etmek istiyoruz : «BASSES - ALPES» vilâyetinin umumî meclisinde, 499 nüfuslu «SENEZ» Kantonu ile, 140.000 nüfuslu, «MARSİLYA'nın beşinci Kantonu» birer meclis âzası ile temsil olunur (2). Aynı şekilde, «ALPES - MARİTIMES» Vilâyet Genel Meclisinde 112.556 nüfuslu, «NİCE'in Dördüncü Kantonu» ile 1.197 nüfuslu «COURSEGOLES» Kantonu birer meclis âzasına sahiptirler (3).

Seçim, bütün vilâyetlerde, Ekim ayında ve aynı günde, bir Pazar günü cereyan eder. İkinci tur yapılacağı zaman, müteakip Pazar yapılır. Seçimin yapılacağı, seçmenlere, seçimden asgarî 15 gün önce kararname şeklinde ilân olunarak, tebliğ olunur (17/Temmuz/1928 K. M. : 3 - 10/Ağustos/1871 K. Madde 12 nin tadili ile). Seçmenler, Belediye Meclisi âzalarının, milletvekillerinin seçmenleridir.

Seçime ve seçilememe : Seçim gününde, 23 yaşını doldurmuş, kadın,, erkek vilâyetle şahsî bir rabitası olan her Fransız seçime iştirâk eder (4). (M. : 6-1871 in tâdili ile 1/Ekim/1946 Kanununa göre). Vilâyetle olan bu şahsî rabita, ikâmet yahut o vilâyet dahilinde, seçim senesinin 1 Ocak tarihinden itibaren vasıtasız bir vergi ödeme, veyahut gene bu tarihten itibaren bir mülkün mirasına sahip olma esasıdır. Yalnız meclis âza sayısı, vilâyette bu saydığımız şıklardan, ikâmet esasına sahip olmayanların 1/4 ünden fazlasını ihtiva edemez.

Kanun, şu hususlarda seçilememe hallerini tesbit etmiştir :

- 1 — 23 yaşını doldurmamış veya o vilâyet dahilinde bir alâkası mevcut olmayan ve bir seçim listesinde ismi bulunmayanlar (1/Ekim/1946 K. M. : 6). 1871 Kanununa göre 25 yaş idi.
- 2 — Herhangi bir suretle seçim ehliyetini kaybetmiş bulunan kimseler.
- 3 — Bazı âmme hizmetleri ifa eden merkez ve vilâyete ait memurlar.
- 4 — Ayrıca, son olarak, 10/Temmuz/1940 Anayasasına rey vermiş, olan Parlamento âzalarının da seçilme hakları yoktur. Bu Anayasa, bildiğiniz üzere, VICHY Rejimini tesis eden Anayasadır.

(2) Büyük şehirler birinci, ikinci, üçüncü... v.s. şeklinde bir takım kantonlara: bölünmüştür.

(3) Duez - Debeyre

(4) Fransa'da kadınların rey kullanma hakkı henüz yenidir.

UYUŞMAZLIK : Vilâyet Meclisi âzalığı, diğer bazı sıfatlarla bir arada bulunamamak neticesini verir :

a — Bazı âmme memuriyetleri : Vali, (Kaymakam, Polis, komiser veya memuru olan kimseler (1871 K. M. : 9). «Burada bütün Fransa için bahis mevzuu olan mutlak bir uyuşmazlık hali mevcuttur.»

b — Vilâyete ait bir hizmetten ücret alan yahut vilâyete ait bir işin müteahhidi olan kimseler, aynı zamanda vilâyet meclis âzalığı vazifesini ifa edemezler. (1871 K. M. : 10) «Bu uyuşmazlık yalnız o vilâyet dahilinde bahis mevzuu olup, birincisine nazaran nisbî bir karakter gösterir.»

c — Aynı zamanda her âza ancak bir kanton'u temsil edebilir. Birden fazla kantondan seçilmiş âza, meclis toplantılarının başlamasını müteakip ilk üç gün içerisinde, bunlar arasından birini tercih etmek mecburiyetindedir (1871 K. M. : 11). Seçmezse, Genel Meclis, kur'a yoluyla ve alenî celsede bu âzanın temsilcisi olacağı nahiyeyi bizzat tesbit eder (M. 17 - 1871 in 31/Temmuz/1875 ile tâdil olunan şekline göre...)

Bu seçilmezlik veya uyuşmazlık hallerinden birisi, seçimlerden sonra ve meclis âzalığı esnasında zuhur ederse, seçmenlerden birinin talebi üzerine yahut bizzat Vilâyet Meclisinin kendiliğinden alacağı karar üzerine, ilgili âza mecburî istifaya sürüklenir (M. : 18 - K. 1871).

Seçim ihtilâfları : Seçim muamelelerine karşı, ihtilâflar için, ilk merci Le Conseil de Prefecture'dir. Üst derecede, danıştaya müracaat edilebilir (5). (Decret-loi 5 Mayıs 1934 ve 8 Eylül 1934) (6).

Bu seçim ihtilâfının hal tarzı, muhtar bir İdarî ihtilâf mahiyetindedir. Basit, kolay ve sür'atli bir usule sahiptir.

1 — LE CONSEIL DE PREFECTURE INTER DEPARTMENTAL

(7) : e müracaat, ithilâfla ilgili her kantonun seçmenine, seçime iştirak eden adaylara ve seçilmiş bulunan meclis âzalarına açıktır ; Vali de aynı şekilde bunu kullanabilir ; fakat bu hususta bazı şartlar kabul etmiştir.

(5) Seçim ihtilâflarının bu hal tarzı yani danıştaya müracaat şekli yenidir. Evvelce bu vazife bizzat Vilâyet Umumî Meclisine ait idi. Bunu, 31 Temmuz 1875 Kanunu ilk ve son merci olarak danıştayı tesbit etmekle tâdil etti. Bak : Duez - Debeyre.

(6) Decret loi'lar, o tarihte hükümetin çıkardığı kanun mahiyetinde kararnamelerdir.

(7) Le Conseil de Prefecture Interdepartemental : Teşekkül tarzı itibariyle bizdeki Vilâyet İdare Heyetlerine benzer. Sonradan birkaç vilâyeti ihtiva eden heyetler şeklinde tâdil edilmiştir.

2 — DANIŞTAYA MÜRACAAT : Valiye ve alâkalı partilere açıktır. Conseil de Prefecture'ün kararının tebliğ tarihinden sonra bir ay içinde Valiliğe yahut Kaymakamlığa dilekçe verilmiş olmalıdır. İlgili partiler, Valiliğe yahut Kaymakamlığa müdafaalarını bildirmek için 15 günlük bir mühlete sahiptirler. Bu mühlet, müracaatı danıştaya götüren Dahiliye Vekiline Vali tarafından dosyanın gönderilmesinden sonra nihayet bulur. Dahiliye Vekili, danıştaya kendi fikirlerini de bu dosya ile birlikte bildirir. Dâva, evrakın Danıştay Sekreterliğine geldiği tarihten itibaren üç ay içinde hükme bağlanmış olmalıdır.

3 — Müracaat ve itirazın takibi meccanidir. Pul masrafi, avukat ücreti veya herhangi diğer bir ücrete tâbi olmıyarak hükmolunur.

Bundan başka bu müracaatların karakteristik bir noktası fiilen geciktirme gibi bir tesiri olmayışlarıdır. Meselâ seçilmiş bir meclis âzasının üzerindeki âzalık sıfatı, talep üzerinde, ancak kat'î bir karardan sonra kalkar. Bu karar şüphesiz yukarıda gördüğümüz alâkalı merciler tarafından verilmiş bir karardır (5/Eylül/1934 Kararnamesi Madde : 5).

SEÇİLEN MECLİS ÂZALARININ STATÜSÜ :

A — Süre ve vazifenin sona ermesi :

Seçilen meclis âzalarının 6 yıl için seçildiğine ve meclis âzalarının yarısının her üç yılda bir yenilendiğine işaret etmiştik (1871 Kanunu M. : 21) .

Hususî bazı şartlar altında bu kanunî sürenin daha evvel sona ermesi mümkündür.

a — Âzanın istifası : Bu şekilde âzalığın sona ermesi için istifanın kabul edilmesine lüzum yoktur.

b — Mecburî istifa yahut ihraç : Disiplinle ilgili bir tedbirdir. Şu üç hal vukuunda kullanılır :

I — Meclis âzalarından biri, mazeretsiz olarak, bir mutat toplantı devresine hiç iştirâk etmemişse, âzanın ihracını, bizzat Vilâyet Meclisi kararlaştırır.

II — Meclis âzalarından biri, kanunen ona ait bir vazifeyi ifa etmeyi reddederse âzanın ihracını, Dahiliye Vekilinin talebi üzerine Danıştay kararlaştırır.

III — Bir Meclis âzası, gayrikanunî bir toplantıya iştirâk ederse, ihraç, Valinin talebi ile müddeiumumi tarafından hukukî muameleye tevessül olunarak kararlaştırılır.

c — **Genel Meclisin feshi** : Son olarak Meclis âzalığı sıfatı, kanunun gösterdiği şartlar altında, Genel Meclisin feshi suretiyle son bulabilir.

B — **Meclis âzalığı vazifesinin meccanîliği** : Meclis âzalığı vazifesi prensip olarak meccanîdir. Bununla beraber 30/Temmuz/1913 Kanunu, mebuslar ve senatörlerinki gibi bir takım tahsisatlar tanıdı. Bu husustaki miktar ve nisbetler 4/Nisan/1947 kanunu ile günün şartlarına uyduruldu.

Toplantıların devamı müddetince, meclis âzalarının almış olduğu ikâmet tahsisatı, Genel Meclisin kendisi tarafından tesbit olunur ; ve tesbit edilirken, meclis toplantılarında yahut komisyon çalışmalarında veyahut diğer bir vazife ile geçirilen gün esaslı gözönünde tutulur.

Bundan başka diğer hususî vazifeler icabettirdiği takdirde, meclis âzalarının yer değiştirme harcırahları ve ek masraf ödenekleri almaya hakları vardır.

*

**

VİLÂYET UMUMÎ MECLİSİNİN ÇALIşMALARINI

Muhtariyetin Derecesi : Vilâyet Umumî Meclisinin çalışmalarında, mahallileşmenin kazandırdığı hususî bir muhtariyet görülür. Bu bakımdan :

1 — İç tüzüğünü bizzat kendisi tanzim eder. Bu hususta, kanun tarafından bazı prensipler tesbit olunmuştur. Bu iç tüzüğün hazırlanması, Belediye Meclisleri için ihtiyarî olduğu halde, Vilâyet Meclisleri için mecburîdir.

2 — Umumî Meclis her yıl müstakil olarak bürosunu seçer. Bu büro, bir başkan, bir yahut birkaç başkan yardımcısı ve sekreterlerden mürekkeptir.

Meclis ikinci mutad toplantı devresinin açılışında, en yaşlı âzanın başkanlığında toplanarak seçimi yapar. En genç bir âza kâtiplik yapar. Seçilen bu büronun vazifesi, ertesi yılın ikinci toplantı devresinde nihayete erer. Burada bizdekinden çok esaslı bir fark göze çarpar : Vilâyet Umumî Meclisinin, kendi içinden seçtiği daimî bir başkanı vardır.

Başkanın vazifesi, müzakerelerin idaresi ve 1946 Anayasasının tesbit

ettiği hususlarda Meclis kararlarının Vali tarafından ne şekilde icra edildiğinin kontrolüdür. Fakat Anayasa tarafından gösterilmiş prensiplerin tatbik safhasına geçmesinden sonra, gelecekte, Valilerin bu icra vazifeleri tamamen, bu meclisler başkanları tarafından deruhte edilecektir.

Başkan ayrıca meclisin asayişini tanzim eder ve düzeni ihlâl eden her dinleyiciyi dışarı çıkartabilir ve tevkif edebilir. Suç veya cürüm halinde zabıt varakası tanzim eder ve derhal suçluyu Cumhuriyet Savcısına tevkif ettirir (10/Ağustos/1871 K. Madde : 29).

Meclisin toplantıları : Meclisin toplantıları alenîdir. Bununla beraber meclis gizli oturum yapabilir. Basma muntazam surette zabıt varakaları verilir. Vilâyetin her seçmeni yahut vergi mükellefinin bu zabıtların muhtevasını öğrenmeye ve bir örneğini olmaya hakkı vardır.

Vali toplantılara girebilir, münakaşalara iştirâk edebilir, yalnız hesapların tetkiki ile alâkalı toplantılar müstesnadır.

Meclisin toplantıları iki çeşittir :

a — Mutad toplantılar : Bu toplantıların mevcudiyeti 10/Ağustos/ 1871 Kanunu ile garanti edilmiştir. Madde 23 e göre Meclis yılda iki defa mutad olarak toplanır. Birincisi 15/Nisan - 15/Mayıs arasında açılır ; âzamî 15 gün sürer ve en geç 20 Mayıs'ta nihayete ermek mecburiyetindedir. İkinci toplantı devresi 15/Ağustos - 1/Ekim arasında açılır ; bir aydan fazla olmamak üzere en geç 8 Ekim'de sona erer.

Meclis açılış tarihlerini bu kanun hükümleri dairesinde tesbit eder; Eğer herhangi bir sebeple tesbit edilememiş olursa bunu vilâyet komisyonu Vali ile haberleşerek tesbit eder. Eğer bu da yapılamamış bulunursa o zaman kanun, meclisin şu tarihlerde toplanacağını göstermiştir :

- Birinci toplantılar için 15 Nisan ayının sonndan bir önceki Pazartesi.
- İkinci toplantılar için 15 Ağustos'tan sonra gelen ilk Pazartesi...

Vilâyet Genel Meclisinin üç senede bir yapılan seçim senelerinde ikinci toplantı devresi seçimlerden sonraya talik olunur ve seçimi (seçimin ilk turunu) takibeden ikinci çarşamba günü toplantı re'sen açılır ve bu toplantı kısa sürer (10 günden fazla devam edemez).

b — Fevkalâde toplantılar : Bu toplantılarla ilgili 1871 Kanununun 24 üncü maddesi, 5/Kasım/1926 Decret-loi'sı madde : 9 ile tâdil edilmiştir. Buna göre fevkalâde toplantılar, kararnamelerle veya Valilik kararı ile vuku bulur. Bu bakımdan, bu toplantıların hükümet tarafından tanzim olunması esas karakterini teşkil eder. Fakat genel meclis âzalarının

2/3 sinin yazılı olarak meclis başkanından fevkalâde toplantı yapılması talebinde bulunabilirler. 1926 danberi vilâyet komisyonu da aynı salahiyyete sahiptir. Bu iki hal vukuunda meclis başkam yahut komisyon başkanı derhal Valiye haber verirler ve Vali buna göre meclisi acele toplantıya çağırır.

Buna göre vilâyet meclisinin fevkalâde toplantıları :

- 1 — Başvekil,
- 2 — Vali,
- 3 — Vilâyet Meclis âzalarının 2/3 si,
- 4 — Vilâyet Komisyonunun talebi üzerine yapılır.

Fevkalâde toplantıların devamı 15 günü tecavüz edemez. (1871 K. Na göre azamî 8 gün idi).

MECLİSİN VAZİFELERİ :

Prensip olarak, Vilâyet Genel Meclisi, Vilâyetin bütün işleri ile meşgul olmakla vazifelidir. Aldığı kararlarla tanzim ettiği bu vazifesini, meclis adına Vali icra eder. Meclisin bu vazifeleri iki taraflı bir hususiyet arz eder.

I — Mahallî bir organ olarak karar veren vilâyet umumî meclisi :

Bilindiği veçhile Vilâyet Umumî Meclisleri mahallî birer karar uzvu olarak Belediye Meclislerine benzer. Vilâyet İdaresine ait işler için karar verirler. Bu bakımdan vilâyet komisyonu, Vali ve Meclis Başkam, ancak Meclisin verdiği salahiyyetler dahilinde vazife icra ederler.

1871 Kanunu ve 1926 Decret - loi'sı vilâyet meclisinin bu genel karakterini aynı şekilde belirttiler :

a — Hususiyle, Genel Meclis vilâyetin malî işlerini tanzim eder (Bütçe, vergi istikraz v. s. gibi...).

b — Vilâyet emlakinin idaresini nizamlar. (Satma, satın alma, mübadele, bir maksat için tahsis veya bağışlanan ve vasiyet edilen malların kabulü gibi...)

c — Vilâyete mahsus âmme servislerini tesis eder ve teşkilâtlandırır.

d .— Vilâyet tarafından açılması veya müdafaası gereken dâvaları kararlaştırır (Bununla beraber, vilâyete karşı işlenmiş bir fiil karşısında, vilâyet komisyonu da Valinin bu fiile karşı müdafaada bulunmasına müsaade edebilir).

II — Merkezi iktidarın bir organı olarak karar veren vilâyet umumi meclisi:

Prensip olarak mahallî bir organ olmasına rağmen vilâyet umumi meclisine kanun tarafından, merkezî idare adına tevdi olunmuş bazı vazifeler vardır :

Bunlar arasında meselâ, Umumî Meclis, merkezî idareye taâllük eden mevzularda bazı kararlar alır (Bazı mahallî vergilerin, kanunun tesbit ettiği hudutlar arasında nisbet veya miktarım tâyin eder, her yıl üzerinde şahsî vergilerin hesaplandığı iş ücretlerini tesbit eder (M. :37). Vilâyet servislerini, vilâyet umumî menfaatlerini ve umumî, İktisadî ve İdarî mevzularda Valiye ve hükümete dileklerini, temennilerini beyan ve ifade eder; fakat siyasî temennilerde bulunmayı kanun menetmiştir (M. : 51).

III — Belediyeler bakımından : Umumî Meclisin, belediye idaresine ait muayyen hususlarda da kararlar almak vazifesi vardır. Bu cümleden olarak, Vilâyet Umumi Meclisi, belediye seçim bölgelerini kararlaştırır. Kanunun tesbit ettiği hudutlar dahilinde, fevkalâde masrafları ilgilendiren belediye vergilerinin azamî yüzdelerini tesbit eder. Bundan başka meclis belediyeye ait çok az sayıda âmme müesseseleri üzerinde bir nev’i vesayet rolü oynar. Pazarların, fuarların yerlerinin değiştirilmesi veya kaldırılması için kararlar alır.

Meclisin kontrol vazifeleri :

Son olarak vilâyet meclisinin, hususiyle bazı kontrol vazifeleri vardır. Buna göre Valinin ve bilhassa Vilâyet Komisyonunun fiilleri üzerinde bir kontrol vazifesi icra eder. Valinin fiilleri üzerindeki kontrol, Valinin vilâyet işlerine dair yaptığı izahat, Vilâyet daire şeflerinden istenmiş malûmat ve meclis âzalarının yapabileceği bazı anketler vasıtasıyla yapılır.

Genel Meclislerin kendi başkanları vasıtası ile, Vekâletlerle muhaberede bulunmaları ve taleplerini bildirmeleri hukuken teyid edilmiştir.

Bu sıfatlardır ki genel meclis kendisine, Vali tarafından takdim edilmiş olan vilâyet bütçesinin gelir ve masrafları üzerinde, İdarî hesapların tetkik ve müzakeresini yapar...

Bu yazımıza burada son vermeden önce, bir önemli noktaya daha işaret etmek istiyoruz. 1946 Anayasasının koyduğu yeni bir prensiple Valilerin üzerinden mahallî vazifeleri tamamen alınacak ve bu vazifeler Vilâyet Genel Meclis Başkanına verilecektir. Böylece vilâyetin mahallî idaresi merkezî idareden tamamen ayrılmış olacaktır. Anayasanın bu prensibi de merkezî idareden federalizme gidişin bir ruh ve ifadesidir.

Bununla beraber, Anayasanın koyduğu bu prensiple ilgili bir Kanun bugüne kadar henüz çıkmamış bulunuyor. Fakat Fransız demokrasisinde bunun gerçekleşmesi pek uzak olmasa gerektir.

II — FRANSA'DA VİLÂYET KOMİSYONU

Bundan evvelki bir yazımızda, Fransız Vilâyet Umumî Meclisini genel olarak incelemiştik. Bu yazımız onun bir devamı olarak kabul edilebilir.

Vilâyet Komisyonu, Vali ile vilâyet Genel Meclisi arasında tamamlayıcı bir organ olarak 1871 Kanunu ile tesis edildi. Tesis kanunlaşırken mecliste çok hararetlî münakaşalar yapıldı (1). Mahallîleşmenin aleyhtarı mebuslar bu yeni komisyona da taraftar değillerdi ; Aksi halde yalnız istişarî bir organ olarak kurulmasını istemekteydiler. Mahallîleşmenin taraftarları ise, vilâyet meclis kararlarının icrası için, valilerin yerine, bu komisyonların ikame edilmesini müdafaa etmekteydiler ; neticede bu iki müfrit görüş hafifletilerek, vilâyet komisyonu daha mutedil bir çehre ile tesis olundu. Buna göre, «Vilâyet Komisyonu, Umumî Meclisin bir tezahürü ve aynı zamanda yardımcısıdır; Ve Valiye nezaret eden bir organdır». (2)

Teşekkül ve çalışması :

Vilâyet Komisyonu, alâkalı olduğu genel meclisin ehemmiyetine göre, 4 ile 7 âzadan teşekkül eder. Azalar, her yıl Ağustos toplantısının sonunda yapılan seçimle tesbit edilir.

Komisyon âzalığına, mebuslar ve senatörler, vilâyet merkezinin belediye reisi seçilemezler (3). Bizdekinden farklı olarak, mebuslar, senatörler ve belediye reisleri Vilâyet Meclis âzası olabilirler.

(1) Gabriel Lepoint- Duez - Debeyre, bu münakaşalara daha geniş yer vermişlerdir.

(2) A. De Laubadere'in eserinden.

(3) 1871 Kanunu, Madde : 70. .

Komisyon ayda asgarî bir defa toplanır. Ayrıca Vali ve Komisyon Başkan da fevkalâde toplantı olarak çağrıda bulunabilirler (4). Genel Meclise olduğu gibi Vali yahut temsilcisi toplantılara girebilir ve söz alabilirler (5). Komisyon, kendi içinden bir başkan, bir sekreter seçer. Toplantılarını vilâyet binasında yapar; ve toplantıları aleni değildir. Ancak âzaların çoğunluğu mevcut olduğu takdirde toplanabilir ; ve kararlar mevcut âzaların mutlak çoğunluğu ile alınır. Reylerin eşitliği halinde, başkanın iki rey sayılır (6).

Komisyonun vazifeleri :

Komisyonun bu vazifeleri başlıca üç kategori olarak sınıflandırılabilir :

a — Esas vazifeler : Komisyonun en ehemmiyetli vazifeleridir. Bunlar :

— Valinin, mâliyeyle ilgili işlerin kontrolü : Bu cümleden olarak, Vali her ay başında, geçmiş aya ait vermiş olduğu vilâyet bütçesi ile ilgili, ödeme emirlerine ait makbuzları komisyona gönderir. Komisyon, Valinin mukaveleler akdine müsaade eder, aynı zamanda Vilâyet hesapları için, gerekli hallerde, vilâyeti mahkemelerde temsil etmek üzere, Valiyi harekete getirir.

— Acele haller hariç, komisyon, genel meclisin ve valinin fikir ve istişare organıdır. Vali tarafından, genel meclise sunulmuş bütün raporların, fikir ve istişare için toplantıdan, on gün evvel, Vilâyet Komisyonuna bildirilmiş olması icabeder. Komisyon, kanaatleri itibari ile, Valinin bu raporu üzerinde mutabık olmazsa, ayrıca o da meclise ayrı bir rapor arz edebilir (7). Hususî olarak komisyon vilâyet bütçe tasarısını inceler.

b — Komisyonun temsilî vazifeleri : 1871 Kanunu 77 nci maddesi ile, genel meclise, kendi vazifelerinden bir kısmının ifasını vilâyet komisyonuna bırakmasına müsaade etmiştir. Fakat bu vekâlet vermenin kudret ve şümülü çok sıkı bir şekilde tahdit edilmiştir. Şöyle ki :

— Bu delegasyon daima muvakkattir,

(4) 1871 Kanunu, Madde : 73

(5) 1871 Kanunu, Madde : 76.

(6) 1871 Kanunu, Madde : 72.

(7) Decret - Loi : 5./Kasım/1926, Madde : 11.

— Ve ancak hususî bazı işlerde verilebilir. Yani seri halindeki işlerde olamaz (8).

— Deleğeliğe ait bu işlerin, çok büyük ehemmiyet taşıyan işlerden olmaması lâzımdır (9). Bu cümleden olarak, bütçe gibi, vilâyetin bütününe ilgilendiren işlerde meclis, komisyona delegelik veremez.

c — Komisyonun diğer vazifeleri : Bütün bunlardan başka, kanun, muayyen hususlar için de vilâyet komisyonunu doğrudan doğruya vazifeli kılmıştır. Tıpkı vilâyet genel meclisi gibi, komisyon umumî idareyi veya vilâyet idaresini ilgilendiren bazı hususlarda kararlar alır.

— Kadastro işleri ile ilgili, kıymet takdiri tarifelerini tesbit eder (M. : 87).

— Bilhassa köy yollarının sınıflanması, tamiri, açılması hususunda kararlar alır (M. :86).

— Vilâyetle ilgili bayındırlık işleri için önceden bir nizamname tesbit eder.

— Genel Meclisin kabul ettiği sübvansiyonların taksim ve tevzii.

— Vilâyet istikrazlarının düzenlenmesi, tanzimi.

— Bundan başka komisyon, belediye hesapları üzerinde, Vilâyet Genel Meclisini temsilen hususî bir kontrol icra eder. Her yıl belediye istikrazları ve olağanüstü belediye vergileri üzerinde geçmiş yıl hesaplarını tetkik ve kontrol eder (10).

VİLÂYET KOMİSYONU ÜZERİNDE İDARÎ KONTROL :

— Komisyon belirli bir kontrol altına alınmıştır. Bu kontrol iki çeşittir :

A — Genel meclis tarafından yapılan kontrol : Komisyonun, meclisin bir tezahürü olduğuna işaret etmiştik. Genel Meclis tarafından yapılan bu kontrol iki şekilde husule gelir :

1 — Komisyon ile Vali arasında bir anlaşmazlık yahut uyuşmazlık olursa, Vali bu alâkalı kararın icrasını, genel meclisin toplanmasına tâlik edebilir ; veya ihtilâfın şiddetine göre, genel meclisin derhal toplantı-

(8) Şûrayı Devletin 13/Mart/1873 tarihli kararı.

(9) Şûrayı Devletin 26/Şubat/1874 tarihli kararı.

(10)1871 Kanunu, Madde : 80.

ya çağırılmasına karar verebilir. Neticede genel meclis bu ihtilâfi halleder ve kat'î kararı verir. Şâyet Valiyi haklı bulursa komisyonu azledebilir ve beklemeksizin yeni bir komisyon seçer (11).

2 — Komisyon tarafından alınmış muayyen kararların hiyerarşik olarak geneli meclise müracaat edilmiş olması halinde... Burada, komisyon tarafından ele alınmış köy yolları, kadastro işleri ile ilgili kıymet takdir tarifesi gibi bazı hususî haller bahis mevzuudur. Genel meclis, komisyon tarafından alınmış böyle bir kararla birlikte, bu kararla ilgili bütün reformasyonları inceleyebilir ve değiştirebilir (12). Bu hiyerarşik kontrolün en mühim karakteri, genel meclisin kendiliğinden böyle bir şeyin tetkikine karar verememesi ve bunun için genel meclise bir müracaat ve talepte bulunulması hususudur. Çünkü bu hususiyet, komisyona kanun tarafından verilmiş vazifelerinden ileri gelir.

B — Merkezî idare tarafından yapılan kontrol : Vilâyet umumî meclisinden sonra, komisyonun kararları üzerinde merkezî idarenin de bir vesayet kontrolü vardır. 1871 Kanunu bu kontrolü esas olarak tesis etmedi. Fakat, mademki vilâyet komisyonu, genel meclisin bir tezahürüdür, o halde merkezî iktidarın, 1871 Kanununun 33 ve 47 nci maddelerine göre, genel meclis üzerinde tanınmış olan, kararın ilgası salahiyeti, komisyonun kararları üzerinde de muteber olmak icabeder. Tatbikatta da bu hükmün esas olarak bu şekilde kabul edilmiş olduğunu görüyoruz (13).

*

* *

VİLÂYET KOMİSYONU VE 1946 -ANAYASASININ İLGİLİ YENİ PRENSİPLERİ

1946 Anayasasının koymuş olduğu prensipler dahilinde, idarenin yeniden organizasyonu halinde, vilâyet komisyonunun, genel meclisin yerine ifa ettiği vazifeleri hayli tahdit olunacaktır. Çünkü, Validen alınmış bu vazifelerin, genel meclis başkanı tarafından icrası sırasında, mahallî menfaatlerin tekrar kontrolüne, mantiken lüzum kalmayacaktır. (14).

Yani, Valinin icra organı olarak gördüğü mahallî vazifeleri, bugün Vilâyet Genel Meclisi kontrol ediyor ; halbuki bahis konusu tadilât halinde, bu vazifeler genel meclisin kendi başkanına bırakılıyor ; Binaenaleyh, kontrol da Genel Meclisin kendisine ait olacak ve haliyle, ayrıca bir komisyonun kontroluna lüzum olmayacaktır.

(11) 1871 Kanunu, Madde : 85.

(12) 1871 Kanunu, Madde : 88.

(13) Duez - Debeyre.

(14) Andre De Laubadere.

**MUHTELİF DEVLET ANAYASALARINDA MAHALLİ İDARELER
HAKKINDA ANA PRENSİPLER. [*]**

Yazan :
Tekin GÜRZÜMAR
Avukat

Kore (35) :

Mahallî muhtar idareler, kanun ve nizamların sınırları içinde kendi kendilerini idare etmek ve kanun tarafından tanınan sair işleri yapmak yetkisini haizdirler.

Mahallî idarelerin, idare mekanizmaları kanunî nizam ve esaslar dahilinde bizzat kendileri tarafından tesis olunabilir.

Muhtar mahallî teşekküllerin kuruluş ve çalışmaları kanunla belirtilir. Her mahallî birlikte bir meclis veya kurul bulunmalıdır. Bu meclislere taallük eden hususlar da kanunla tesbit olunacaktır.

Kosta Rika (36) :

Umumî idare maksatlarıyla, Kosta Rika Cumhuriyeti arazisi, vilâyetlere, vilâyetler kantonlara ve kantonlar da bölgelere ayrılmıştır. Bu taksimatın malî, siyasi ve kazaî maksatlarla değiştirilmesi mümkündür. Bu değişiklik ancak umumî bir kanunla yapılabilir. Belediye idareleri bakımından bu, belediye nizamlarıyla tahakkuk ettirilebilir.

Bütün kantonların merkezinde belediye idareleri kurulur. Bunların fonksiyonları kanunla gösterilir.

Vilâyetlerde icra organı ve merkezi idarenin temsilcisi olarak, vasıf ve fonksiyonları yine kanun tarafından gösterilecek bir Vali vardır.

[*] Baş tarafı 250 sayılı Dergidedir.

(36) KOSTA RİKA ANAYASASI, (7/Aralık/1871) Başlık XI «Belediye İdareleri» M. 134, 136, PEASLEE, a. g. e. Yol. I, P. 520.

Küba (37) :

Belediye ve vilâyetler Küba'da mahallî idareleri teşkil ederler.

Belediyeler, İktisadî vaziyeti ve nüfus durumu itibariyle kendi kendilerini idare edebilecekleri kanaatini veren bölgelerde teşriî organ tarafından vücuda getirilen mahallî topluluklardır. Bunların isimleri ve hükümetlerinin teminatı kanunla, gösterilir.

Belediye idareleri muhtardır. Mahallî ihtiyaç ve meseleler hakkında hiçbir tahdide maruz kalmaksızın karar vermek salahiyeti Anayasaca teminat altına alınmıştır. Anayasa belediyelerin bu salahiyetlerini teferruatlı olarak göstermiş bulunduğu için bunların dışında kalanlar münhasıran millî hükümete ait olmak lâzım gelir. Belediyelerin başlıca salahiyetleri hülâsa olarak şunlardır :

1. Mahallî idare servislerini, satın alma servislerini, istihsal müesseselerini kurmak, teşhiz etmek,
2. Mahallî bölgenin gelişmesine müessir olmak.
3. Umumî mektepler, müzeler, kütüphaneler tesis ve idare etmek, kanuna aykırı düşmemek şartıyla belediye hudutları içerisinde mahallî polis teşkilâtını idare etmek, beldede bulunan bütün, âmme hizmeti gören müesseselerle işbirliği yapmak, bahçeleri korumak,
4. Anayasa ve diğer kanunların tesbit etmiş oldukları belediye memurları tayin etmek,
5. Bütçeyi hazırlamak, millî vergi siyasetine aykırı düşmemek şartıyla yeni vergiler tesis etmek,
6. Borç para alınmasına karar vermek, para alıp verme işlerini kredileri düzenlemek, Anayasanın ve sair kanunların tanıdığı hudutlar dahilinde gelir ve gider işlerini düzenlemek, (38)
7. Bunlar dışında kalan ve kanunlarca verilen sair mahallî işleri yapmak.

(37) KÜBA CUMHURİYETİ ANAYASASI (5/Temmuz/1940 tarihli metin) M. 209-250, PEASLEE, a. g. e. Vol. I, P. 565 -573.

(38) Para ve kredi işlerinde ve bilhassa ödünç para alınması hususlarında belediyelere verilen salahiyetler Anayasanın 213. maddesinde teferruatlı olarak gösterilmiştir.

Bütün belediyelerde şehrin imar işleriyle ve gelecekte alacağı durumla ilgilenmek, gelişme plânları yapmak, sağlık ve güvenlik bakımından lüzumlu tedbirleri almakla vazifeli bir şehircilik komisyonu vardır. Ayrıca bölge yolları ile ilgilenmek üzere bir de yollar komisyonu vücuda getirilir.

Belediyelerin muhtariyetleri Anayasa tarafından şu şekilde teminat altına alınmıştır :

1. Hiçbir mahallî memur, Cumhurbaşkanı, Vali veya diğer bir yüksek memur tarafından işinden uzaklaştırılmaz. Bundan mahkeme hükümleri müstesnadır.
2. Belediye meclislerinin veya komisyonlarının kararları ve belediye reislerinin veya diğer belediye makamlarının emirleri, gerek Reisisicumhur' ve gerekse Valiler ve sair hükümet makamları tarafından iptal ve tatbiki tecil olunamaz. Hükümet makamlarınca mahkemelere yapılan itirazlar sonunda mahkemelerce verilen kararlar bundan müstesnadır.
3. Hiçbir kanun, belediyeler tarafından toplanan gelirler ve vergilerden, devlete, vilâyete veya sair devlet organlarına ve müesseselerine kısmen veya tamamen ayırma yapamaz.
4. Diğer birtakım malî hususlarda da belediyeler serbesttir ve tahditlere veya kısılmalara tâbi tutulamazlar.

Anayasa belediye bölgelerinde oturan halka ait teminatları da 219. maddesinde beş madde halinde saymıştır. Bu teminatlar daha ziyade halkın idareye iştirak ve idarelerin mesuliyeti noktaları etrafında toplanmaktadır.

Belediye bölgeleri kanunla tâyin olunacak esaslar dairesinde icra organları vücuda getirirler. Her belediye Anayasaya uygun bulunmak şartıyla kendi charter'ini hazırlar. İdare mekanizmasının demokratik ve mahallî idare tarzının zaruretlerini karşılayacak tarzda olmalıdır. Belediyeler için üç idare şekli vardır : a) Komisyon sistemi, b) Belediye Meclisi ve manager sistemi, c) Belediye Reisi ve Belediye Kurulu tipi, Belediyeler Anayasasının belirttiği usulde (M. 223) hazırladıkları charter'lerle bu idare tarzından birini seçerler.

Komisyon Sistemi'nde, belediye idaresi doğrudan doğruya halk tarafından ve dört sene için seçilen bir komisyon tarafından sağlanır. Her komisyon üyesi belediye idaresinin bir bölümünün başına geçer ve buranın idaresinden mes'ul olur.

Belediye Meclisi ve Manager sisteminde, bir meclis ile bu meclise riyaset eden ve aynı zamanda halkın mümessili durumunda bulunan bir manager belediye idaresini meydana getirirler. Managerin belediye işlerinden anlayabilecek durumda olması lâzımdır. Kendisi belediye idaresinin başı olmak itibariyle memurları tâyin ve azletmek salahiyetine sahiptir. Belediye meclisi de meclis üyesi olabilecek derecede belediye ve idare işlerinden anlayabilen kimselerden teşekkül eder. Meclisi halk altı sene için ve doğrudan doğruya tek dereceli seçimle seçer.

Belediye Reisi ve B. Kurulu tipi ise, belediye idaresini bir belediye reisi ile bir belediye kuruluna verir. Bunların her ikisi de dört sene için halk tarafından seçilirler.

Gerek manager ve Belediye reisi ve gerekse meclis âzası olabilmek için, Küba vatandaşı olmak, 21 yaşını bitirmek ve hususî kanunun aradığı diğer şartları uhdesinde toplamak lâzımdır. Bunların hepsi belediye hâzinesinden ücret alırlar.

Belediye seçimlerinin umumî seçimlerin yapıldığı tarihten başka bir tarihte yapılması icabeder.

Vilâyetler 'e gelince :

Vilâyetler arazileri içerisinde bulunan belediyeleri ihtiva ederler.

Vilâyetler idareleri, Vilâyetin temsilcisi olan Valilere ve vilâyet işlerini koordine eden vilâyet meclislerine mevdudur. Vilâyetlerin daha küçük yeni vilâyetlere ayrılması mümkündür.

Valiler dört senelik bir devre için halk tarafından tek derece ve gizli seçimle seçilirler. Vali olabilmek için, Küba vatandaşı bulunmak, veya 10 senedenberi Cumhuriyet arazisi içinde ikamet etmek, 25 yaşını bitirmek, medenî ve siyasî haklarına sahip olmak, askerî servislerde çalışmamak lâzımdır. Başlıca vazifeleri;

- a) Devlet kanunlarının, kararlarının ve nizamlarının tatbikini sağlamak,
- b) Vilâyet meclisinin kararlarını neşretmek ve onların icrasını sağlamak,
- c) Meclis vazifesini lâyikiyle yapamadığı anda iyi çalışmayı sağlayacak kararlar vermek,
- d) Kanunların kendisine verdiği diğer işleri yapmaktır.

Vilâyet meclisi esas itibariyle vilâyet merkezinde toplanır. Ancak toplantıların, bizzat meclisin kararıyla herhangi bir belediye bölgesinde yapılması da mümkündür. Meclis normal olarak iki ayda bir toplanır. Fevkalâde toplantılar akdetmesi de mümkündür. Belli başlı vazifeleri şunlardır :

- a) Bütçeyi hazırlamak, sair malî meselelerde kararlar vermek,
- b) Âmme hizmetlerini ve vilâyet ihtiyaçlarına taâllük eden sair âmme servislerini bilhassa sıhhat ve sosyal emniyet öğretim ve haberleşme servislerini tesis ve idare etmek,
- c) Vilâyet menfaatlerini ilgilendiren sair bütün meselelerde kararlar vermek,
- d) Anayasa ve sair kanunlarla gösterilen vilâyet memurlarını seçmek,

Anayasa, buraya kadar hülâsaten izah ettiğimiz hükümlerinden sonra meclisle Valiler arasındaki münasebetleri tanzim eden diğer bazı hükümlere de yer vermiştir.

Anayasaya göre gerek Valiler ve gerekse meclis üyeleri hareketlerinden dolayı mahkeme önünde mes'uldürler.

Anayasanın mahallî idarelere ait hükümleri, esas karakterlerini kaybetmeksizin, hususî bir kanunla tamamlanacaktır.

Liberya (39)

Liberya Commonwelth'i kanunları tarafından vücuda getirilen, Cumhuriyet içerisindeki bütün şehirler ve belediyeler toplulukları, halen mevcut teşkilât ve salahiyetlerini, memurlarını aynen muhafaza ve bu kanunlar gereğince sahip buldukları salahiyet ve esaslar dairesinde faaliyetlerine devam ederler.

Libya Birleşik Krallığı (40) :

Libya Birleşik Krallığında eyaletler, Anayasa ile Federal devlete tevdi olunmayan bütün hususlarda bütün yetkileri kullanırlar. Federal devlete ait salahiyetler Anayasanın 36 - 38. maddelerinde gösterilmiştir. Bu salahiyetlerden, yerleştirme bölgelerindeki memurların tâyini, iskânın dü-

39) LİBERYA CUMHURİYETİ ANAYASASI (26/ Temmuz/1847) M. V., Kesim : m, PEASLEE, a. g. e. Vol. II, P. 370.

(40) LİBYA BİRLEŞİK KRALLIĞI ANAYASASI, (7/Ekim/1951), Bölüm : X, «Eyaletler» M. 176 - 185, LÜTEM, a.g.e. Cilt III, S. 1050 deki Türkçe metinden.

zeldilmesi yeni vergiler konulması, ziraî, sınaî ve İktisadî düzenle ilgili tedbirler alınması hususları hakkında kararlar verirken federal hükümetin eyaletlerin mütalâasını alması lâzımdır.

Her eyalet kendi esas teşkilât kanununu hazırlar. Bu kanunların federal anayasa hükümlerine aykırı bulunmaması lâzımdır.

Eyaletler, Kralı tarafından tâyin olunan ve azledilebilen Valiler tarafından idare olunurlar. Vali eyaletlerde Kralı temsil eder, Anayasa ile federal ve mahallî kanunların tatbikini sağlar.

Her eyalette Validen ayrı olarak bir de yürütme kurulu vardır. Ayrıca üyelerinin 3/4 ü seçimle işbaşına gelen Yasama Kurulu teşriî faaliyette bulunur. Valilerin ve yasama ve yürütme kurullarının salahiyetleri mahallî anayasalarca tesbit edilir.

Lihtenştayn (41) :

Lihtenştayn Prenslîği Vaduz ve Schellenberg eyaletlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Vaduz eyaleti ; Vaduz, Balzers, Planken, Schaan, Triesen, Triesenberg komünlerini, Schellenberg eyaleti de Schellehberg, Eschen, Gamprin, Baume, Ruggel komünlerini ihtiva ederler. Komün hudutlarının tadili veya yeni komünler teşkili ancak kanunlarla olur.

Özel bir kanun komünler hakkındaki hükümleri tesbit eder. Bu kanun şu prensipleri gözönünde tutmalıdır :

- a) Komün idare uzuvlarının halk tarafından serbestçe seçimi,
- b) Hükümetin murakabesi altında malların muhtar idaresi,
- c) Yine hükümetin murakabesi altında sosyal yardımın tanzimi,
- d) Komün vatandaşlığına kabul ve yerli vatandaşların herhangi bir komünde ikamet etme hürriyeti.

Litunya (42) :

Köy komünleri ve şehirler kanunların tesbit ettiği hudutlar dahilinde muhtariyet hakkını haizdirler. Mahallî muhtariyet uzuvlarının intihabı tarz ve nizamı kanunla olur.

(41) LIHTENŞTAYN PRENSLİĞİ ANAYASASI (5/Kasım/1921) M. 1, 4, 93, 110, PEASLEE, a. g. e. Vol. II. P. 92.

(42) LİTUANYA ANAYASASI (1928), VI, «Mahallî Muhtariyet», M. 71-73, DARESTE, a. g. Tere. (Menemenciöğlü), C. II, S. 373 deki Türkçe metinden.

Muhtariyet uzuvları kanunî hükümlere ve kanunların tahmil ettiği idari vecibelere göre İktisadî ve sosyal menfaatleri tedvir ederler.

Hükümet mahallî muhtariyet uzuvlarının vazifelerini ifa etmelerine ve fiillerinin devlet kanunlarına aykırı olmaması hususlarını kontrol ederler.

Lüksemburg (43) :

Bütün komünlerde doğrudan doğruya halk tarafından seçilen Komün Meclisleri bulunur. Bu meclislerin teşekkül ve salahiyetleri kanun ile tâyin edilir.

Kanunca tâyin edilecek tarz ve usuller dahilinde ve tasdiki keyfiyeti mahfuz kalmak şartıyla komün meclisleri, o bölgeyi ilgilendiren bütün meseleler hakkında karar verir. Büyük Düka, Meclisi feshetmek salahiyetini haizdir.

Burgmaster (belediye reisi) Büyük Düka tarafından tâyin ve azlolunur. Diğer komün memurlarının belediye polisinin, orman ve köy memur ve müstahdemlerinin tâyin ve azilleri kanunlara göre yapılır.

Büyük Düka bütün komün otoritelerinin, salahiyetlerini aşarak veya kanun ve umumî menfaatlere aykırı olarak verdikleri kararları talik veya iptal edebilir. Büyük Düka'nın muvafakati alınmaksızın yeni bir vergi konamaz, eskiler kaldırılamaz. Bütçe ve hesapların neşri lâzımdır.

Macaristan Halkçı Cumhuriyeti (44) :

Macaristan Halkçı Cumhuriyeti İdarî bakımdan illere, ilçelere, şehir ve komünlere taksim olunmuştur. Büyük şehirlerin ayrıca İdarî mahallere bölünmesi mümkündür.

Devlet iktidarının mahallî organları, il, ilçe, şehir ve komün meclisleri ve mahallî meclislerdir. Bu meclislerin üyeleri, —parlâmento seç ünleri hakkındaki esaslar dairesinde— dört yıllık bir devre için seçilirler.

Mahallî meclisler üyeleri, kanunî usuller dairesinde, mahallî seçmenler tarafından iskat edilebilirler.

(43) LÜKSEMBURG GRAD DÜKALİĞİ ANAYASASI (17/Ekim/1868), Bölüm 9 «Komünler» M. 107 -108, PEASLEE, a. g. e. Vol. II, P. 407 - 408.

(44) MACARİSTAN HALKÇI CUMHURİYETİ ANAYASASI, (18/Ağustos/1949), Bölüm 5 «Devlet iktidarının mahallî organları», Macaristan Anayasasının A. Ü. H. F. Der. C. VIII, S. 1-2, S. 765 - 777 deki Prof. Dr. B. N. Esen tercümesinden.

Mahallî meclisler, anayasanın belirttiği esaslara göre ve yüksek devlet organlarının çizdiği sınırlar dairesinde faaliyette bulunurlar ve şu işleri yaparlar :

1. Ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri sevk,
2. Mahallî bütçeyi ve ekonomik plânları hazırlayıp tatbik etmek,
3. Üstün kanun ve kararnameleri tatbik etmek,
4. Aşağı derecedeki idare organlarını sevk ve murakabe,
5. Devlet nizamlarının ve millî servetin muhafazası,
6. İşçilerin haklarını korumak,
7. Mahallî işletmelerin çalışmasını sevk ve murakabe,
8. İşçi kooperatiflerini sevk,
9. Bunların dışında mahallî yetkilere giren bütün meseleleri halletmek.

Mahallî meclisler faaliyetleri çerçevesi içinde, kanunlara, kararnamelere, hükümet veya yüksek meclisler kararlarına aykırı olmamak şartıyla yayınlanmalıdır.

Meclislerin alt derecedeki meclislerin, anayasa ve kanunlara aykırı her türlü karar, tasarruf veya tedbirlerini iptal veya tadil edebilirler. Çalışmalarında halka dayanırlar, devlet iktidarının mahallinden kullanılmasında işçilerin fiilî iştirakini, teşebbüs ve murakabesini sağlarlar. Bu meclisler senede en az iki defa faaliyetleri hakkında seçmenlerine hesap vermelişlerdir.

Mahallî Meclislerin yürütme organları kendi üyeleri arasından seçilen İcra Komiteleridir. Bu Komitelerin başında bir başkan bulunur. Başkanın yardımcı ve sekreterleri vardır. İcra Komiteleri, mahallî meclise ve yüksek meclislerin icra komitelerine karşı mes'uldürler. Komiteler ve üyeleri Millî Meclis tarafından da iskat edilebilirler.

İcra Komiteleri yanında, devlet idare organları, teknik idare noktasından İdarî yüksek organlara tâbi bulunan ve doğrudan doğruya çalışmaları bakımından icra komitelerine bağlı olan özel organlar kurabilirler.

Mahallî Meclis ve İcra Komitelerine uygulanacak kaideler özel bir kanunla tesbit olunur.

Meksika Birleşik Devletleri (45) :

Meksika Birleşik Devletlerin, birçok devletlerin birleşmesinden teşekkül eden federal bir devlettir. Mahallî devletler şunlardır :

Aguascalientes	Campeche	Coahuila	Colima
Chiapas	Jalisco	Oaxaca	Tabasco
Chihuahua	Mexico	Puebla	Tamaulipas
Durango	Michoacan	Queretaro	Tlaxcala
Guanojuato	Morelos	San Louis Potosi	Veracruz
Guerrero	Nayarit	Sinaloa	Yucatan
Hidalgo	Nueva Leon	Sonora	Zacatecas

Bir federal bölge ve iki arazi.

Federal devletler evvelce sahip buldukları arazi ve hudutları aynen muhafaza ederler. Yalnız bütün federal devletler anayasanın federasyona ve federal devletlere ait hükümlerine riayet edeceklerdir. Federal devletlere ait hükümler şunlardır :

Bütün devletler dahili idareleri için halkçı, cumhuriyet ve temsil esaslarını kabul edecekler, arazi taksimatlarını ve serbest belediye teşkili prensibine dayanmak şartıyla İdarî teşkilâtlarını aşağıdaki esaslara göre düzenleyeceklerdir:

1. Bütün belediyeler, belediye meclisleri tarafından idare edilirler. Doğrudan doğruya halk tarafından seçilen bu meclislerin ve devlet hükümetlerinin faaliyetlerine hiçbir federal makam müdahale hakkını haiz olmayacaktır.
2. Belediye reisleri, azalar ve belediye idaresinin sair memurları, halk tarafından seçilirler. Müteakip devrede yeniden seçim caiz değildir.
3. Belediye seçimlerine kadınlar da erkeklerle eşit şartlar dahilinde iştirak ederek seçebilir ve seçilebilirler.
4. Belediyeler kendi gelirlerini serbestçe idare ederler.

Devletlerde Valiler bulunur. Valilik vazifesi altı yıldır. Gerek Valiler

(45) MEKSİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ANAYASASI (31/Ocak/1917), M. 115 - 123. PEASLEE a. g. e. Vol. II, P. 451 - 453.

ve gerekse devletlerin mahallî teşriî organları umumî seçimlere müteallik kaideler dairesinde doğrudan doğruya halk tarafından seçilirler. Valilerin anayasanın tasrih ettiği vasıfları uhdelerinde toplamaları lâzımdır.

Devlet teşriî organlarının üye adetleri devletlerin nüfuslarına göre değişir. Fakat bunun yediden aşağı düşmemesi lâzımdır. Bir üyenin, müteakip devrede tekrar seçilmesi caiz değildir.

Mahallî devletlerin aşağıdaki hususlarda kararlar almaları kat'î surette memnudur :

1. Diğer bir âza devletle, veya yabancı bir devletle, ittifak, muahede, birlik teşkil etmek,
2. Korsanlık, mukabelei bilmisil ruhsatları vermek,
3. Para basmak, posta pulu ve kıymetli evrak ihraç etmek,
4. Bölgelerinden geçen şahıs veya eşyalardan vergiler almak,
5. Anayasanın 117 ve 118. maddelerinde gösterilen sair hususlar,

Valiler, federal devletin kanunlarını neşretmek ve tatbikim sağlamakla mükelleftirler.

Monako Prenslığı (46) :

(Monako Anayasasının komün hakkındaki hükümlerinin bir kısmı 1917 Emirnamesi ile tâdil edilmiştir. Burada değişiklikler nazarı itibara alınarak prensipler gösterilmiştir).

Monaco Prenslığı bir tek komün teşkil eder. Bu komünde bir tek belediye meclisi, bir belediye reisi ve üç muavinden müteşekkil belediye idaresi mevcut olacaktır.

Komün Meclisi Monako halkı tarafından seçilen onbeş üyeden meydana gelir. Komün meclisi âzalığı ile, Millî Meclis âzalığının aynı şahıs uhdesinde telifi mümkün değildir. Meclis, her üç ayda bir normal toplantılar akteder. Toplanma müddeti sekiz gündür. Muayyen hallerde fevkalâde toplantılar yapılabilir.

Komün Meclisi Devlet Şûrasının da reyi alınmak suretiyle, Devlet Nazırının bir kararnamesiyle fesholunur. Fesih halinde üç ay içerisinde yeni

(46) MONAKO PRENSLİĞİ ANAYASASI (5/Ocak/1911) VI. Kısım «Komün» M. 37-56. PEASLEE, a. g. e. Vol: II, P. 467 -469.

seçimlere gitmek lâzımdır. Bu müddet zarfında Devlet Nazırının tâyin ettiği bir hey'et muvakkaten vazife görür.

Komün meclisi, komün meseleleri üzerinde görüşür, kararlar verir. Bu kararlar Devlet Nâzırına tebliğ edildikten itibaren (bir itiraz yapılmazsa) on gün sonra meriyete girer. Komün meclisinin kararlar ittihaz edeceği hususlar şunlardır:

1. Mahallî hizmetlerin teşkilatlandırılması ve idaresi, mahallî polis, sıhhat, emniyet işlerinin düzenlenmesi,
2. Komüne ait umumî yolların tanzim projeleri,
3. Komün binalarının inşaat projeleri,
4. Komün bütçesi, (komün bütçesi, komünün hususî varidatlarından, ve her sene devlet bütçesinden ayrılan miktardan teşekkül eder).

Belediye Reisi ve Muavinleri Meclis tarafından kendi üyeleri arasından her sene ayrı seçilir. Reis, kanunların ve nizamların icrasına memur olan yüksek otoritenin vekilidir. Komün mallarının muhafazasında ve idaresinde, meclis kararlarının icrasında ve belediye hizmetlerinin ifasında da komün temsilcisidir. Medenî hal memurudur, mahkemelerde komünü temsil eder. Bazı mühim malî salahiyetleri vardır (M.50-51). Hesaplan Meclis ve Devlet Nâzırını tarafından tetkik olunur. Gerek Reisin ve gerekse muavinlerinin Devlet Nâzırını tarafından azilleri mümkündür.

Komün Meclisine âza olabilmek için asgarî 25 yaşını doldurmuş bulunmak lâzımdır.

Nikaragua (47) :

Nikaragua'da, Millî Bölge, vilâyetler, şehir, kasaba, köyler ve belediyeler mahallî idareleri teşkil ederler.

Millî bölge Hükümeti, Reiscumhurun nezareti altında ve hususî kanunun tâyin ettiği esaslara göre idare edilecektir.

Bütün vilâyetlerde Reiscumhur tarafından tâyin edilen bir Siyasî Âmir ve polis hâkimi bulunur. Âmir, vilâyet idaresine nezaret eder. Gerek âmirin ve gerekse sair idare memurlarının vasıfları ve başlıca vazifeleri hususî kanunlarca gösterilir.

(47) NİKARAGUA CUMHURİYETİ ANAYASASI (21/Ocak/1948), M. 247 - 260. PEASLEE, a. g. e. Vol. II, P. 665 - 666.

Şehir, kaza ve köy mahallî idareleri icra organı tarafından iki sene için tâyin edilen belediyelerin nezareti altında faaliyette bulunurlar. Belediye âzası olabilmek için 21 yaşını doldurmak, medenî haklara sahip ve okur yazar olmak ve o belde en az beş sene ikamet etmiş bulunmak lâzımdır.

Vilâyet merkezi olan şehirlerde belediye idaresi, bir belediye reisi, bir muhasebeci ve bir de belediye âzasından mürekkeptir.

Belediye idareleri, merkezî idarenin kontrolü altında olmak üzere ekonomik ve idari muhtariyetten istifade ederler.

Panama (48) :

Cumhuriyet arazisi, vilâyetlere ve muhtar belediyelere ayrılmıştır. Yeni mahallî teşekküller kanunla yaratılabilir.

Vilâyetlerde, icra organı tarafından serbestçe tâyin ve gereğinde azlolunan bir Vali bulunur. Vali, o vilâyet sınırları içerisinde bulunan belediyeler karşısında merkezin bir ajanı ve temsilcisi durumundadır. Vilâyetler, kanunların göstereceği miktarda belediye idareleri ihtiva ederler.

Belediyeler, yakınlık derecesine göre tesbit edilen arazide ve müsait şartlar altında kendi kendilerini idareye kifayet edebilecek ekonomik şartlar naraza alınarak vücuda getirilen mahallî toplulukların siyasî organizasyonudur. Bu organizasyonun demokratik ve mahallî idarelerin esaslı vasıflarını ihtiva edecek mahiyette bulunması gerekir. Belediyeler sosyal emniyetin sağlanmasında millî hükümetle işbirliği yapmalıdırlar.

Belediye idarecileri, anayasa ve sair kanunların, hükümet emir ve kararlarının layıkı veçhile tatbikini sağlamakla mükelleftirler.

Belediye idaresinde rol alan hiçbir memur bu vazifesinden icra organı tarafından uzaklaştırılmaz. Bunun tek istisnası belediye reislerinin tayinlerini icra organına ait olması halinde, bunların icra organı marifetiyle azlolunabilmeleridir.

Bütün bölgelerde belediye idaresinin başı sıfatını haiz bir belediye reisi bulunur. Belediye reisinin iki yardımcısı vardır. Bunların tâyin veya seçimle işbaşına gelecekleri hususunu kanun tâyin edecektir. Seçim tarzı kabul edildiği takdirde aşağıdaki şartlara riayet olunması zaruridir :

(48) PANAMA CUMHURİYETİ ANAYASASI (1/Mart/1946), Başlık VIII «Vilâyetler» M. 184, 185, Başlık IX «Belediye İdareleri» M. 186 - 208, PEASLEE, a. g. e. Vol. II, P. 728 - 730.

- a. Seçim dönemi dört yıl olacaktır,
- b. Hiçbir kimse iki devreden fazla belediye reisi seçilemeyecektir,
- c. Belediye reislerinin vazifeleri şunlardır :
 1. Anayasa ve diğer kanunların ve hükümet ve mahkeme kararlarının tatbikini sağlamak,
 2. Belediye idaresinin mükemmel bir şekilde yürütülmesini temin ve bütçe hususlarında meclisle işbirliği,
 3. Mahallî idare masraflarını bütçeye ve hesap kaidelerine göre tanzim etmek,
 4. Tâyin salahiyeti kendisine ait olan ikinci derece memurları serbestçe tâyin ve azletmek,
 5. Mahallî topluluğun gelişmesi için çalışmak, belediye memurlarını vazifelerini iyi bir şekilde yapmalarını sağlamak.

Belediye reislerinin, meclis veya komisyonlarının kararları, emirleri ve sair muameleleri, eğer bunlar seçimle işbaşına gelmişlerse, sadece mahkemeler tarafından iptal veya tâlik edilebilir. Bu husustaki müracaat (veya anayasanın ifadesine göre gerekli muamele) bu karar veya emrin anayasaya veya diğer kanunlara aykırı bulunduğu kanaatinde olan bir vatandaş veya bir memur tarafından yapılabilir. Belediye reisinin kararlarına karşı müracaat usûlü kanun tarafından tâyin olunacaktır.

Belediye idarelerinde meclis ve belediye reisinden ayrı olarak meclis tarafından Geçilen (seçim müddetini kanun tâyin edecektir) ve belediye gelirleri İdâresinin başında bulunan malî müşavir vardır.

Belediye vergilerine ait hususları anayasanın 204 - 207. maddeleri tâyin ve tesbit etmiştir. Bu esaslar dairesinde hareket etmek lâzımdır.

Paraguay (49) :

Paraguay Anayasasının 76. maddesi belediye idareleri hakkında bütün kararları almak salahiyetini Temsilciler Meclisine bırakmıştır. Anayasada bu konuda başka bir hükme yer verilmemiştir.

(49) PARAGUAY CUMHURİYETİ ANAYASASI, M: 76, PEASLEE, a. g. e. Vol. II., P. 753.

Peru (50) :

Cumhuriyet arazisi departmenlere, vilâyetlere ve bölgelere ayrılmıştır. Lima şehri hükümet merkezidir. Departmenlerde Valiler, Vilâyetlerde ikinci derece Valiler ve bölgelerde de Hükümet Temsilcileri vardır. Bunlar icra organı tarafından tâyin olunurlar. Tâyin ve aranan şartlarla ilgili hususlar hususî kanunlarla tesbit olunur.

Mahalli idareler İdarî ve ekonomik muhtariyete sahiptir.

Kanunların tesbit edeceği departmenlerde Meclisler bulunur. Aynı kanun meclisin üye adedini tâyin eder. Üyeler doğrudan doğruya seçilirler. Seçim dönemi dört yıldır. Yeniden seçilme caiz değildir. Meclislerin kararları başkanları tarafından tatbik olunur. Meclisin vazifeleri, kanunî sınırlar dahilinde, departmen'in idaresi, eğitim, sağlık, bölgevi işler, yollar, ziraat, endüstri, hayvancılık ve bölgeyi ilgilendiren sair hususlarla alakalı meseleler hakkında kararlar vermektir. Meclis ayrıca :

- a. Gelirleri toplamak ve kullanmak,
 - b. Her sene Ağustos ayında gelecek yıla ait tahminleri hazırlamak,
 - c. Tâyin ve azilleri hükümet makamlarına ait bulunan memurlar hakkında ilgili hükümet makamlarına ve kaza organı mensupları hakkında da Yüksek Mahkemeye malûmat vermek,
 - d. Malî işlerle meşgul olmak (M. 195-201 in esasları dahilinde),
 - e. Belediye meclislerinin, hayır cemiyetlerinin, millî üniversite ve kolejlerin talepleri hakkında kararlar vermek,
 - f. Yukarıdaki fıkrada adı geçen teşekküllerin hesaplarını tasdik etmek,
 - g. Yerli topluluklarla ilgili meseleler,
- ve sair hususlarda kararlar vermek hakkım haizdir.

Departmenlerin, kanunların gösterdiklerine ilâve olarak, başlıca gelirleri de şunlardır :

- a. Kendi mülklerinin gelirleri,
- b. Madenlerden alınan vergiler,

(50) PERÜ CUMHURİYETİ ANAYASASI (9/Nisan/1933), Kısım IX «Cumhuriyetin Dahilî idaresi» M. 183 - 187, Kısım X «Departmen ve belediye idareleri» M. 188 - 206, PEASLEE, a. g. e. Vol. II, P. 781 - 784.

- c. Muhtelif patentlerden alınan vergiler,
- d. Muhtelif ücretler,
- e. Gelir vergileri,
- f. 194. maddenin 7 -13, bentlerinde sayılan sair vergi ve gelirler.

Yeni vergiler kabul edebilmek için meclisin müsaadesi lâzım olduğu gibi, mahallî meclisin bu husustaki kararının 2/3 ekseriyetle verilmesi icab eder.

Belediye Meclisleri : Vilâyet ve bölge merkezleri ile kanunların göstereceği sair yerlerde belediye meclisleri bulunur. Kadınlar bu meclis seçimlerinde rey vermek hakkına sahip oldukları gibi, seçilmek hakkını da haizdirler.

Belediye Meclisleri idari ve ekonomik muhtariyete sahiptir. Bu hususta Anayasanın 183. maddesinin 7 ve 8. bentleri hükümleri mahfuzdur, (biraz yukarıda departmen meclislerinin vazifelerini izah ederken işaret ettiğimiz e ve f bentleri).

Peru'da departmen meclisleri arasında çıkacak ihtilâfları halletmek salahiyeti (Anayasanın 154. maddesinin 13 numaralı bendine göre) Cumhurreisine aittir.

Polonya Halkçı Cumhuriyeti (51) :

Devlet iktidarının komünlerde, şehirlerde, mühim şehirlerin bazı semtlerinde, bölgelerde ve voyvodalıklardaki mahallî organları, halk tarafından üç sene için seçilen halk kurullarıdır.

Halk kurulları yetkileri sınırları dahilinde mahallî ihtiyaçları devletin genel vazifelerine raptederek İktisadî, sosyal ve kültürel faaliyeti idare ederler, ahalinin gündelik ihtiyaç ve menfaatleri ile meşgul olurlar.

Halk kurulları, halkın gıda ve kamu hizmetleri hususunda gittikçe artan ihtiyaçlarını tatmin ve belediye, eğitim, kültür, sağlık ve spor müesseselerinin artırılması için ülkenin genel, iktisadi ve kültürel gelişmesini teminen mahallî kaynak ve imkânları değerlendirirler.

Halk kurullarının muayyen toplantıları vardır. Yürütme ve idare organları kendileri tarafından seçilen presidium'lardır. Presidium'lar ken-

(51) POLONYA HALKÇI CUMHURİYETİ ANAYASASI (22/ Temmuz/1952) Bölüm 5 «Devlet İktidarının Mahallî Organları», M. 34 - 44, ayrıca M. 80, 82, 86 - 88, LÜTEM, a. g. tercüme C. IV, S. 1242 - 3 deki Türkçe metinden.

dilerini seçen halk kuruluna ve üst derecedeki kurulun presidumuna tabidirler.

Halk kurulları, muhtelif faaliyetleri idare eden komisyonlar tayin ederler. Gerek kurulların ve gerekse bu komisyonların en esaslı vazifesi halk ile sıkı teması idame ettirmektir.

Halk kurullarının kuruluşları, faaliyet şekilleri ve organları hususi bir kanunla tâyin edilir. Ast derecedeki kurulların kararları üst derecedeki kurul tarafından kanunlara aykırılık halinde iptal edilebilir.

Halk kurullarına seçimler genel, eşit, ve doğrudan doğruya ve gizli oyla yapılır. 18 yaşını bitirmiş herkes halk kuruluna seçilebilir.

Seçim ve azil şekli hususî kanunlarla tesbit ve tanzim edilir ,

Portekiz (52) :

Kıt'a arazisi komünlerden mürekkep parish(mıntaka) lere ayrılmış olup, bunlar vilâyet ve bölgeler şeklimle guruplaşmışlardır. Bu idari taksimatın hudutlarını kanun tâyin eder.

Bu mahallî bölgelerin idare heyetleri, Komün Meclisleri, vilayet ve bölge meclisleridir. Mahallî idarelerin bütün faaliyetleri merkezin murakabesine tabidir. Ayrıca her idare heyetinin kararları müsaadeye veyahut diğer uzuvlar veya otoritelerin tasvibine veyahut da doğrudan doğruya bir referanduma bağlı olabilir.

İdare heyetleri, kararlarını ve kanunların tatbikini sağlamak: ve kanunun vereceği diğer işleri ifa etmek üzere bir reis: seçer veya komisyonlar vücuda getirirler.

Mahallî idare heyetlerinin ve yetkili uzuvların verecekleri: kararlar ancak idari kânunların tesbit. ettiği esaslar dairesinde tadil veya iptal olunabilirler.

Mahallî idareler kanunen tâyin olunan şartlara göre mali muhtariyetten istifade ederler. Yalnız vergi rejimlerinin devletin vergi teşkilatına ve mali organizasyonuna zarar vermeyecek ve malların ye mahsullerin memleketin muhtelif bölgeleri arasında mübadelesini: zorlaştırmayacak bir şekilde düzenlenmesi lâzımdır.

Mahallî idare organları ancak kanuni esaslar dairesinde fesholunabilirler.

(52) PORTEKİZ CUMHURİYETİ ANAYASASI (1/Ağustos/1935), Kısım VI «İdari ve Siyasî Taksimat ve Mahalli Mıstar Teşekküller» M. 125 - 132. PEASLEE. a. g. e. Vol. III, P. 24-25.

Romanya Halkçı Cumhuriyeti .(53) :

Devlet iktidarının bölge, şehir, eyalet ve belediyelerdeki organları şehir ve köy işçilerinin halk kurullarıdır. Halk kurulları, halk tarafından iki yıllık bir devre için seçilen milletvekillerinden teşekkül eder. Meclislerde temsil nisbetleri anayasa tarafından tesbit olunur.

Halk kurulları kendilerine tâbi olan İdarî organların faaliyetlerini kontrol ve mahallî İktisadî kültürel faaliyeti idare ederler. Kamu düzeninin muhafazası, kanunlara riayet ve vatandaş haklarının himayesinin sağlanması ve mahallî bütçenin tanzimi de halk kurullarının esaslı vazifelerindedir.

Halk kurulları kanunların tanıdığı sınırlar dahilinde kararname ve tüzükler çıkarırlar. İcra organları kurul tarafından seçilen bir başkan, iki başkan vekili, bir sekreter ve üyelerden mürekkep Yürütme Komiteleridir. Gerek kurullar ve gerekse komiteler üst kurul ve komitelere tabidirler. Her komite kendini seçen kurula karşı mes'uldür.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (54) :

Arazi, mıntaka, muhtar mıntaka, kaza, nahiye, şehir, köylerde devlet iktidarının mahallî organları İşçi Mebuslarının Soviet'leridir. işçi mebusları soviyetleri o bölge içerisinde oturan işçiler tarafından iki senelik bir devre için seçilirler. Soviet'lere ait temsil kaideleri bağlı oldukları federe devletler teşriî organları tarafından tesbit olunur.

İşçi mebusları soviyetlerinin vazifeleri, idare organlarının faaliyetlerini kontrol, umumî emniyeti, kanunların tatbikini ve vatandaş haklarının korunmasını sağlamak, mahallî ekonomik ve kültürel işlerinin idaresi ve bütçenin tanzimidir. Bu vazifeleri ifa için soviyet'ler umumî kanunların kendilerine verdiği salâhiyetler dairesinde karar ve emirler verirler.

Soviet'lerin icra organları, bizzat kendileri tarafından seçilen ve bir başkan, başkan vekili, kâtip ve âzadan müteşekkil İcra Komiteleridir. Komiteler faaliyetlerinden dolayı doğrudan doğruya kendilerini seçen soviyet'e karşı mes'uldürler.

(53) ROMANYA HALKÇI CUMHURİYETİ ANAYASASI (24/Eylül/1952) M. 51 - 63, LÜTEM, a. g. e. C. IV, S. 1279 - 80 deki Türkçe metinden.

Suriye (55) :

Cumhuriyet ülkesi eyaletlere ayrılmıştır. Bunların sırası, adedi, taksimat ve sınırları kanunla belirtilir.

Her eyalette bir eyalet meclisi vücuda getirilir. Bu meclisin üyelerinin 3/4 seçimle ve 1/4 ü de tâyinle işbaşına gelir. Eyalet Meclisi kendi başkan ve yürütme bürosunu seçer. Bunların hizmet süreleri, vazife ve salahiyetleri ve meclisin süresi, üye adedi ve üyelerin seçim tarzı hususî kanunlarca tesbit olunacaktır.

Eyalet meclislerinin başlıca vazifeleri şunlardır :

1. Sağlık hizmetleri, hastalıkla mücadele,
2. Eğitim hizmetleri, bakım evleri tesisi,
3. Su tesisleri, yol şebekesinin yapılması, elektrik kullanılmasının teşmili,
4. Belediye sınırlarının korunması,
5. Sergiler açılması ve açtırılması,
6. Turizm işleri,
7. Mahallî ulaştırma vasıtalarının teşkilâtlandırılması,
8. Ormancılığın korunması,
9. Deniz ve nehir balıkçılığının teşkili ve balıkçılık.

Bu vazifeleri ifa edebilmek için meclis şu gelir kaynaklarından istifade eder:

1. Eyalette toplanan vergilerden alınan yüzde hissesi,
2. Meclisin tahmil edeceği mahallî resimler.

Eyalet meclislerinin hesaplarının kontrolü özel kanunlarla düzenlenir. Giderlerin nasıl yapılacağı meclislerce tesbit olunur.

Suudî Arabistan (56) :

Suudî Arabistan arazisi bölgelere (veya eyaletlere) ve kasabalara ayrılmıştır. Bölge kurulları ve kasaba ve belediye kurulları, mahallî idare organlarını teşkil ederler. Ayrıca, Mekke, Medine ve Cidde'nin kendilerine mahsus kurulları vardır.

(55) SURİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI (10/Temmuz/1953), M. 100 -105, LÜTEM, C. IV, S. 1360.

(56) HİCAZ KRALLIĞI ANAYASASI (29/Ağustos/1926), Kısım IV, V, VI, VII, VIII, M. 28 - 79, PEASLEE, a. g. e. Vol. III, P. 64 - 69.

Mekke'de altı kişilik bir danışma kurulu bulunur. Bu kurulun üyeleri Kral tarafından tâyin olunurlar.

Cidde ve Medine'de, kaymakam, yardımcısı resmî memurlar ve Kral tarafından tâyin edilen dört kişiden mürekkep bir idare kurulu tesis edilir. Bu kurulların herbiri kaymakamın başkanlığı altında toplanarak iki şehri ilgilendiren meseleleri görüşürler. Kurulların kararları naibe verilir ve onun tarafından Krala sunulup, Kralın tasvibi alındıktan sonra tatbik ve bu husustaki emir Naip tarafından bütün alâkalı İdarî şubelere tebliğ edilir.

Bölgelerde de idare kurulları mevcuttur. Bu idare kurulları bölgenin baş kasabasında ve bölge reisinin başkanlığında, yardımcı, ahalinin eşrafı arasından seçilen baş âza ve memurlardan vücuda gelir. Vazifeleri bölge reisi tarafından verilecek muhtıra ve resmî meseleleri incelemek ve kararlar vermektir. Bunların kararları da tatbik edilebilmek için, Cidde ve Medine kurullarının kararlarının takip ettiği yolu takip eder.

Kasaba ve kabilelerde de aynı işleri gören ve en önemli Şeyhin başkanlığı altında toplanan kasaba ve kabile kurulları vardır.

Bütün idare kurulu üyelerinin şu vasıfları haiz bulunmaları lâzımdır :

- a. Majeste Kralın tabaası olmak,
- b. Lüzumlu vasıfları haiz ve yetkili olmak,
- c. İyi ahlâk ve iktidar sahibi bulunmak,
- d. Kanunî şeriat haklarını kaybetmemiş olmak.

Belediye reisleri vazifelerini belediyeler ve teşkilâtı hakkında çıkarılacak emir ve talimat dairesinde ifa ederler.

Mekke, Medine ve Cidde'nin belediyelerinden herbirinde bir kurul seçilir ve bu Belediye Genel Kurulu adını alır. Kurulların üye adetleri Mekke'de 12 ve Cidde ve Medine'de 8 den fazla olamaz. Üyeler belediye talimatnamesinin gösterdiği esaslar dairesinde seçilirler. Ancak, üyelik Kral tarafından tasdikten sonra hüküm ifade eder. Belediye genel kurulu üyesi olabilmek için :

- a. Majeste Kralın tabaasından olmak,
- b. 35 yaşını bitirmek,
- c. Arapça okuyup yazabilmek ve şeriat haklarına sahip olmak lâzımdır.

Belediye kurulları, belediyelerle ilgili bütün hususları incelemek ve bunların iyi idaresi ve düzenini sağlamak üzere kararlar almak hakları vardır. Bu meclisin kararlarının da naip vasıtasıyla Krala sunulması ve O'nun tasvibi alındıktan sonra icra edilmesi lâzımdır. Belediye kurulları gerektiği zaman bütçeyi hazırlamak ve tadil etmek salahiyetini de kullanabilirler.

Her belediyede, belediye reisi ile diğer idare şubelerinin başkanlarından müteşekkil bir komite vardır. Bu komitenin vazifesi belediye genel kurullarının kabul ettikleri kararların icrasını sağlamak, kendilerine havale edilen işleri görmektir.

Şili (57) :

Şili Anayasası, dahilî siyasi hükümet ile dahilî idare rejimini (yani; siyasi ve İdarî teşkilâtı) birbirinden ayırmıştır.

Dahilî hükümet bakımından Şili arazisi, vilâyetlere, departmenlere, mıntakalara ve bölgelere ayrılmıştır. Vilâyetlerde üç sene için iş başına gelen intendant'lar en yüksek hükümet organını teşkil ederler. İntendant'lar aynı zamanda merkez idaresinin temsilcisidirler. Departmenlerde Valiler (Reisicumhur tarafından seçilirler ve intendant'a bağlıdırlar), mıntakalarda mümessiller (Vali tarafından tayin edilirler hizmet müddetleri bir yıldır), ve bölgelerde de inspector'ler (mümessiller tarafından: seçilip O'na bağlı olurlar) mülkî âmirlerdir.

Dahilî idare rejimi ise vilâyet ve belediye teşekkülüne dayanır. İdarî bakımdan devlet arazisi Vilâyetlere ve onlar da belediyelere bölünmüştür. Vilâyetlerdeki belediyelerin adetleri kanunla tayin olunur. Her komün arazisi bir mıntakaya mutabık olmak lâzım gelir. Kanun tarafından yeni komünler vücuda getirilirken bu hususun nazara alınması icabeder.

Bütün vilâyetlerin idaresi, kanunen tesbit edilecek şekillerde, ve başkanı bulunduğu vilâyet meclisi ile istişare etmek mecburiyetinde olan intendant'lara tevdi edilmiştir.

Vilâyet meclisleri, Vilâyet içerisinde bulunan belediyeler tarafından seçilen temsilcilerden meydana gelir. Her belediye kanunen kendilerine tanınmış miktarda temsilci seçer. Müddetleri üç senedir. Vilâyet meclisine âza olabilmek için milletvekillerinde aranan şartları haiz bulunmak ve en az bir sene vilâyet içerisinde ikamet etmek zarureti vardır.

(57) ŞİLİ CUMHURİYETİ ANAYASASI (18/Eylül/1925) (Tadil edildiği üye-

Vilâyet meclisleri toplantılarını vilâyet merkezinde aktederler ve her yıl ilk toplantılarında, mevcut üyenin ekseriyetinin reyî ile bir başkan vekili seçerler. Meclislerin, senatonun da muvafakati alınmak suretiyle Reiscumhur tarafından fesholunması mümkündür. Fesih halinde anayasanın 95. maddesi mucibince yeniden meclis seçilir.

Vilâyet meclislerinin Vilâyet idaresini ilgilendiren idari salâhiyetleri, vardır. Ayrıca kanunla belirtilen esaslar dahilinde vilâyet gelirlerini idare ederler. Her sene Reiscumhura vilâyetin ihtiyaçları hakkında bilgi verirler.

Meclislerin karar ve emirleri ancak intendant'ın tasdikinden geçtikten sonra tatbik olunur. İntendant'ın bu karar ve emirleri, kanunlara ve anayasaya veyahutta vilâyetin menfaatlerine aykırı gördüğü takdirde on gün içinde anule etmesi mümkündür. Bu takdirde bahis konusu karar veya emir tekrar meclise gelerek görüşülür. Eğer 2/3 ekseriyet bunu yeniden kabul ederse, intendant için bu kararı tatbik sahasına koymak bir mecburiyet olur. Ancak emir ve kararların anayasaya aykırılığı ileri sürülmüşse, karar vermek salâhiyeti Yüksek Mahkemeye aittir.

Belediye İdareleri : Komünlerin veya komün guruplarının idareleri belediyelere verilmiştir. Her belediye, idare işlerini düzenleyen ve kararları tatbik eden bir belediye reisi (alcalde) seçer. Nüfusu 100.000 in üzerinde olan şehirlerde ve kanunların gösterdiği diğer yerlerde alcalde'm tâyini salâhiyeti Cumhurreisine aittir. Cumhurreisi tâyin ettiği alcalde'ı, belediye idaresinin içinde bulunduğu Vilâyet meclisinin tasvibi ile vazifesinden azledebilir.

Belediyelerde ayrıca sayıları beşten az ve onbeşten fazla Olmamak şartıyla belediye âzası (regidor) vardır. Regidor seçilebilmek için milletvekilliği seçiminde aranan şartları haiz olmak ve ayrıca en az bir senedenberi komün içerisinde ikamet etmiş bulunmak lâzımdır. Seçim kanuni esaslar (bunlar bilhassa belediye teşekkülüne ait bazı esaslardır) dahilinde ve doğrudan doğruya rey verme usulü ile yapılırlar. Bunun için komün dahilinde hususî bir defter tutulur ve bu deftere 21 yaşını bitiren ve okur yazar olanlar kaydedilir. Yabancılar için ayrıca beş senedenberi memlekette ikamet etmiş bulunmak şartı aranır.

Regidorlardan teşekkül eden belediye idaresi (veya meclisi) alcalde'm başkanlığı altında toplanarak belediye idaresine ait işleri görüşür ve karara bağlar, kanunların verdiği sair işleri yapar. Şu hususlar belediye idarelerine aittir:

1. Beldenin sağlık ve emniyeti ile alâkalı hususlara karar vermek,
2. Eğitim, ziraat, endüstri ve ticareti geliştirmek,
3. Eğitim müesseselerini düzenlemek, belediye imkânlarıyla karşılanabilecek yeni okullar açmak,
4. Yol ve köprülerin muhafaza ve tamirini sağlamak,
5. Belediye gelir kaynaklarını korumak, vergileri toplamak ve masrafları yapmak,
6. Bu işlerle alâkalı kararlar ittihaz etmek.

Anayasanın 107. maddesi idare rejiminde ademi merkezîyet prensibinin câri bulunacağını sarahaten belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti (58) :

Anayasamızda mahallî idarelere ait hükümlere esas itibariyle yer verilmemiş, sadece Türkiye'nin coğrafî vaziyet ve İktisadî münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetlerin kazalara, kazaların da nahiyelere ayrılmış bulunduğu, nahiyelerin de kasaba ve köylerden tereküp ettiği, vilâyetlerle kasaba, şehir ve köylerin hükmî şahsiyeti haiz olduğu ve vilâyet işlerinin «tevsiî mezuniyet ve tefriki vezaiî» esasları üzerine idare olunacağına işaretle iktifa edilmiştir. Memleketimizin mahallî idare rejimi ayrı bir etüdün konusu olacaktır.

Ukrayna S. S. C. (50) :

Vilâyetlerde, bölgelerde, şehir, kasaba ve köylerde işçi Mebusları Soviet'leri devlet iktidarının mahallî organlarını teşkil ederler. Bütün bu mahallerdeki Soviet'ler üyeleri halk tarafından iki sene için seçilirler. Sovietler kontrolleri altında mahallî kültürel, siyasî ve ekonomik inkişafı sağlarlar, mahallî bütçeyi hazırlar, ufak derecedeki mahallî memurları tâyin ederler. Kanunların tatbiki ve emniyetin ve vatandaş haklarının korunmasının sağlanması da Soviyet'lerin en mühim vazifeleri arasındadır. Bu işlerin sağlanması için Soviet'ler, S. S. C. B. ve Ukrayna S. S. C. kanunlarının vaz ettikleri esaslar dairesinde tüzükler çıkarır, kararlar verebilirler.

(58) TEŞKİLÂTİ ESASÎYE KANUNU, (20/Nisan/1340), M. 89-91.

(59) Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası (30/Ocak/1937) Kısım 5, «Devlet İktidarının Mahallî Organları» M. 54 - 79, PEASLEE, a. g. e. Vol. III, P. 212 - 215.

Soviet'lerin icra organları başkan, başkan yardımcısı sekreter ve üyelerden meydana gelen İcra Komiteleridir. (Komite üyelerinin sayıları küçük mahallî teşekküllerde daha azdır. Soviet'ler mahallî icra organlarının daveti üzerine ve onlar tarafından belirtilen zaman zarfında toplanırlar Anayasa bütün mahallî idareler soviyetlerinin icra organları tarafından ne zaman ve ne kadar müddet için toplantıya çağırılacağıı teker teker göstermiştir (M. 61 - 65).

İcra komiteleri kendilerini seçen soviyet'e ve daha büyük derecedeki soviyet'lere ve onların icra organlarına karşı sorumludurlar. Üst icra komiteleri ast komitelerin kararlarını iptal edebilir. Aynı durum soviyet'ler için de varittir.

Bütün mahallî idarelerde soviyetler tarafından kurulan ve icra komitelerine tâbi olan daireler bulunur. Bunların başlıcaları, kültür ve eğitim müesseseleri dairesi, sanat dairesi, genel, belediye ekonomisi, mahallî endüstri, eğitim, umumî sağlık, sosyal sigorta, ticaret, maliye, yollar daireleri, plânlama dairesi, sinema sanayii idaresi, hafif sanayi dairesi, ziraat idaresi ve bölge iktisadiyatının özelliklerinden olarak orman endüstrisi, et ve çiftlik endüstrisi, orman, et, yapı malzemesi, balıkçılık, ve tekstil endüstrisi, daire ve şubeleridir. Bunlardan ayrı olarak anayasa muhtelif mahallî idarelerin kurabilecekleri daireleri de göstermiş, her mahallî idarenin kanunî formaliteleri yerine getirmek şartıyla kendi küçük mahallî idarelerini vücuda getirebileceğine işaret etmiştir.

Bütün bu daireler buldukları mahallin soviyetine ve o'nun icra komitesine ve daha yukarı mahallî idarede bulunan aynı mahiyetteki dairelere karşı mesuldürler.

Uruguay (60) :

Vilâyetlerin idaresi (polis hizmetleri müstesna), bir belediye başkanı, bir Vilâyet meclisi ve bir şahut daha fazla mahallî kurullar tarafından ifa olunur. Gerek belediye başkam ve gerekse vilâyet meclisi ve diğer mahallî kurullar üyeleri milletvekili seçimi hakkındaki esaslar dairesinde halk tarafından seçilirler. Vilâyet meclislerinin üye sayısı Montevideo'da 31 ve diğer vilâyetlerde 15 tir. Seçim dönemi dört senedir. Gerek kurullar üyesi olabilmek için ve gerekse belediye başkanlığı için aranalı şartlar Anayasanın 235 ve 36. maddelerinde gösterilmiştir. Bu şartlar,

(60) DOĞU URUGUAY ANAYASASI (24/Mart/1934 de kabul edilip, 1942 plebisiti ile tadil edilen şekli) Kısım XVI, «Vilâyetler İdaresi» m. 233 - 268, PEASLEE a. g. e. Vol. III, P. 422 - 426.

Uruguay vatandaşı olmak, vilâyetin yerlisi bulunmaktır. Aday olmak için ayrıca, seçimden üç ay evvel istifalarını vermiş olmaları şartı da aranır.

Vilâyet idaresinin yürütülmesi vazifesi belediye başkanına aittir. Kendisine başlıca şu vazifeler tevdi edilmiştir :

- a. Meclisler tarafından tasdik edilen kararları neşir ve ilân etmek, bunların tatbiklerine dair gerekli tüzükleri çıkarmak,
- b. Umumî masraf bütçesini hazırlayarak bunu vilâyet meclisinin tasvibine sunmak,
- c. Meclisin tasvibi ile mahallî kurullar üyelerini tesbit etmek,
- d. Mahallî kurullar memurları da dahil olmak üzere vilâyet idare memurlarını tâyin etmek, ehliyetsizlik, ihmal veya suç işleme halinde vilâyet meclisinin de muvafakatiyle (meclis bu muvafakatini kırk gün içinde bildirmelidir) azletmek,
- d. Devletle, resmî ve özel organlarla olan münasebetlerinde vilâyeti temsil etmek.

Belediye başkanlığı vazifesi herhangi bir meslek veya mevki ile bağdaşamaz. Yalnız öğretmenlik bundan müstesnadır. Ayrıca belediye başkanları şu hususları da yapmaktan men edilmişlerdir :

1. Belediye ile iş gören müesseselerde veya belediyeye bağlı müesseselerde vazife almak,
2. Belediyelerle kendisi veya üçüncü şahıslar adına müzakerelere girişmek,

Aynı memnuiyet mahallî kurullar üyeleri için de vardır.

Vilâyet meclislerinin salahiyetleri de şunlardır :

- a. Belediye başkanının teklifi üzerine mahallî kurul üyelerini azletmek,
- b. Lüzumlu göreceği kararname ve tüzükler çıkarmak (bunu belediye başkanının teklifi üzerine de yapabilir),
- c. Belediye bütçesini tasdik etmek,
- d. Kendi memurlarını suç veya ehliyetsizlik halinde azletmek,
- e. Vilâyeti ilgilendiren bazı mali meselelerde sayıştayın müdahalesi-

- f. Belediye başkanınca tasvip için sunulan meseleleri incelemek,
- g. Devlet teşriî organından, vilâyet idaresinin teşkilâtının değiştirilmesini talep etmek,
- h. Belediye başkanının teklifi üzerine yeni mahallî kurullar teşkil etmek.

Kanunen kabul edilmiş bulunan vilâyet muhtariyetine karşı herhangi bir ihlâl vukuunda gerek belediye başkanı ve gerekse vilâyet meclisi Yüksek Mahkeme nezdinde itirazda bulunabilirler.

Vilâyet meclisi tarafından tasdik edilen kararname ve tüzükler meriyete girebilmek için evvelâ belediye başkam tarafından neşir ve ilân edilmelidir, Belediye Başkanının, neşir ve ilân için kendisine gönderilen tüzük veya kararnameleri veto etmesi mümkündür. Bu takdirde meclisçe bunların yeniden görüşülmesi lâzımgelir. Maamafih meclisin 2/3 ekseriyetiyle tekrar kabul edilen tüzükleri veya kararnameleri belediye başkam neşir ve ilân etmek mecburiyetindedir.

Vilâyet ve mahallî kurullar üyelikleri fahrîdir. Yalnız belediye başkanları seçimden önce vilâyet meclisince tesbit edilecek ücreti alır. Bu ücretin miktarı hizmet esnasında değiştirilemez.

Belediye başkanları, vilâyet meclisleri üyeleri anayasanın 34 maddesinde belirtilen esaslar ve sebepler dairesinde itham edilebilirler. İtham sebebinin mevcudiyetinin anlaşılması halinde başkan veya üye senatonun 2/3 reyî ile vazifesinden uzaklaştırılır.

Vilâyet bütçesi şu şekilde hazırlanır :

Belediye başkanı her sene vilâyet meclisinin tasvibine sunulmak üzere bir bütçe tasarısı hazırlar. Bu tasarı üzerinde meclisin değişiklik yapmak salahiyeti sadece gelirleri artırmak yahut da giderleri kısmak sahalarına inhisar edebilir. Meclisin açık tahmil eden veya re'sen yeni memuriyetler kurulmasını derpiş eden bir bütçe tasarısını kabul salahiyeti yoktur.

Başkan tarafından sunulan bütçe tasarısı kabul edilmeden önce sayıştaydan rapor istenir. Sayıştay bu raporunu yirmi gün içerisinde bildirir. Kendisinin, kaynakların yanlış hesaplanmış olduğu, anayasaya ve sair kanunlara aykırılık bulunduğu noktalarına işaret etmek salahiyeti vardır. Bunun dışında bir mütalâa serdedemez.

Kurul, sayıştayın mütalâalarına iştirâk ettiği veya böyle bir mütalâa mevcut olmadığı takdirde bütçeyi kesin olarak tasdik eder. Rapordan

sonra bütçede tadilat yapılamaz. Şayet meclis sayıştayın mütalâalarına iştirak etmezse, bütçe bütün vesikalariyle birlikte Genel Kurul'a gönderilir. Genel Kurulun bu husustaki kararını 40 günde bildirilmesi lâzımdır. Bu yapılmazsa bütçe tasdik edilmiş addolunur.

Meclisçe kabul olunan bütçe bir sene müddetle mer'iyette kalır.

Belediye başkanının teklifi ve vilâyet meclisinin tasvibi ve sayıştayın da raporu üzerine yeni belediye memurlukları ihdas etmeye yalnız teşriî organ salahiyetlidir, Belediye hizmetlerinin kullanılması veya işletilmesinin ücret veya tarifeleri Vilâyet hükümetlerinin kaynaklarını teşkil eder, bu hizmetler münhasıran vilâyet hükümetleri tarafından kararlaştırılır ve idare edilir. Millî hükümet, belediye hâzinesine, kendi hudutları dahilindeki gayrimenkullerden aldığı verginin safi hasılatının % 75 ini ek vergiler hariç olmak üzere öder. Kanun fazla olarak belediye hâzinesine ödenecek gelir kaynaklarını tasrih eder, bu kaynaklar millî vergilerden muafır. Vilâyet hükümetleri belediye başkanının teklifi ve vilâyet meclisinin ve teşriî organın tasvibi ile istikrazlar yapabilir.

Kurulların, meclisin ve belediye başkanının kararlarına karşı Temsilciler Meclisi önünde itiraz yapılabilir. Meclis bu itiraza 60 gün içinde cevap vermezse müracaat yapılmamış farzolunur.

Her vilâyette yürütme kuvveti tarafından tâyin olunan bir polis müdürü vardır. Polis müdürü doğrudan doğruya yürütme kuvvetine karşı mes'uldür. Polis, belediye başkanı ve meclise, talep ettikleri vakit yardım eder.

Ürdün (61) :

Haşimî Ürdün Krallığının İdarî taksimatı, idare hizmetleri, sınıfları, adları, idareleri, memurlarının tâyinleri, azilleri, teftişleri ve yetkileri bakanlar kurulunun, Krallın tasvibini alarak çıkaracağı tüzüklerle tesbit edilir.

Belediye ve mahallî işlerin idaresi belediye ve mahallî meclisler tarafından özel kanun gereğince temin edilir.

(61) HAŞİMÎ ÜRDÜN KRALLIĞI ANAYASASI (1/Ocak/1952) M. 102 - 121, LÜTEM, S. 1538.

Venezuela (62) :

Venezuela Birleşik Devletleri arazisi, siyasî bakımdan, devletlere, federal bölgeye ve federal arazilere taksim olunmuştur.

İdare bakımından devletler belediye bölgelerine ve bunlar da belediyelere ayrılmıştır. Bütün devletler belediyelerin muhtariyetini sağlamak için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Federal devleti vücuda getiren mahallî devletler şunlardır

Sucra	Tachira	Trujillo
Anzoategui	Apure	Aragua
Barinas	Bolivar	Carabobo
Cojedes	Falcon	Guarico
Lara	Merida	Miranda
Monagas	Nueva Esjarta	Portuguesa
Yaracuy	Zulia

Federal araziler Amozinas ve Delta Amacura'dır. Gerek bunlar ve gerekse federal bölge hususî kanunlar tarafından vazedilecek esaslara göre idare olunacaklardır. Margarita, Goche, Cubagua adalarından müteşekkil bulunan federal adalar için de durum aynıdır.

Belediye idareleri muhtar olup, halk tarafından seçilen belediye meclisleri tarafından deruhte edilmişlerdir. Bütün devletler, belediye idareleri için Anayasaca tanınmış bulunan salahiyetlerin kullanılmasını sağlayacak tedbirler almakla mükellefdirler. Belediyelerin muhtariyetini garanti zımında Anayasanın aldığı başlıca tedbirler şunlardır :

1. Belediye meclislerinin faaliyetlerine gerek federal ve gerekse mahallî otoriteler tarafından müdahale olunmayacak (kanunen tanınan usuller dairesinde adli merciler tarafından verilecek kararlar hariç) çıkaracakları, tüzük, kararname, emir v.s. hiçbir surette veto edilmeyecektir.
2. Federal ve mahallî otoriteler, belediye memurlarının faaliyetlerini men edemeyecek veya talik edemeyecektir,

(62) VENEZUELLA ANAYASASI (5/Temmuz/1947) M. 2-10, 100-119, PEASLEE, a. g. e. Vol. III, P. 484 - 486.

3. Bütün hükümet makamları, belediyelerin malî muhtariyetlerine hürmet edecekler ve onlara ait salahiyetlere tecavüzden sakınacaklardır.

Belediyelerin başlıca salahiyetleri şunlardır :

- a. Kendi beledi müesseselerini (polis, sağlık, mezarlıklar, belde estetiği, sivil mimarî, aydınlatma, su yolları, kredi müesseseleri nakliye v.s.) organize ve kontrol etmek,
- b. Millî hükümete bırakılanların dışında kalan (bunları Anayasanın 138. maddesi göstermiştir) sosyal yardım müesseselerini organize etmek, (kanunların belirttiği şekillere bağlı olarak),
- c. Millî kanun ve nizamlara uygun olarak muhtelif sosyal hastalıklarla (alkolizm, dilencilik v.s.) mücadele servisleri kurmak,
- d. Kanunî esaslar dahilinde ve millî teknik servislerle de işbirliği yapmak suretiyle şehir mimarisini geliştirmek, teşvik etmek,
- e. Aşağıdaki kaynaklardan elde edilecek gelirlerinin organize ve kullanılmasını sağlamak,
- aa. Endüstri, ticaret ve her türlü nakil vasıtalarından alınacak lisans ücretleri,
- bb. Gayrimenkullerden alınacak vergiler,
- cc. Belediyelere ait arazinin veya sair mülklerin (Anayasanın 119. maddesinin vaz ettiği esaslara göre) satılmasından veya kiraya verilmesinden elde edilecek gelirler, *
- dd. . Ağırlık ve ölçülerin kontrolundan, su yollarından, mezarlıklardan, ısklandırmadan ve sair belediye hizmetlerinden alınacak ücretler,
- ee. Belediye memurları tarafından kesilecek para cezaları, hususî kanunlarla belediyelere verilen gelirler,
- ff. Beledi karakterde olan sair gelirler.

Kongre hususî bir kanunla belediyelere daha başka malî kaynak ve iratlar temin edebilir.

Belediye Meclisindi kararlarını tatbik etmek vazifesini deruhte edecek olan belediye reisleri doğrudan doğruya meclis tarafından ve kendi iyeleri arasından seçilir. Seçim tarzı hususî kanunla belirtilecektir.

Belediyeler anayasanın kendilerine tanımış bulunduğu muhtariyeti

kullanırlarken, yine Anayasanın 121, 132, ve 127. maddelerinde gösterilmiş olan esaslara riayet etmek zorundadırlar.

Mahallî Devletlerin teşkilâtlarına gelince ;

Bütün mahallî «devletlerde- bir teşriî organ ve bir de icra organı vardır.

Kanun yapma faaliyeti ve .devlet idaresinin kontrolü teşriî organa aittir. Ansamble devletin merkebinde ve her sene 1 Haziran'da toplantılarına başlar.

Teşriî organ doğrudan doğruya halk tarafından ve gizli reyyle seçilir. Seçim hususî bir kanunda gösterilen esaslara göre yapılacak ve meclis de çalışmalarını mahallî devlet anayasasına göre düzenleyecektir. Başlıca salahiyetleri şunlardır ;

1. Anayasanın ve diğer kanunların (gerek federasyona ve gerekse devletlere ait olanlar) tatbikine müessir olmak, devletle ilgili bütün meselelerde kanunlar çıkarmak,
2. Valinin devlet idaresini tasvip veya reddetmek. Valinin, idare tarzı kanunlara ve devlet menfaatlerine aykırı görüldüğü takdirde, meclis üyelerinin 2/3 ekseriyetinin reyi ile vazifesinden uzaklaştırılması mümkündür,
3. Vali tarafından sunulan yıllık bütçe tasarısını tasvip etmek veya bunun üzerinde tadiller yapmak,
4. Federal Anayasanın ve devlet Anayasalarının ve diğer kanunların kendilerine verdiği işleri yapmak.

Mahallî devletlerde icra organı Vali'dir. Vali sekreteri ile beraber icrai salahiyetleri ve gerek federal ve gerekse devlet Anayasalarının kendisine tanıdığı diğer salahiyetleri kullanır. Vali olabilmek için Anayasanın belirttiği şartları haiz bulunmak lâzımdır.

Valinin vazife ve salahiyetleri şunlardır :

1. Vali birinci derecede millî hükümetin temsilcisidir. Bu itibarla en mühim vazifesi, Federal Anayasasının ve diğer federal kanunların tatbikini sağlamaktır. Federal icra organının emir ve kararlarının tatbiki de bu arada sayılabilir.
2. Mahallî devletin baş'ı olmak itibarıyla Valinin vazife ve salahiyetleri şöylece sıralanabilir :
 - aa. İcra organında vazife alacak memurları tayin ve azletmek,
 - bb. Her sene devlet idaresi hakkında meclise mufassal rapor vermek,
 - cc. Yine her sene bütçe tasarısını meclise sunmak,

Mahallî devletler federalizmin şartlarına riayet ve Federal Anayasanın kendilerine yüklediği vebeleri yerine getirmek zorundadırlar. Bunlar hülâsa olarak ; diğerlerinin muhtariyetini tanımak ve onlara hürmet etmek, siyasî bakımdan eşit olmak, devletin bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlamak şeklinde hülâsa olunabilir.

Devletler şu salahiyetlere sahiptirler :

1. İsimlerini muhafaza etmek veya değiştirmek,
2. Kendi Anayasalarını hazırlamak, ve Federal Anayasaya ve kanunlara uygun olmak şartıyla hükümet teşkilâtlarını kurmak,
3. Kendi siyasî taksimatlarını aynen muhafaza etmek veya değiştirmek,
4. (Kendi mülklerini idare etmek (Anayasanın 138. maddesinin vazettiği esaslara uygun olarak),
5. Umumî emniyet işleriyle alâkalı olmak üzere istikrazlar yapmak,
6. İstihsalin gelişmesini terviç ve teşvik etmek, devletin emniyetiyle ilgili hususlarla yakından alâkalanmak, iyi hayat şartları ve refah temin etmek gayesiyle millî hükümetle veya belediyelerle işbirliği yapmak,
7. Anayasaların ve kanunların verdiği bütün diğer hizmetleri ifa etmek, salahiyetleri kullanmak.

Bütün devletler, gerek millî organlar ve gerekse diğer devletler ve belediyeler tarafından verilecek kararlara ve çıkarılacak kanun, tüzük ve kararlara hürmet edecekler ve onların tatbiklerini sağlayacaklar, devlet menfaatlerinin ve emniyetinin mevzu bahis olduğu hallerde sıkı işbirliği temin edeceklerdir.

Devletlerin riayet etmeleri gerekli olan hususlar Anayasanın 122 - 127. maddelerinde etraflı bir şekilde gösterilmiştir. Bunların, doğrudan doğruya federal devletin hayatiyeti ile alâkalı tedbirler mahiyetinde bulduklarını belirtmeye lüzum yoktur.

Yunanistan (63) :

Devletin İdari teşkilâtı ademi merkeziyete ve mahallî muhtar idareye istinad eder.

Belediye ve komün mercilerinin seçimi genel olur.

(63) YUNANİSTAN ANAYASASI (1/Ocak/1962), M. 99, LÜTEM, a. g. e. C. IV, S. 1627 deki Türkçe metinden.

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE HÜKÜMETİ
« KISACA KURULUŞU VE OLAĞANÜSTÜ KANUN VE
KARARLARINDAN BAZILARI »

Yazan :
M. SAVECİ

I — Birinci Cihan Harbi ve Sonucu - Kurtuluş Savaşı ve Sebepleri - Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti r Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Vazettiği Prensipler - Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk Devresinde Kabul Edilen Kanun ve Kararlar - İlk Karar - Kuvvei İcraiye Teşkilî Ve Encümenler — Vekiller Hey'eti ve İlk İcra Vekilleri - İcra Vekillerinin Seçimi Hakkında Kanun - Mebusluk, Memuriyet, Yemin - İstanbul Hükümetinin Yaptığı Tasarrufun Hükümsüzlüğü - İstanbul'la Muhaberatın Men'i - Muhaberatın Kontrolü - Saltanatın İlgası i- Nisabı Müzakere Kanunu - 85 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu - Mebus İntihabı Kanununun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun.

Hiyaneti Vataniye Kanunu, Firariler Kanunu - 249 Saydı İstiklâl Mahkemesi Kanunu.

Başkumandanlık Kanunu.

Mülkî Taksimat ve Teşkilât - İdare Amirlerinin (Vali, Kaymakam) Tâyin ve Maaşlarıyla İlgili Kararlar.

II — İkinci Büyük Millet Meclisi, Seçim Yenilenmesi - Kozan Sulh Muahedesinin Kabulüne Dair Kararlar - İzalei Şakavet Kanunu - Millî Hâkimiyet Bayramı 'r Cumhuriyetin Kabul ve İlânı Hakkında Kanun - Seferberliğin İlgası- Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Kanunu.

I — Birinci Cihan Harbi (1914-1918) yıllarında hemen hemen bütün dünya devletlerini boğaz boğaza getirmiş ve iki saf'a ayırmıştı.

1. İttifak devletleri ; Almanya, Avusturya - Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgar Çarlığı.

2. İtilâf Devletleri : İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Sırbistan Karadağ, Belçika. Bu kısma sonradan Romanya, Yunanistan, Portekiz, Amerika, Japonya, Brezilya ve İngiltere'nin müstakil durumda sayılabilecek olan Dominyonları (Kanada, Kap, Avusturalya, Yeni Zelânda). Savaş İttifak Devletleri lehine inkişaf ediyordu. Ruslar saf harici olmuş du-

rumda ve Rusya'da ihtilâl başlamıştır. Fakat Amerika'nın bundan bir müddet önce İtilâf Devletleri safında yer alması bu açıklığı önüyor.

Devletler Hukuku Profesörlüğünden Cumhurreisliğine getirilen Vilson'un milliyet prensiplerine müstenid, aynı zamanda âdil ve insani 14 maddelik beyannamesi milletlerin görüş ve düşünüşlerini değiştirmekte, bilhassa harp güçleri azalan ittifakçılar tarafından bu tesir maddî ve hukukî sahada görülmekte, Bulgarlar Balkanlarda, Osmanlılar Suriye'de ric'ate başlıyor. Nihayet Bulgarlar 29/9/1918 de düşmanlarla mütareke aktediyor. Osmanlıların Avrupa'da mukavemeti imkânsız bir hal alıyor ve nihayet 30/Ekim/1918 Mondros Mütarekesini yapıyor ve bu mütarekeye dayanarak Türk yurdu yer yer işgal ediliyor. 13/Kasım/1918 sabahı da İtilâf Devletlerinin donanması Dolmabahçe önünde demirliyor. İtilâf Devletleri, Türk ordusunun silâhtan tecridi ve askerî mevkilerin işgali üzerinde önemle duruyor ve 16/Mart/1920 tarihinde İstanbul'u ansızın işgali altına alıyor ve o günlerde Mebusan Meclisini basıp dağıtıyor, bazı mebuslarla mühim şahısları Malta'ya sürüyor, Avusturya - Macaristan İmparatoru Kari İsviçre'ye kaçıyor. Rus Bolşeviklerinin tesiriyle başlayan Alman bahriyelilerinin ihtilâli cepheye sirayet ediyor ve Alman İmparatoru Wilhelm II Felemenk'e kaçıyor, diğer Alman Prens ve Kralları da tahtlarından atılıyor, Almanya Cumhuriyeti ilân ediyor. Bu hengâme içerisinde harbe devamın imkânsızlığım gören Almanlar nihayet 11/11/1918 de İtilâfçıların bütün ağır şartlarını kabul ederek mütarekeyi imza ediyorlar.

Bu şekilde sona eren Cihan Harbi'nin muhasebe ve tasfiyesini yapmak üzere Paris'te bir konferans aktediliyor. Uzun ve hararetili münakaşalardan sonra İtilâf Devletleri :

Almanlarla 28/Haziran/1919 Versay Muahedesini,

Avusturya'lularla 10/Eylül/1919 Sen Jerman Muahedesini,

Bulgar'larla 27/Kasım/1919 Noyyi Muahedesini,

Macar'larla 4/Haziran/1920 Triyanon Muahedesini,

Osmanlı'larla da 10/Ağustos/1920 Sevr Muahedesini akdettiler.

Gerek Wilson Beyannamesi, gerekse Wilson'un teşebbüsü ile hazırlanan (Milletler Cemiyeti Misakı) ve bu misakı kabul eden devletlerin kurduğu (Milletler Cemiyeti) neticesi Avrupanın maddî ve manevî siması değişmiş oldu, şöyle ki ;

Milliyet prensibine istinaden eski Lehistan ihya ediliyor ve Lehçe konuşan

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu da bu prensibe göre parçalanarak Lehçe konuşan bölgeler Lehistan'a, Romence konuşanlar Romanya'ya, Sırpça konuşanlar Sırbistan'a, İtalyanca konuşanlar İtalya'ya ilhak edilerek Habsburglar İmparatorluğu böylece dağıtılıyor. Geri kalan kısımlarda da müstakil Macaristan ile Avusturya ve Çekoslovakya devletleri kuruluyor. Arnavutluk eski haliyle kalıyor.

Bu tefrikte lisan esas alındığı için birçok ihtilâf ve ihtilâtlara sebebiyet veriliyor ve bunun neticesi (ekalliyetler hukuku) bir hak olarak kabul ediliyor.

Vilson'un milliyet prensibi ve her milletin kendi mukadderatını kendisinin tâyin etmek hakkı, Osmanlı İmparatorluğu ülkesinde Sevr Muahdesiyle şu suretle tatbik edilmek isteniyor : Esasen bu muahedeye takaddüm eden Mondros Mütarekesiyle Osmanlı ülkesinin mühim kısımlarını İtilâf Devletleri kuvvetleri işgalleri ve idareleri altına almışlardı. Sevr Muahdesi bu durumun diktesinden ibaretti. Türklerle meskûn olmadığı iddia edilen bölgelere, Türklerin ekseriyet teşkil ettiği bazı yerler (Kilikya, Musul) gibi sahalar da İktisadî, siyasi emel ve menfaatler saikasıyla ilâve edildi.

İmparatorluk ülkesinde Türk olanlar ile olmayan unsurların memleket sınırları tesbit edilirken milliyet ve dil problemleri ciddi olarak nazara alınmadı. İstanbul da dahil mühim ekseriyeti Türk olan Vilâyetlerin mukadderatını galip devletler ellerinde tutmak istediler. Osmanlı devletini, İstanbul ve civarındaki birkaç köy ile bir kısım Anadolu'ya sığıştırdılar. Boğazlar açıldı, ve bir Avrupa Komisyonunun kontrolüne verildi. Muhtar bir Kürdistan ile müstakil bir Ermenistan kuruldu.

Kıbrıs, Mısır, Irak ve Hicaz'ı İngilizler; Tunus ve Suriye'yi Fransızlar, 12 Adayı, Trablusgarbi İtalyanlar kendilerinin saydılar. İzmir ve mıntakası ile Doğu Trakya ve bütün Adalar Yunanlılara ayrıldı.

Bütün bunları yapanlar, dünya tarihinde kahramanlık ve olgunluk destanları yaratan ve yurdun asıl ve hakikî sahibi Türk Milletinin azim ve iradesinin şahlanmasındaki maksadın ne demek olduğunu anlayamamışlardı. Vilson umdelerinin, büyük devletler tarafından tamamen kendi menfaat ve kaprislerine uydurularak tatbik edildiğini gören Amerika ; Avrupa işlerinden elini tekrar çekti ve Milletler Cemiyeti Misakı'nı ve Cihan Harbine son veren ahitnameleri tasdik etmedi. Zira, milliyet prensibi, millî devletler birliği gaye ve emelleri, mağlûp devletleri kuvvetten düşürmek için tatbik edilip, hâkim ve galip devlete tatbik edilmemesi ve mağlûplara tahammül ve ifade edilemeyecek derecede ve miktarda taz-

minat yükletilmesi ve bilhassa müstemlekeler ahalisinin menkul mal gibi sahip değiştirmesini Amerika hoş görmedi ve bunların hiç birisini kabul etmedi.

Rusya arlığını deviren Komünist ihtilâlcileri Rusya’da yeni bir devlet şekli kurmaya çalışıyorlar ve Avrupa devletlerine karşı düşmanlık besliyor, Milletler Cemiyetine de girmiyorlardı. Rusya’nın bu komünist rejiminin Rus hududundan dışarı sızması Avrupanın müstakar ve olgun İçtimaî bünyesini altüst edeceğinden Avrupa devletleri de Rusya aleyhine cephe almak zorunda kaldılar. Buna rağmen harb sonunda komünist fikir ve cereyanlar Macaristan ve Bavyera’da ihtilâllere sebep oldu, hattâ pek az ömürlü komünist hükümetler teşekkül etti, Berlin’de de bu yüzden şiddetli ve ciddî karışıklıklar görüldü.

İtalya’da komünist cereyana karşı (faşist) idare tarzı teessüs etti, Musolini diktatör oldu. İspanya’da bu cereyanlar arasında rahat kalamadı, bazı parçalarının ayrılmak isteği karşısında kargaşalı önlemek için muvakkat bir zaman için diktatörlük kuruldu.

Harbten sonra başlayan rejim cereyanları, harb tazminatının mağlûp devletler bünyesinde husule getirdiği ağırlıklar, çeşitli millî siyâsî, İçtimaî ve İktisadî sebep ve âmiller tesiriyle muhtelif şekil ve suretlerle husule gelen buhranlar, idare eden ve idare edilenleri zıt tesirler altında bıraktı. Elhasıl bütün dünya; millî, siyâsî, İdarî, İçtimaî ve İktisadî buhranın pençesinde her tarafı siyah duman ve butlarla kaplanmış oldu.

Şimdi bu bulutlu ve dumanlı dünya içerisinde bir de Osmanlı İmparatorluğunun durumuna göz gezdirelim :

Osmanlı İmparatorluğunun Cihan Harbinden sonraki durumu — Büyük Atatürk tarihî nutuklarında bu ciheti çok mükemmel ve veciz bir şekilde ifade etmiştir. (Osmanlı Devleti harbte mağlûp olmuş, ordu zedelenmiş, millet yorgun ve fakir düşmüş, memleketi ve milleti harbe sevkedenler hayatları kaygusuna düşerek memleketten kaçmışlar, Vahdettin müterreddi şahsını kurtarmak için yeni tedbirler araştırmakta, Ferit Paşa kabinesi âciz, haysiyetsiz, şahıslarını vikâye için her hangi bir vaziyete razı.

Ordunun silâhı cephanesi elinden alınmış. İtilâf devletleri mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile donanmaları ve askerleri İstanbul’da. Adana vilâyeti Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş, Antalya ve Konya’da İtalyanlar ; Merzifon ve Samsun’da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta ecnebi zabıt

ve memurları, hususî adamları faaliyette. 15/Mayıs/1919 da İtilâf Devletlerinin muvafakati ile Yunan Ordusu İzmir'i işgal ediyor (1).

Şimdi biraz da Büyük Ata'nın Anadolu'ya ayak bastığı 19/Mayıs/1919 (1335) dan Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşuna kadar geçen zamana kısaca bir göz gezdirmek hatıra ve bilgileri yenilemesi ve 23/Nisan/1920 (1336) ya nasıl ve ne gibi şartlar altında ulaşıldığını hatırlatması bakımından faydalı olacağı şüphesizdir.

II — Kurtuluş Savaşı ve Sebepleri : (19/Mayıs/1919 dan 23/Nisan/ 1920 Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin teşekkülüne kadar geçen zaman) 30/Ekim/1918 (1334) de aktedilen Mondros Mütarekesi ve bu mütarekeden sonra kabul olunan 30/8/1920 (1336) tarihli Sevr Muahedesi Osmanlı Hükümetini tamamen parçlamakla kalmadı, Padişah ve hükümetinin idaresine terk edilen parçada da istiklâl namı ile bir şey bırakmadı ve bu suretle (Osmanlı İmparatorluğunun istiklâl ve tamamıyeti mülkiyesi) formülü diploması lûgatından silindi ve asırlardan beri çatırdayan temelleri üzerinde can çekişen Osmanlı İmparatorluğu da yok olmuş sayılabilir. (1).

Mondros mütarekesinin akdinden (30/Ekim/1918) sonra İtilâf donanması 7 ve 11/Kasım/1918 tarihinde bütün yardımcı gemileriyle Çanakkale'yi geçti ve 13/Kasım/1918 de İstanbul'da Dolmabahçe önünde demirledi. Türk ordusunu lâğv ve silâhların ellerinden almaya çalıştı. Askerî mevkiileri işgalleri altına almaya başladı, 10/Mart/1919 da da İstanbul'u ansızın işgal etti. Mebusan Meclisini bastı ve dağıttı, memleket münevverlerini Malta'ya sürdü. 5/5/1919 da Yunan kuvvetleri İtilâf Devletlerinin harb gemilerinin himayesi altında İzmir'i işgal etmesi hâdisi 1

(1) Mondros Mütarekesini müteakip İngiltere, Fransa ve İtalyanın işgal ettikleri bölgeler ve kuvvetlerinin miktarı :

İngilizler 41.500 ; İstanbul, Çanakkale, Musul mıntakaları ile Anadolu ve demiryolu güzergâhında «bu kuvvetlerden 30.000 i İstanbul'da».

Fransızlar 49.000 ; İstanbul, Çatalca, Çanakkale, Kilikya. «Adana, Tarsus, Mersin, Urfa, Maraş ve Ayıntap» bu kuvvetlerden 24.000 i İstanbul'da, -20.000 i Kilikya civarında.

İtalyanlar 17.400 ; İstanbul, Antalya, Isparta, Muğla, Söke, Meyri ve Finike,.. Afyon, Akşehir, Konya «Bu kuvvetlerden 3900 ü İstanbul'da».

- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi, Şürayı Saltanat ve Sevr Muahedesi hakkında itihaz eylediği 19/Ağustos/1336 gün ve 37 numaralı Umumi Hey'et kararı ile (Şürayı Saltanatta muahedenin imza edilmesine karar ve rey verenlerle, muahedeye vaz'ı imza edenlerin ihaneti vataniye ile itham olunması ve haklarında hükmü gıyabî verilmesi ve isimlerinin her yerde lanetle yâdedilmesi) ni kabul etmiştir.

si üzerine (2) Atatürk İstanbul'da daha fazla kalamadı ve 19/Mayıs/1919 da Anadolu'ya çıktığı zaman (Hâkimiyeti Milliyeye müstenit, bilâkaydı şart müstakil bir Türk Devleti tesis etmek) gayesiyle meşbu idi.

Bu gayenin tahakkukuna Erzurum ve Sivas Kongreleriyle açtığı yolları adım adım katederek nihayet (iradei milliyeyi hâkim kıldı).

Erzurum Kongresi 23/Temmuz/1335 (1919) ve bunu müteakip toplanan Sivas Kongresinde (4/Eylül/1335. 1919) (Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin program ve tüzükleri yeniden gözden geçirilerek millî teşkilât bütün vatana teşmil olundu ve Temsil Heyetine bütün vatani temsil etmek yetkisi verildi. Milletçe mukavemet ve müdafaa esasları kabul edildi ve vatanın herhangi bir parçası hükümetçe terk veya ihmal edildiği takdirde geçici hükümet kurarak idarenin millet namına ele alınacağı tesbit ve millî misakın esasları kararlaştırıldı.

Sivas kongresi ile bütün millî kuvvetleri bir elden idare imkânı hazırlanmış ve milleti muayyen bir hedefe sevketmeye başlanmıştı. Sivas Kongresinin hitamından bir kaç gün sonra Mustafa Kemal 14 - 15/Eylül/1919 gecesi askerî kumandanlara ve valilere çektiği bir telgrafla milletin ve memleketin İstanbulla ilgisini kestiğini, milletin yetkili merciinin Heyeti Temsiliye olduğunu tâminim etti. Aynı zamanda bu kararı Kongre namına Padişaha da bildirdi).

Heyeti Temsiliyenin faaliyeti Ferit Paşa Kabinesinin çekilmesini intaç etti. Yerine gelen Ali Rıza Paşa kabinesine dahil Bahriye Nâzırı Salih Paşa Amasya'da Hey'eti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ile görüştü ve bir de protokol imzaladı. Bu suretle de İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal'in temsil ve vazife yetkisini ilk defa tanımış oldu.

Amasya görüşmesinde Mustafa Kemal Mebusan Meclisinin Anadolu'da içtimai lüzumunda İsrar etmişti. Nitekim İstanbul'da Fındıklı Sarayında düşman zırhlılarının toplan karşısında içtima eden Mebusan Meclisi, saray ve hükümetinin gözleri önünde işgal kuvvetleri tarafından basılarak zorla dağıtılması bir kısım azanın işgal kuvvetleri tarafından Mal-

(2) (..... bu hezimetlerin hakikî müsebbibi olan İngiliz Nâzırı mutaassıp Protestan Mösyo Luit Core Yunanlıları İstanbul'a doğru sürükleyerek Türkleri Avrupa'dan taretmeyi salibin hilâlden intikamı gibi tahayyül etmişti. Fakat kendi imanı kadar kuvvetli bir imana çarptı ve bu darbe ile bütün İngiliz müstemlekât İmparatorluğu sarsıldı).

ta'ya sürülmesi Mustafa Kemal'in ısrarında ne kadar haklı olduğunu teyit etmiştir. (3).

Bu müessif hâdiseden sonra son Osmanlı İmparatorluğu Mebuslarından iştirak edenlerle yeni seçilen millet mümessillerinden mürekkep (Türkiye Büyük Millet Meclisi) 23/Nisan/1920 (1336) da Ankara'da açıldı. Ve bu Meclis ittifakla Mustafa Kemal'i Meclis Reisliğine seçti. Bu suretle Türk Milletini temsil eden ve millî iradenin tecelligâhı olan Meclis Mustafa Kemali Devlet ve Hükümet Reisi olarak vazifelendirdi.

Bu tarihten itibaren millet alenen ve resmen hâkimiyetini eline aldı ve hürriyet ve istiklâlini mutlaka temine azmetmiş bulunan Türk Milleti iradesini istimala başladı. (Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir) düsturunu bütün işlerinde esas ittihaz etti.

Millî ordunun kazandığı meydan muharebeleri ve tevali eden zaferler karşısında İtilâf Devletleri bu millî hükümeti tanımak ve İstanbul Hükümeti tarafından kabul ve imza edilen Sevr Muahedesini tâdil etmek mecburiyetini hissetti. Bu maksatla Londra'da toplanan Konferansa Ankara'daki Millî Hükümetten de bir heyet çağırıldı. İtilâf Devletlerinin maksadı bu konferansta Sevr Muahedesinin esaslarını millî hükümete de kabul ettirmek olduğu anlaşılıyordu. Bunda muvaffak olamayınca Düşman ordularını tekrar taarruz ve tecavüze şevkettiler. 23/Temmuz/1337 de üstün kuvvetlerle taarruza başlayan düşman kuvvetleri karşısında Sakarya gerisine çekilen millî ordumuz için ölüm - kalım mücadelesi olduğunu müdrikti. Bu müthiş durum karşısında Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemali aynı zamanda olağanüstü salâhiyetlerle Başkumandan tâyin etti.

Düşman Ankara üzerine doğru tazyike başlamıştı. 22 gün devam eden kanlı ve şiddetli bir habten sonra düşman mağlûp ediliyor ve Eskişehir - Afyon hattına ric'ate mecbur ve bu Sakarya Zaferi neticesi düşmanın istilâ azmi kırılmış oldu.

Sakarya zaferinden sonra devam eden bir senelik hazırlanma devresinde Millî Hükümet aynı zamanda Büyük Millet Meclisi dahilinde zaafa

(3) Mebusan Meclisinin İstanbul'da içtimai mevzuunda Atatürk nutkunda (Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına mâni olamamak zarureti üzerine İstanbul'da içtima edecek mecliste vatanın tamamisini, devlet ve milletin istiklâlini teminden ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azim kâr bir gurup vücade getirmeyi yegâne çâre olarak mütalâa ettik. Bunun temini için de malûmunuz olduğu veçhile 18/Teşrinisani/1335 tarihli talimat ve tamimde mebusların muayyen mahallerde gurup gurup içtima ederek müdaveleyi efkâr edecekleri) kaydedilmişti. Sahife 207

ve ümitsizliğe düşenlerin sebebiyet verdikleri nahoş hallerde de mücadeleden geri durmuyordu.

Nihayet hazırlığını tamamlayan ordunun, Mecliste bazıları tarafından izhar edilen menfi ve münkesir kanaat ve reylere rağmen taarruzu kararlaştırıldı. Bir gün bir bahane ile Ankara'dan otomobille ayrılarak Konya ve Akşehir'e giden Başkumandan Mustafa Kemal, ordunun başına geçti ve 26/Ağustos/1338 günü taarruza başladı. Aynı gün Ankara gazeteleri Başkumandanın Çankaya'da Sefirlere çay ziyafeti verdiğini yazıyorlardı. Her taraftan sarılan düşman ordusu 30/Ağustos/1338 günü imha ediliyor, 9/Eylül/1338 de ordu İzmir'e giriyor ve Batı Anadolu düşman istilâsından tamamen kurtuluyor.

Bu mühim zaferden sonra ordularımızın İtilâf Devletlerinin işgali altında bulunan Boğazlar mıntakasına yaklaşması neticesi bu devletlerin talebi üzerine aktedilen Mudanya müzakeresi başladı. Bir hafta devam eden çetin bir müzakere mücadelesinden sonra Doğu Trakya Meriç'e kadar Yunan kuvvetleri tarafından tamamen tahliye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresine teslimi temin edildi. Aynı zamanda işgal altında bulunan bölgelere derhal sahip olmak ve sulh müzakerelerine başlamak esasları kararlaştırıldı.

22/Teşrinisani/1338 de Lozan'da toplanan konferansta yeni Türk Devleti zafer halesi içinde yerini aldı. 9 ay devam eden çetin ve asabî müzakerelerden sonra adlî, malî, İktisadî... bütün kapitülâsyonlardan kurtulmuş, hürriyet ve istiklâline sahip bir devlet olarak mevkiini aldı.

Mudanya mütarekesinden sonra bütün ümitleri kırılan Vahdettin İstanbul'daki müttefiklerinden evvel kaçtı. Büyük Millet Meclisi de inkilâp yolunda attığı adımlardan birisini daha atarak saltanatı ilga suretiyle ferdî hâkimiyeti kaldırdı, Abdülmecid'e halifelik tevcih etti. Devletin idare şeklinde alınan bu tedbir, bir gaye olmaktan ziyade, hedefe doğru atılan bir adımdı. Lozan sulhunu müteakip kat'î idare şeklini tesbit zarureti kendisini hissettirmiştir. Ve nihayet 29/Teşrinievvel/1339 (1923) günü Büyük Millet Meclisi ateşli ve heyecanlı bir toplantıdan sonra akşam üzeri Cumhuriyeti ilân etti.

Memleketi yüzyıllardan beri kemiren saltanat hanedanının tefessüh etmiş âza ve efradı ile, hiç bir mâna ve kudreti kalmamış bulunan halifenin daha fazla memlekette kalması Cumhuriyetin tarsin ve tahkimi için zararlı görüldüğünden, bunların tamamen memleketten ihracı ve hanedanla ebediyen ve tamamen alâkanın kesilmesi lüzumu takarrür etti ve Büyük Millet Meclisi hilâfetin ilgasına ve hanedanın memleketten çıkarılmasına karar verdi.

III — Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti : Atatürk bütün teşebbüslerini ve icraatını şahsî mahiyet taşımasını istemediğinden Millî Mücadele Teşkilâtını hukukî bir esasa istinat ettirmek ve bütün milletçe kabul ve itaat edilecek millet mümessillerinden müteşekkil bir meclis toplayarak verecekleri kararları esas ittihaz etmek istiyordu.

Erzurum Kongresinden kısa bir müddet sonra toplanan (Sivas Kongresi) bütün Türk Milletinin temsil edildiği ilk kongre olarak görülüyor.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin vazettiği prensipler : (Hududu Milliye dahilinde bulunan bilcümle vatan akşamı bir küldür, yekdiğerinden infikâk kabul etmez, her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa rumluk ve ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında müttehiden müdafaa ve mukavemet edileceği, vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine hükümeti merkeziye muktedir olamadığı takdirde temini maksat için bir hükümeti muvakkate teşkil olunacağı, Bu hükümet heyetinin Millî Kongrece intihap edileceği. Kongre mün'akit değilse bu intihabı (Heyeti Temsiliye) nin yapacağı.

Kuvai Milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esastır.

Anasırı hıristiyanıyeye hâkimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi muhil imtiyazat verilmeyeceği, manda ve himayenin kabul edilemeyeceği.

Millî Meclisin derhal içtimai ve hükümet icraatının Meclisin murakabesine vaz'ını temin etmek için çalışılacağı...) şeklinde ifade edilmiştir.

Bu millî ahde karşı en çok müşkilât İstanbul Hükümetinden geliyordu. İçten ve dıştan gelen bütün bu zorluklar ile ölüm - kalım savaşı, Türkün istiklâl aşkını ve savaş heyecanını arttırıyor ve biran önce emeline kavuşmak azmini biliyordu. Ve nihayet Osmanlı saltanat ve idaresinin enkazı tamamen atılarak yeni ve istiklâline tamamen sahip (Türkiye Devleti) 23/Nisan/1920 (1336) da fiilen kurulmuş oldu. Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal imzası ile 22/4/1336 tarihinde bilûmum vilâyet ve livalarla, askerî kumandanlara telgrafla yapılan bir tamimde ; Nisan'ın 23 üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak vazifeye başlayacağından bu tarihten itibaren bilûmum mülkî ve askerî makamın ve milletin melcei olacağı bildirilmiştir.

Büyük Millet Meclisi tarafından 20/1/1921 de kabul edilen Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre (teşriî, icrai ve kazaî kuvvetlerin cümlesi Büyük Millet Meclisindedir. Büyük Meclis, İcra Vekillerini ve bunların re-

isini ayrıca intihap ve tâyin eder. Büyük Millet Meclisinin reisi milletin ve ordunun da reisidir). Atatürk (bu teşkilâtın diğer memleketlerden alınmadığını ve hiç birisine benzemediğini, bilhassa Amerikanın presidansiyel cumhuriyetine veya Fransa'nın parlâmenter cuhuriyetine veyahut Rusya'nın Sovyetler Cumhuriyetine hiç benzemeyip, olsa olsa Fransa İhtilâlinin konvensiyon idaresine bazı müşâbehet noktaları bulunabileceğini) söylüyor. «Türk Yılı 1927, Yusuf Akçora».

IV — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Devrede Kabul Ettiği Kanun ve Kararlar : 23/Nisan/1336 da açılan Büyük Millet Meclisi Cumhuriyetin ilâm tarihi olan 29/Ekim/1339 tarihine kadar muhtelif konularda 364 kanun, 30 Umumî Heyet kararı, 13 tefsir kararı, 2814 kararname itihaz ve kabul ettiği Üçüncü Tertip Düsturların 1-5 sayılı nüshalarındaki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Bu 364 kanundan 14 ü Esas Teşkilât; 33 ü inkılâp hamlelerini koruma, emniyet ve âsayış, 11 i mülkî teşkilât, 11 i kadro ve teşkilât, 6 sı yabancı devletlerle muahede, 181 i malî işler ; 180 i de çeşitli işlerle ilgilidir.

Bu kanun ve kararlardan evvelâ devletin esas bünyesini tesis ve teşkile mütedair olanlarını gözden geçirmeden önce Atatürk'ün Büyük Nutkundan Meclisin ilk günlerindeki haleti ruhiyeyi açıklayan sözlerini tekrarda fayda şüphesizdir : (Efendiler, Meclise teklif ettiğim mühim bir husus da Hükümet teşkili meselesiydi. Bu meselenin ve buna dair teklifte bulunmanın o devir için ne kadar nazik olduğunu takdir buyurursunuz.

Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin münkariz ve münteha olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenit yeni bir devlet kurmaktan ibaretti. Fakat vaziyeti olduğu gibi telâffuz etmek maksadın büsbütün ziyamı mucip olabilirdi. Çünkü efkâr ve temayülâtı umumiye henüz padişah ve halifenin mağdur mevkiinde bulunduğu merkezindeydi. Hattâ Mecliste ilk anda makamı hilâfet ve saltanatla irtibat ve hükümeti merkeziye ile itilâf aramak cereyanı başgöstermişti. İstanbul şeraitinin halife ve padişahla ne âlenî ve ne de hususî ve mahrem temasa müsait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum. «Milletin, istiklâl ve tamamiyeti mülkiyenin temini için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise buna hacet yoktur. Çünkü padişah ve halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve arzu etmesine imkân var mıdır?. Bunun aksini ağızından işitsem inanmam, mutlaka bunun icbar ve taziyak altında söyletildiğini kabul ederim.» dedim. Aleyhimizde çıkarılmış olan fetvanın sania ve hükümeti merkeziye evamir ve tebliğatı-

mn muhtacı tefsir olduğunu söyleyerek bazı zayıf kalbli ve zayıf muhakemeli insanların sahip olmak istedikleri teenniye lüzum görmediğimizi izah ettim).

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından o devir için derpiş ve ittihaz olunan kanun, karar ve buna mümasil tedabiri muhakeme ve mütalâa ederken Atatürk'ün bu sözlerinin ışığı altında hareket etmeliyiz.

Nihayet Atatürk böyle bir manzara ve haleti ruhiye arzeden Meclise bir takrir vererek esaslı umdelerin tesbini teklif ettiği görülüyor ;

(Hükümet teşkili zarurîdir. Muvakkat kaydıyle bir Hükümet Reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir. Mecliste müttekâsif iradei milliyeyi, bilfiil mukadderatı vatana vazîül-yet tanımak umdeî esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icraî salâhiyetleri camidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru hükümeti rüyet eder, Meclis Reisi, bu heyetin de reisidir.

Hatıra : Padişah ve halife cebir ve ikrahtan azade olduğu zaman Meclisin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzader). Sahife: 276, 277.

Bu teklifte, Meclis ve efkârı umumiyenin mahmul ve malul olduğu iyi ve kötü haleti ne kadar büyük bir ihata ve nüfuzla ifade edilmiş olduğu görülüyor. Atatürk, umdeleri vazettikten sonra hükümetin mahiyeti hakkında da (... böyle bir hükümet, hâkimiyeti milliyeye esasına müstenit halk hükümetidir, Cumhuriyettir.

Böyle bir hükümetin teşekkülünde esas vahdeti kuva nazariyesidir, zaman geçtikçe bu esasların şâmil olduğu mânalar anlaşılmaya başladı, işte o zaman münakaşalar ve vakıalar tahakkuk etti).

İlk Karar : Yurdun her tarafından seçilen âzalarla İstanbul Mebusan Meclisinden iltihak eden âzaların iştirâkiyle 23/Nisan/1336 tarihinde ilk toplantısını yapan Büyük Millet Meclisinin 1 numaralı kararı ile (Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu kerre intihap edilen âzalarla İstanbul Meclisi Mebusanından iltihak eden âzalardan müteşekkil bulunmasını) kabul etmek suretiyle Erzurum ve Sivas Kongrelerinde vazedilen prensip ve kararlardan (Millî Meclisin derhal içtimai ve hükümet icraatının Meclisin mürakabesine vaz'ı) tahakkuk etmiş oldu.

Kuvvei İcraiye Teşkili ve Encümenler : Türkiye Büyük Millet Meclisi 25/Nisan/1336 tarihinde yaptığı toplantıda 5 numaralı(silik)

zim heyeti icraiyesini teşkil ve heyeti icraiyeye ile meclisin münasebatım tâyin etmek için 15 kişiden mürekkep encümen teşkili) ni ve 27 Nisan tarihi ve 10 numaralı kararı ile de (Encümenlere arzuyu zati ile ihtisasa göre duhûl esası) nı vaz ve kabul ediyor. Aynı tarihte 9 numaralı kararı ile de İrşat Encümenleri teşkili takarrür ediyor.

Vekiller Heyeti Teşkili : Devlet hizmetinin ifasında her bölümle iştilal eden mesul birer kimse görülyorsa da, Millî Meclisin idare ve intihabı ile bir icra organı teşkili ve Millî Meclisin murakabesi altında hizmet ifası zamanı da gelmiş olduğundan, Büyük Millet Meclisi 2/Mayıs/ 1336 gün ve 3 sayılı kanunla da (Şer'iyeye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye, İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat, Orman, Maadin), Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye Rusûmat ve Defteri Hakani, Nafia, Dahiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf), Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Erkân Harbiye-i Umumiye) işlerini görmek üzere 11 zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti teşkili «Madde 1», İcra Vekillerinin Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlakası ile aralarından seçileceği «Madde 2» (1), 3 üncü madde ile de her vekilin deruhte ettiği işlerin ifasında mensup olduğu encümenin istişari reyini alabileceği, 4 üncü maddede de İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfi Büyük Millet Meclisinin hallededeceği hükmü vardır.

İlk İcra Vekilleri Heyeti :

Umuru Şer'iyeye Vekili : Fehmi,

Hariciye Vekili : Bekir Sami Dahiliye Vekili : Câmî,

Erkân Harbiye-i Umumiye Reisi : İsmet,

Müdafaa-i Milliye Vekili : Fevzi,

Adliye Vekili : Celâlettin Arif,

Maliye Vekili : Hakkı Behiç,

Nafia Vekili : İsmail Fazıl,

Sıhhiye Vekili : Dr. Adnan,

Umuru İktisadiye Vekili : Hakkı Behiç,

Maarif Vekili : Dr. Rıza Nur.

(1) 4/Aralık/1336 gün ve 47 sayılı kanunla İcra Vekillerinin, Büyük Millet Meclisi Reisinin Meclis âzalarından göstereceği namzetler meyanından mutlak ekseriyetle seçileceği hükmü vaz' edilmiştir.

Atatürk nutkunda (... yalnız İcra Vekilleri intihabına dair olan kanun çıktığı zaman Meclisçe vekâlete intihap olunan zevattan bazıları daha evvel fiilen vazifeye başlamışlar ve bana muavenet ediyorlardı.) demektedirler. Sahife: 278.

Teşkilâtı Esasiye (Kanununun kabulünden sonra İcra Vekilleri Heyeti Reisliği vazifesini Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşanın ifa ettiği görülmektedir.

İcra Vekiller Heyeti arasında çıkacak anlaşmazlıkların halli hakkında ittihaz olur an 5/1/1338 tarih ve 1294 sayılı kararnamede ; karara muhalefet eden vekillerin diledikleri takdirde hususî kanunla meselenin halli için Meclise şevkini isteyebilirler ve muhalefetlerini imzaları altında yazarlar .Meclisçe mesele bir neticeye bağlanıncaya kadar karar icra olunmaz. Eğer ihtilâfi mucip mesele hakkında Meclisçe karar ittihazı muhalifleri tarafından talep edilmezse çoğunluğun kararma ittiba ederek imza ederler.

Meclisten geçmesi zarurî olan hususat hakkında azınlıkta kalanlar muhalefet sebeplerini zikretmekte serbesttirler, denilmektedir.

İcra Vekillerinin İntihap Sureti Hakkında 8/Temmuz/1338 ve 244 Sayılı Kanun :

İcra Vekilleri Reisi ile İcra Vekillerinin Büyük Millet Meclisi tarafından gizli reyle ve çoğunlukla Meclis âzası arasından ayrı ayrı seçileceği (Madde 1),

İcra Vekilleri Reisi, Vekiller arasından seçildiği takdirde haiz olduğu vekâleti de Meclis karariyle muhafaza etmesinin caiz olduğu (Madde 2),

Vekillerden birinin vazifesi başından infikâki icabettiğinde avdetine kadar yerine Meclisçe bir muvakkat vekil seçileceği ve bu muvakkat vekilin asil vekil gibi salâhiyetli ve mesul olduğu, Vekilin vekâletine ait bir vazife veya herhangi bir mazeretle vaz-fesi başından muvakkaten ayrılması halinde Meclisçe yerine bir vekil seçilmeyip, diğer vekillerden birisinin İcra Vekilleri Hey'etince tevkil olunacağı (Madde 3) hükmü vaz' olunmuştur.

Umumî heyetin 14/4/1339 gün ve 384 sayılı kararı ile Vekiller Heyeti Reisinin, İcra Vekilleri Heyeti ile Büyük Millet Meclisi arasında vasıta ve Vekillerin istişare mercii olduğu, müşterek vazifelerde reisin vekillerle beraber mesul bulunduğu takarrür ediyor.

Mebusluk, Memuriyet ve Yemin : 5/Haziran/1336 gün ve 18 sayılı karariyle Büyük Millet Meclisi âzasının herhangi bir memuriyeti uhdesinde cemedip edemeyeceğinin İcra Heyetinin teklif ve mütaleasile Meclisçe takarrür ettirilmesi kabul edilmiştir.

6/Haziran/1336 gün ve 20 sayılı karariyle de mebusların yemin şeklinin Lâyiha Encümenince teklif edildiği surette kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Meclisi Umumî Heyeti 18/Şubat/1338 tarih ve 232 sayılı karariyle Millî Meclis âzalarından dâva vekâletiyle iştigal edenler varsa derhal men'ini kabul ediyor. 23/Şubat/1338 gün ve 235 sayılı karariyle de müteahhitlik yapılmasını menediyor.

İstanbul Hükümeti tarafından yapılan tasarrufların hükümsüzlüğü

Büyük Millet Meclisi 7/Haziran/1336 tarihinde kabul ettiği 7 numaralı kanunla 16/Mart/1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümeti tarafından aktedilen bilcümle mukavelât, uhudat vesairenin hükümsüz olduğunu kabul ve ilân etmiştir. (İstanbul'un işgal tarihi olan 19/Mart/1336 dan itibaren Büyük Millet Meclisinin tasvibi haricinde İstanbul'ca aktedilmiş veya edilecek bilümum muahedat ve mukavelât ve ukudat ve mukarreratı resmîye ve verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalâtı ve ruhsatnameleri ile, mütarekeden sonra aktedilmiş bilcümle muahedatı hafiye ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecanibe verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalâtı ile ruhsatnameleri keenlemyekündür) denilmekte ve bu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi Heyeti icraiyesi memur edilmektedir. Bu kanunla vatanın müstakbel İktisadî mesnetleri olacak millî servet ve sermayeleri de muhafaza edilmiş oluyor.

İstanbul ile resmî muhaberatın men'i : Millî Meclis devletin hizmet bünyesini kurarken bir taraftan da mevcut hal ve şeraitin icaplarına göre kararlar ittihaz ediyordu. 4/Mayıs/1336 tarihli ve 11 numaralı Heyeti Umumiye karariyle İstihbarat Şubesi teşkilini kabul ettiği gibi (1), İcra Vekilleri Heyeti de 6/Mayıs/1336 tarihinde ittihaz eylediği 2 numaralı kararname ile İstanbul ile her nevi muhaberatın memnu olduğunu, Dersaadet'ten gelecek resmî evrak ve İstanbul matbuatının derhal iadesini, bunları kabul edenler veya iade etmeyen memurların hıyaneti vataniye ile itham edileceği.

Muhaberatın kontrolü : Posta ve telgraf muhaberatının hususî ve ticari olan kısmının muayyen merkezde sansüre tâbi olmak şartıyla serbest olduğunu, ancak mektuplarına açık olarak teati edileceğini, muhaberatın Türkçe olacağını, Fransızca muhaberat için lüzumu kadar mahreç tâyin edileceğini,

Kabul etmiştir.

Millî Meclis 24/Mayıs/1336 gün ve 17 sayılı Umumî Heyet kararı ile de İstanbuldaki gayri meşrû kabinenin yaptığı gayri kanunî terfi ve sairenin keenlemeyekûn olduğunu,

Aynı zamanda Umumî Heyet 4/Haziran/1336 gün 19 sayılı karar ile de mebuslara ait muhaberatın mebuslar tarafından seçilecek 3 âza tarafından münavebe ile yapılmasını,

Kabul ediyor.

Harice seyahat edeceklere verilecek pasaportlardaki (Namiî Hazreti Padişahî) ibaresi yerine (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) ibaresinin vaz'ı Vekiller Heyetince 8/Mayıs/1338 de 1576 sayılı kararla kabul ve tatbik ediliyor.

Saltanat İlgası :

Büyük Millet Meclisi Umumî Heyeti 30/10/1338 gün ve 307 sayı ile, Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşekkül ettiğine ve Türkiye Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup, onun hududu dahilinde yeni vârisi olduğuna,

Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hükümler hakkı millete verildiğinden, İstanbul'daki Padişahlığın yok olup tarihe intikal ettiğine,

İstanbul'da meşrû bir hükümet mevcut olmayıp, İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisine ait ve idaresinin Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdiine,

Enebilerin elinde esir bulunan hilâfet makamını kurtaracağına karar veriyor,

Tevfik Paşa'nın bir telgrafı üzerine de ;

Umumî Heyet 2/11/1338 gün ve 308 sayı ile; saray ve babıâlinin asırlardan beri cehalet ve sefahati yüzünden devleti büyük felâketlere dıçar ederek nihayet tarihe intikal ettiği bir anda hakikî sahip Türk Milleti, Anadolu'da, hem haricî düşmanlarla hem de düşmanlarla birleşip

aleyhine harekete geçen saray ve babîali ile savaşarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti ile ordularını teşkil suretiyle mahrumiyet ve müşkilât içerisinde cidale giriştiği, haricî düşmanlarla saray ve babîaliyi yenerek bugünkü halâs gününe ulaştığı,

Türk Milleti, saray ve babîalinin hıyanetini görünce Teşkilâtı Esasiye Kanununu çıkararak, hakimiyeti, teşriî ve icraî kuvvetleri, harp ilâm ve sulh akdi gibi hükümlerlik haklarını tamamen padişahıtan alıp, millete verdiği, bu suretle Osmanlı İmparatorluğunun tarihe intikal edip, yerine millî bir Türkiye Devletinin, padişahlık yerine de Türkiye Büyük Millet Meclisinin kaim olduğu, İstanbul'da bulunan heyetin mevcudiyetini usulen himaye edecek meşrû ve gayrı ecnebi kuvvete ve millî müzahereteye malik bulunmayıp zıllızail halinde bulunduğu,

Milletin, asıl halk kitlelerinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idaresi kurduğu,

Hal böyle iken İstanbul'da düşmanlarla birleşmiş olanların hilâfet, saltanat ve hanedan hukukundan bahsetmelerinin hayreti mucip olduğu ve Tevfik Paşanın telgrafının vakıalara uymayan garip ve acaip bir vesika olarak görüldüğu,

cihetle ;

1 — Türkiye halkı, hakimiyet ve hükümlerlik haklarının hakikî mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî şahsiyetinden başka hiç bir kuvvet ve heyeti tanımadığına karar verdiğinden millî misak hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka hükümet şeklini tanımaz ve şahsî hakimiyete dayanan İstanbul'daki hükümet şeklini 16/Mart/1336 dan itibaren ebediyen tarihe intikal etmiş addeder...

2 — Hilâfetin Osmanlı Hanedanına ait ve halifelîğe de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken olgun olanı seçilir, Türkiye devletinin, hilâfet makamının istinatgâhidir kararım alıyor.

18/11/1338 de 313 sayı ile Umumî Heyet, Vahdetin efendinin hilâfetten inhilâliline 20/11/1338 gün ve 314 sayı ile de, hilâfet makamına seçilen Abdülmecit efendiye Meclis namına (Emanatı Mübarekeyi) teslim ve tebrik etmek üzere bir heyet gönderilmesine karar veriyor.

18 sayılı Nisabı Müzakere Kanunu : Büyük Millet Meclisinin toplanma ve müzakere usullerine ait esaslar ile âzalara verilecek tahsisat ve

harcirah hükümlerini ihtiva eden bu kanun Meclisçe 5/Eylül/1336 tarihinde kabul ve 21/Şubat/1337 tarihinde neşredilmiştir.

1 inci maddesinde o günün icaplarına uygun olarak (Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayenin husûlüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemiren in'ikat eder), denilmektedir.

İntihap Kanununda livalar için tâyin edilen miktar aşağı düşmedikçe münhaller için yeni âza seçilmeyeceği, Meclis âzalarından senede iki ay mazeretsiz ve fasılasız meclise devam etmeyenlerin Umumî Heyet kararı ile müstafî sayılacağı, Meclis âzalığı ile memuriyetin bir zat uhdesinde birleşmeyeceği, ancak Vekiller Heyeti âzalığı ve Büyük Millet Meclisi reyî ile Sefirlik, ordu kumandanlığı memuriyetlerinin âzalıkla cem'i caiz olduğu (Madde 2-4),

Nisabı müzakere için de her intihap dairesinden 5 âza hesabıyla nısfından bir fazlasının müzakere nisabı olacağı (Madde 5).

Verilecek tahsisat ve tazminatın da 4 ay için 1250 lira tahsisat ve 4 ayın sonundan içtima devresinin sonuna kadar da Meclise devam edenlere (içtima devresinin başlangıcı 8/9/1336 gün ve 1 numaralı tefsirle 23/Nisan/1336 tarihi kabul edilmiştir. Ayda 100 er lira tazminat, senede bir defaya mahsus olmak üzere de 4.000 kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahı verilmesi (1).

İstanbul Mebusan Meclisinden Büyük Millet Meclisine iltihak edenlere de (2) iltihak tarihlerinden itibaren ayda 100 er lira tazminat verilmesi (Madde 6 - 8) hükümlerini vazedmiştir.

12/Eylül/1336 da ittihaz olunan 44 sayılı bir kararla Büyük Millet Meclisi âzalarının almış olduğu ve alacakları azimet ve avdet harcırahlarından % 30 unu teberru olarak terketmeleri kabul ediliyor.

17/Şubat/1337 gününde kabul edilen 98 sayılı kanunla Nisabı Müzakere Kanununun 6 ve 8 inci maddeleri yerine kaim olmak üzere vazedilen hüküm; Büyük Millet Meclisinin müstemirren toplandığı müddetçe

(1) 7 nci madde 16/10/1338 gün ve 272 sayılı kanunla tadil edilerek Meclis âzasına yılda bir defaya mahsus olmak üzere 10.000 kuruş üzerinden azimet ve avdet harcırahı verilmesi, aile harcırahının da bir intihap devresi için bir defa tediyesi kabul edilmiştir.

(2) 27/Ekim/1336 tarihinde ittihaz olunan 61 numaralı Umumî Heyet kararıyle (Badema İstanbul Meclisi Mebusanından gelecek mebusların Büyük Millet Meclisi âzasından addedilmeyeceği) takarrür ediyor.

âzasına 1/Mart/1337 tarihinden itibaren ayda 200 er lira tahsisat verilmesini mezun bulunanların seçim bölgelerine gidip gelmeleri için muayyen olan günler ayrıca ilâve edilerek senede 3 aya ait tahsisatın nisfının verileceğini, 3 aydan fazla mezun olan âzaya fazla günler için bir şey verilemeyeceğini kabul etmiştir (3).

Vefat eden mebuslar hakkında Umumi Heyetçe ittihaz olunan 7/Mayıs/1337 gün ve 723 sayılı kararla; Siai hali bariz olanların yalnız teçhiz ve tekfin masraflarının verilmesi, muavenete muhtaç addedilenlerin ailelerine vefat eylediği ay dahil olmak üzere 4 aylık tahsisat yekûnunu geçmeyecek derecede yardım yapılması takarrür ediyor.

85 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu : Türkiye Büyük Millet Meclisince 20/Ocak/1337 tarihinde kabul ve 7/Şubat/1337 de neşredilen Teşkilâtı Esasiye Kanununun muhteviyatına geçmeden önce bu tarihe takaddüm eden günlerdeki haleti ruhiye ile gerek Millî Meclis, gerekse bu kanun hakkında Atatürk'ün Büyük Nutkunda izah ve işaret ettiği cihetler üzerinde bir nebze durmak faydalı olsa gerektir.

Atatürk Nutkunda (Birinci Büyük Millet Meclisine, Milletçe âza intihap olunurken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin heyetleri de müntehibi saniler meyanında bulundular. Buna nazaran denilebilirdi ki, Büyük Millet Meclisi, Heyeti Umumiyesiyle aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin siyasî bir grubu mahiyetinde idi. Filhakika bu yolda hareket edilmişti. Meclis heyeti umumiyesinin umdei esasiyesini, cemiyetin umdei esasiyesi teşkil ediyordu. Malûmdur ki, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tesbit olunan esasat son İstanbul Meclisi Mebusanınca kabul ve teyit olunup Misaki Millî namı altında zübde edilmiş idi. Bu esasat, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek o daire dahilinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklâlîni temin edecek sulh ve müsâlemeti istihsale çalışıyordu. Fakat zaman geçtikçe Mecliste müşterek mesainin temin ve tanziminde müşkilât zuhur etmeye başladı. Nutuk Sahife: 369).

Müteakip satırlarda, reylerin ittifakında teşeddüt olduğu, Meclisten iş çıkmadığı, bazı zevatın buna çare olarak 1336 senesi ortalarında bir

(3) Nisabı Müzakere Kanununun 6 ve 8 inci maddeleri 8/Mart/1339 da 315 sayılı kanunla tâdil edilerek ;

Meclis âzalarına senevi 2400 lira tahsisat verilmesi, âzalara seçim bölgelerine gidip gelmeleri için muayyen günler de ilâve edilmek şartıyla senede üç ay mezuniyet itası ve bu mezuniyet için tahsisatından tenzilât yapılmaması, üç aydan fazla izin alan veya mezuniyetini tecavüz ettirenlerin tahsisatlarından kesilmesi. Hükümü vazediliyor.

takım guruplar, teşekküller vücude getirmeye başladıkları, bu teşebbüslerin müzakeratın muntazam cereyanına, reylerin teksifine ve müsbet iş çıkarmaya matuf olduğu,

Teşkilâtı Esasiye Kanununa menşe olan 13/Eylül/1336 tarihli bir programı Meclise verdiği, bu programın 18/Eylül/1336 da Mecliste okunduğu, okunan kısımdan başka Büyük Millet Meclisinin mahiyeti esasiyesi ve idare usûlü hakkında noktai nazarları ve Meclisin açılışını müteakip okunan ve kabul olunan takriri bir arada (Halkçılık Programı) adı altında neşreylediği, Meclisteki teşekküllerin neşredilen bu programı müteakip bir takım unvanlar takındıkları ve programlar tesbit ettikleri (Tesanüt Gurubu, İstiklâl Gurubu, Müdafaai Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islâhat Gurubu) gibi. Bu hiziplerden başka isimsiz olarak hususî maksatlarla toplanmış küçük gurupların da faaliyette bulunduğu.

Bu gurupların Meclis müzakeratında inzibatı ve reylerde ittifakı temin yerine bütün bütüne teşeddüt yarattığı, kanun meclisten çıktıktan sonra da Meclis âzalarının ve bu hiziplerin her meselede iştirak ve ittihatlarının bir kat daha müşkül olmaya başladığına işaret edilmektedir.

Şimdi kanunun metnine geçelim : Kanun 6 kısım ve 23 madde ile 1 madde münferideden ibarettir.

1 inci maddesiyle hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız millete ait ve idare usûlü de halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenit olduğu,

İcra kudreti ve teşriî yetkinin milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz ettiği, Devletin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunduğu ve hükümetin unvanının da (Büyük Millet Meclisi Hükümeti) olduğu, Büyük Millet Meclisinin vilâyetler halkından seçilen âzalardan mürekkep bulunduğu Büyük Millet Meclisi intihabının iki senede bir icra olunacağı, seçilen âzanın müddetinin iki sene olduğu ve bu müddetin sonunda tekrar seçilebileceği, yeni heyetin içtimaina kadar mevcut heyetin vazifesine devam edeceği, yeni seçime imkân görülmediğinde içtima devresinin bir yıl uzatılacağı, Büyük Millet Meclisi âzasından herbirinin seçildiği vilâyetin ve umum milletin vekili olduğu, Meclisin Kasım iptidasında dâvetsiz olarak içtima edeceği (Madde 2-6).

7 nci maddesiyle Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri tesbit edilmektedir : Şer'i ahkâmın tenfizi, kanunlar vaz'ı, tâdili ve feshi, muahede ve sulh akdi, vatan müdafaasının ilâmı gibi esaslar Büyük Millet Meclisine aittir. Kanun ve nizamların tanziminde (Muamelâtı nâsa erfak,

ve ihtiyacatı zamana evfak, ahkâmı fikhiye ve hukukiye ile âdap ve muamelât esas ittihaz) kılınacağı, Vekiller Heyetinin vazife ve mesuliyetinin özel bir kanunla tâyin edileceği.

Vekâletleri, Büyük Millet Meclisinin intihap eylediği Vekiller vasıtasıyla idare ettiği ve Meclisin icrai hususatta Vekillere veçhe tâyin ve icabında bunları değiştireceği (Madde 8).

9 uncu maddesi ise Büyük Millet Meclisi Umumî Heyetinin seçtiği reisin bir seçim devresi için olduğu, reisin Meclis namına imza vazına ve İcra Vekilleri Heyeti Kararlarını tasdike salahiyetli ve İcra Vekilleri Heyetinin tabî reisi bulunduğu, Vekiller Heyetinin içlerinden birini kendilerine reis intihap edeceği.

İdare : Türkiye'nin coğrafi vaziyet ve İktisadî münasebetlerine göre vilâyetler, vilâyetlerin de kaza ve nahiyelerden ibaret bulunduğu (Madde 10).

Vilâyetler — Vilâyetlerin mahalli işlerinde manevî şahsiyeti ve muhtariyeti haiz olduğu (haricî ve dahilî siyaset, şer'î, adlî ve askerî umur, beynelmilel İktisadî münasebat ve hükümetin umumî tekâlifî ile menafîi birden ziyade vilâyetlere şâmil hususat müstesna olmak üzere) Meclisçe vazedilecek kanunlar gereğince, evkaf, medreseler, maarif, sıhhiye, iktisat, ziraat, nafia ve İçtimaî muavenet işlerinin tanzim ve idaresinin Vilâyet Şûraları yetkisi dahilinde bulunduğu (Madde 11).

Vilâyet Şûralarına müteallik 12 ve 13 üncü maddelerde; vilâyet şûralarının vilâyet halkı tarafından iki sene müddetle seçilen âzalardan tereküküp ettiği ve senede iki ay içtima edeceği, her Şûranın âzası arasından icra âmiri olarak bir reis ile muhtelif idare şubelerine mensup âzadan bir idare heyeti seçileceği ve icra salahiyetinin daimî olan bu heyete ait bulunduğu.

14 üncü madde, Vilâyetlerde Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olarak valiler bulunduğu ve valilerin Büyük Millet Meclisi tarafından tâyin edildiği, vazifelerinin devletin umumî ve müşterek vazifelerinin rü'yet olduğu, Valinin devletin umumî vazifesiyle mahallî vazifeleri arasında tearuz vukuunda müdahale edeceği.

Kaza ve nahiyeler — Kazanın İdarî ve inzibatî bir cüz olduğu, manevî şahsiyeti haiz olmadığı, idaresinin Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından nasbedilmiş ve valinin emri altında bir kaymakam mevdu bulunduğu,

Nahiyelerin hususî hayatında muhtariyeti haiz birer manevî şahsi-

yeti olduğu, her nahiyenin nahiye halkı tarafından doğrudan doğruya seçilmiş âzalardan mürekkep bir şûrası ve bu şûra tarafından seçilmiş bir idare heyeti ve bir müdürü olduğu, nahiye şûrası ve idare heyeti kazaî, İktisadî ve malî salahiyeti haiz olup, bu salahiyet derecelerinin kanunlarla tâyin edileceği, bir veya birkaç köyün veya bir kasabanın nahiye olduğu (Madde 15-21).

Umumî Müfettişlik — İktisadî ve İçtimaî münasebetleri itibariyle vilâyetler birleştirilerek umumî müfettişlik mntakaları vücude getirileceği, umumî müfettişlerin mntakaları dahilinde asayişin temini, devlet daireleri muamelâtının teftişi, mntakası dahilindeki vilâyetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi ile devletin umumî idare ve mahallî idarelere müteallik vazife ve kararlarını daimî surette murakabe vazifeleri olduğu (Madde 22 -23).

Neşir ve meriyete taallük eden münferit maddede, kanunun neşri tarihinden itibaren mer'î olacaktır denildikten sonra, yalnız eylevm toplanmış bulunan Büyük Millet Meclisi 5/9/1336 tarihli Nisabı Müzakere Kanununun 1 inci maddesinde gösterilen gayenin husulüne kadar müstemirren içtima edeceği cihetle, bu Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki 4, 5 ve 6 ncı maddeler (Meclis âzalarının seçilmesi, müddeti, ve içtima zamanı hakkında). Gayenin husulüne halen mevcut Büyük Millet Meclisi mürettep adedinin üçte iki ekseriyetiyle karar verildiği takdirde yeni intihaptan itibaren yürürlüğe girecektir denilmektedir (1). Bu münferit madde aynı zamanda muhalefetin itirazlarına da cevap zemini hazırlıyor demektir.

Şimdi bu kanuna ne yolda muhalefet edilmek istendiğini ve itiraz edildiğini Atatürk'ün Nutkundan alacağımız birkaç cümle ile açıklamak mümkündür. (Müdafaai Hukuk Gurubu, memleketin tam istiklâlini temin gibi kısa ve kat'î bir gaye ile vücude gelmiştir, Teşkilâtı Esasiye Kanununun tatbiki ciheti de gayesi dahilindedir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu bütün furuatı idariyeyi ve Türkiye Hükümetinin vaz'î hukukisini ihtiva eden mufassal ve tam bir kanun olmayıp memleketin teşkilâtı mülkiye ve idariyesinde icabatı zamanın istilzam eylediği halkçılık esasını ifade eden bir düsturdan ibarettir... Bu kanunda Cumhuriyeti ifade eden bir şey yoktur... Saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe kalbî mahsus olduğu hakkındaki fikri vehimdir. (Sahife: 372). (Türkiye Büyük Millet Meclisinin millet tarafından fevkalâde salahiyetlerle mezun kılınan âzadan mürekkep fevkalâde bir meclis olduğu sahife: 371). (Meclisi Mebusan mahiye-

(1) Umumî Heyet 1/Nisan/1339 da 369 sayılı kararıyla Teşkilâtı Esasiye Kanununun müzeyyel maddesini ilga ederek yeniden intihap icrasını kabul etmiştir.

tinde bir Meclisin Reisi bulunmuyorum. Büyük Millet Meclisinin salahiyeti icraiyesi de bulunduğundan nevema hükümet mahiyetindeki bir meclisin reisi bulunmaktayım. Sahife: 373).

Teşkilâtı Esasiye Kanununun Meclisin açıldığı 23/Nisan/1336 tarihinden 9 ay sonraya kalması sebebi de Atatürk'ün 25/Eylül/1336 tarihinde gizli bir celsedeki şu izahatından açıkça anlaşılmakta ve aynı zamanda çarpışan zihniyetleri göstermektedir. Türk Milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclisi Âlinin vatan ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. Şimdilik bunlardan hiç bahsetmemek menafii âliye iktizasındandır. Eğer maksat bugünkü halife ve padişaha muhafazai merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse bu zat haindir. Düşmanların vatan ve millet aleyhine vasıtasıdır... Millet ve Meclisi Âli asıl maksadını unutup, halifeler dâvası ile mi uğraşacak. Ali ile Muaviye devrini mi yaşayacağız... Sahife: 352). (Vazedeceğimiz esasatı kanuniye, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve Millî Hükümetini takviyeye matuf mâna ve salahiyeti zamin ve natık olmalıdır). 20/Ağustos/1335 de (Benim için en büyük noktai siyanet ve menbaı şefaât milletimin sinesidir.) Sivas Kongresi için de (Şark ve Garp vilâyetlerinin ve Trakya'nın yani bütün memleketin ittihadını temin gayesine matuftu) diyen Atatürk, Teşkilâtı Esasiye Kanununun vazına kadar olan safhaları da (Biz evvelâ memlekette teşkilâtı Milliye yaptık, sonra Meclisi topladık. Evvelâ Meclis Hükümeti yaptık. Ondan sonra da hükümet yaptık. Sahife: 132) demek suretiyle vaziyeti ne kadar veciz bir şekilde ifade ediyor.

Mebus İntihabı Kanununun Bazı Maddelerini Tâdil Eden Kanun :

3/Nisan/1339 gün ve 320 sayılı bu kanunla ; Büyük Millet Meclisi âza miktarının Türkiye Devleti halkından her 20.000 erkek nüfus için bir mebus intihabı, bir intihap dairesinde erkek nüfus miktarı 20.000 dem aşağı olursa yine 1 mebus intihap edeceği, 20 binden fazlası için; 30 bine kadar 1,50 bine kadar 2, 70 bine kadar 3, 90 bine kadar 4 mebus seçileceği, bu miktardan fazla olduğu takdirde bu nisbet üzerinden mebus adedinin arttırılacağı,

18 yaşını ikmâl eden her erkeğin intihap hakkı olduğu, merkezden mansup bilûmum memurlar ile müftüler, hâkimler, müddeiumumiler, belediye reisleri ikinci seçmenlerin intihabı başlamadan iki ay evvel istifa etmedikçe memuriyet mahallerinin dahilinde bulunduğu intihap bölgesinden mebus seçilemeyeceği (muallimler bu kayıttan müstesna), askerî.

kumandanlarla, jandarma kumandanlarının da dahil buldukları seçim bölgesinden mebus intihap edilemeyecekleri, aksi takdirde intihabın muteber olmayacağı.

Seçmen, ikinci seçmen veya mebus olmak için vergi mükellefi olmanın meşrut olmadığı,

Bir nahiye dahilinde bulunan erkek nüfusun her 200 ü için bir ikinci seçmen, bu miktardan fazlası için de 300 kadar 1, 500 kadar iki, 700 kadar 3 hesabıyla seçileceği, hükmü kabul ve vazediliyor.

Hıyaneti Vataniye Kanunu, Firariler -Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri tesisini zarurî kılan sebepler : Padişah ve mensuplarının tezvirat ve tahrikatı bilhassa Ferit Paşa Kabinesi zamanında Hükümetin Türk düşmanlarıyla elele vermesi neticesi bütün bütüne arttı.

Millî harekâtı, hakikatte mevcut olmayan Osmanlı Devleti heyûlâsına bir isyan mahiyetinde tanıtmaya çalışıyorlar ve bu maksatla Şeyhülislâm Dürrî Zade Abdullah'tan aldıkları bir fetvayı 11/Nisan/1336 (1920) düşman tayyareleriyle yurdun her tarafına atıyorlar (1). Balıkesir ve Bursa taraflarında Anzavur adında Türk olmayan birisine paşalık payesi vererek Bolu ve Düzce taraflarına saldırtılıyor ve bunlara (Hilâfet Ordusu) ünvanı verilerek milleti aldatıyorlar. İsyân ve kıyımlara teşvik ediyorlar ve muvaffak da oluyorlardı.

Bu yüzden millî kuvvetler düşman cepheleriyle mücadele ederken iç hıyanet cepheleriyle de meşgul olmak zorunda kalıyorlardı.

Büyük Millet Meclisi açılır açılmaz bu isyan ve ayaklanmaları durdurmak için Hıyaneti Vataniye Kanunu, Firariler Hakkındaki Kanun kabul ve bu kanunları tatbik etmek için İstiklâl Mahkemeleri tesis edilmiştir.

2 Sayılı Hıyaneti Vataniye Kanunu : Erzurum ve Sivas Kongreleri ile vazedilen esaslar ve prensiplerin tahakkukunu gaye ve hedef ittihaz eden (Temsil Heyeti) ve onu takip eden (Türkiye Büyük Millet Meclisi) demokratik esaslara uygun bir şekilde millî iradeyi hâkim kılabilmek için o devrin sosyal ve siyasal şartlarının icaplarına göre kararlar aldığı aynı zamanda Büyük Millet Meclisini teşkil eden zevatın ruhî haleti ve içtîmaî seviye ve akidelerinin de inceden inceye hesaba katıldığı ve bu hususta ne kadar hassasiyet ve ihtimam gösterildiği 29/Nisan/1336 tarihli Hıyaneti Vataniye Kanununun 1 inci maddesinde açıkça görül-

(1) 5/Mayıs/1336 da mukabil-bir fetva ile Ferit Paşa Kabinesinin vatan ve millete hıyanet ettiği ilân edildi.

mektedir : (Makamı muallâyı hilâfet ve saltanatı ve memaliki mahrusayı şahaneyi yedi ecanıpten tahlis ve taarruzatı def'i maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi) ibaresi, asırlardan beri Türk Ulusu üzerinde çöreklenmiş ve hüviyetini kaybetmiş, hıyaneti sabit olmuş sultanlar zümresinin bertaraf edilebilmesi için ne büyük bir sabır ve metanetle hareket edildiğini gösterir.

14 maddeden ibaret olan Hıyaneti Vataniye Kanunu, Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini tanıtmak gayesine matuf olup, bu meşruiyete kavlen veya fiilen veya tahriren isyanı tazammun eden muhalefet ve ifsadatta bulunanların vatan haini olacağını, fiilen hıyaneti vataniyede bulunanların idam, feran methaldar olanlarla müteşebbislerinin Ceza Kanununun 45 ve 46 ncı maddelerine göre tecziye edileceğini, vaaz ve hitabet suretiyle alenen veya muhtelif zamanlarda muhtelif kimseleri sırran ve kavlen vatan hainliğine tahrik ve teşvik edenlerle ve bu tahrik ve teşviki muhtelif suretlerle tahriren ve tersimen irtikâp edenlerin muvakkat küreğe konulacağı. Tahrik ve teşvikleriyle fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevviklerinin idam edileceği. Hıyaneti vataniye suçlarının suçun işlendiği mahal vilâyet mahkemelerinde mevkuften icra edileceği, zabıta adliye memurları tarafından tanzim edilen ilk tahkikat evrakının istintak dairesine tevdi edilmeyerek mahallî en büyük mülkiye memuruna verileceği ve onun tarafından müddeiumumilik vasıtasıyla 24 saat zarfında mahkemeye tevdi edileceği, buna ait muhakematın mücbir bir sebep olmadığı takdirde en çok 20 günde hükme bağlanacağı, aksi takdirde mahallî zabıta ve mahkeme heyetinin tecziye edileceği, bu kanuna tevfikân verilen kararların kat'î olduğu, Büyük Millet Meclisince tasdikten sonra mahallinde infaz edileceği, tasdik edilmediği takdirde Büyük Millet Meclisince ittihaz edilecek karara göre muamele olunacağı (Madde 1 - 8) (1) .

(1) Bu kanunun 1 inci maddesi 15/4/1339 tarihinde 334 sayılı kanunla şu şekilde tâdil edilmiştir : (Saltanatın ilgasına ve hükümlerlik ve hâkimiyet haklarının terk, tecezzi ve ferağı kaabil olmamak üzere Türkiye halkının hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinin manevî şahsiyetinde mündemiç bulunduğu dair 1/11/1338 günlü karar hilâfına veya Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine kavlen, tahriren, fiilen, kasden muhalefet veya ifsadatta veya neşriyatta bulunanların vatan haini olduğu)

8 inci maddesi de 15/4/1339 gün ve 335 sayılı kanunla tâdil edilerek; Hıyaneti Vataniye Kanununa göre mahkemelerce verilen kararlardan mahkûmiyet, beraat, ademimesuliyet, vazife ve salahiyete taallük edenler hakkında alâkalılar veya müddeiumumiler tarafından itiraz vukuunda Temyiz Heyeti Ceza Dairesince diğer işlere tercihan tetkik ederek nakız veya tasdik edeceği, nakz kararlarına karşı ısrar edilemeyeceği.)

Muhakeme esnasında, mahkemelerce istenilen kimselere celp ve davete hacet kalmaksızın bilâ hüküm ihzar müzekkeresi çıkarılacağı, isyana iştirak etmeyen kimselere ligarazin isnadatta bulunanlara isnat ettikleri cürmün icabettirdiği cezanın verileceği (Madde 9-10). (2).

Gıyaben haklarında hüküm verilmiş kimselerin derdestlerinde yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunacağı (Madde 11).

Kanunun neşir ve ilânına ait 12 nci maddesiyle bu kanun, nahiye, kaza, liva, vilâyet merkezlerine köy ihtiyar heyetleri topluca celbedilerek idare âmirleri tarafından tefhim ve tebliğ edileceği ve bunların imzalarını havi bir zabıt tutulacağı, bu zabıtların idare meclislerinde muhafaza edileceği gibi, kanunların neşir ve ilânı hakkındaki kanun gereğince de ayrıca neşir muamelesi yapılacağı; 13 ve 14 üncü maddeleri kanunun icrasına Büyük Millet Meclisinin memur olduğu, kanunun her mahalde tebliğ ve ilânından 48 saat sonra yürürlüğe gireceği hükümlerini ihtiva etmektedir. (Vekiller Heyetininin 29/7/1339 gün ve 2623 sayılı kararı ile, Resmî Ceride halen intişar etmemekte olduğundan kanunların Ankaradaki neşri tarihinden muteber addedilmesi kabul edilmiştir).

Bu kanunun kabul edildiği günlerdeki ahval ile bu tarihe takaddüm eden zamanlarda yapılmış ve yapılmakta olan isyan, tahrik ve teşvik hareketleri hatırlanacak olursa daha uygun bir tedbir alınamayacağı görülür.

Atatürk bu kanun hakkında Nutuk'da (... 29/Nisan/1336 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanununu ve müteakip aylarda İstiklâl Mehakimi kanunlarını da vazetmekle inkılâbın icabatı tabiyesine tevessül edilmiş oldu. Efendiler; İstanbul'un işgalini müteakip başlayan bir takım menfî cereyanlara, vak'alara, isyanlara temas etmişim. Bunlar seri bir surette memleketin her tarafında tezahür ve tevali etti), demektedir.

21 Sayılı Firariler Hakkında Kanun : İstiklâl Mahkemelerinin teşkilini âmir bulunan 11/Eylül/1336 tarihli Firariler Hakkındaki Kanun, o günlerin ahval ve şartlarının elzem kıldığı bir neticedir. Bu kanun, muvazzaf ve gönüllü askerlerden firar edenlerle her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler, firarilerin derdest ve sevk işlerinde tekâsül gösterenler, firarileri gizleyen, yiyecek ve giyecek verenler hakkında kanunların tâyin ettiği ahkâmı ve icabında diğer günâ ceza karar-

(2) İftiradan dolayı gıyaben mahkûm olan eşhasın derdestlerinde tekrar muhakeme edilmeleri ve hıyaneti vataniyeden suçlu olanlara başka suçlar da atfolunduğu takdirde mezkûr suçların ayrı ayrı rüyet edilerek tevhidî ceza usulünün tatbiki Meclis Umumî Heyetininin 19/2/1337 gün ve 98 sayılı kararıyle kabul edilmiştir.

larını müstakillen ittihaz ve infaz etmek üzere Büyük Millet Meclisi âzalarından mürekkep (İstiklâl Mahkemeleri) teşkili, İstiklâl Mahkemeleri âza adedinin 3 olduğu (1), Meclis ekseriyeti tarafından seçileceği ve içlerinden birisinin kendileri tarafından reis addolunacağı, bu mahkemelerin adedini ve bölgelerini Vekiller Heyetinin teklifi ile Meclisin tâyin edeceği (2), İstiklâl Mahkemelerinin kararlarının kat'î olduğu ve infazına devletin bütün silâhlı ve silâhsız kuvvetlerinin memur bulunduğu, bu mahkemelerin emir ve kararlarını infaz etmeyen veya taallül gösterenlerin yine bu mahkemeler tarafından muhakeme altına alınacağı (Madde 1-5).

Bu mahkeme kâtip ve müstahdemlerinin aylık maaşlarının 100 lirayı geçmeyeceği (Madde 6), 7 nci maddesiyle de bu mahkemelerin vazifeye başlamaları sırasında firar halinde veya bakaya efradın muayyen bir müddet içinde hizmetleri başına dönmelerini temin maksadiyle her türlü tebliğ vasıtalarına müracaat etmeleri, neşri tarihinden muteber olduğu kaydedilen bu kanunun tatbikine Büyük Millet Meclisi memur edilmiştir.

Bu kanuna 26/Eylül/1336 da kabul edilen ek bir kanunla da; askerî kumandanların ordusu dahilinde itaat ve inzibatı temine matuf hak ve salahiyetleri mahfuz kalmak üzere, (istihlâs ve istiklâli vatan ve hilâfet için mücadele eden Büyük Millet Meclisinin amâl ve maksadına münafi olarak) düşman maksat ve menfaatlerini terviç yolunu teşvik, tahrik ve ifsatlarda bulunanlar ve memleketin maddî ve manevî kuvvetini her suretle kırıp azaltmaya çalışanlar, düşman hesabına askerî ve siyasî casusluk yapanlar ile Hıyaneti Vataniye Kanununa tevfikân maznun bulunanların mahkemelerinin icrası ve cezalarının infazı salahiyetinin İstiklâl Mahkemeleri teşekkül eden bölgelerde bu mahkemelere verildiği.

Bidayet mahkemelerince derdesti rüyet bulunanların devredilmeyip bidayet mahkemelerince intaç olunması kabul edilmiştir.

13/Ekim/1336 gün ve 52 sayılı Umumî Heyet kararında askerî divanı harplerde bulunan casusluk ve harb hıyaneti suçlarının İstiklâl mahkemelerinde görülmesi ; 30/Ekim/1336 gün ve 64 sayılı Umumî Heyet kararı ile de neşriyata taallük eden mesuliyet, mücrimiyet ve mahkûmiyet derecelerinin İstiklâl Mahkemelerince takdir edileceği ; 28/Mart/ 1337 gün ve 111 sayılı kararı ile de divanı harblerce giyaben verilen hü-

(1) 28/11/1336 gün ve 65 sayılı kanunla İstiklâl Mahkemeleri âza adedi herhangi bir sebeple heyetin noksanlaşması halinde ikmalini temin için 4 e çıkarılmıştır.

(2) 18/Eylül/1336 gün ve 45 sayılı Umumî Heyet kararı ile muhtelif bölgelerde istiklâl Mahkemeleri teşkil edilmiştir.

kümlerin tasdikine mahal olmadığı ; 9/Nisan/1337 gün ve 115 sayılı kararla da İstiklâl Mahkemelerince mahkûm olduktan sonra firar eden ve sonra yakalananların ikinci defa muhakemelerinin İstiklâl Mahkemeleri faaliyetlerini tatil etmişse ait olduğu mahkemelerce icrası ile neticeye göre muamele yapılması kabul edilmiştir. 17/Şubat/1337 gün ve Umumî Heyetçe ittihaz olunan 97 sayılı kararla 1 numaralı İstiklâl Mahkemesinden maadasının şimdilik kaydı ile faaliyetine son verilerek Meclise dâvetlerine ve mevcut dosyaların ait oldukları mahkemelerle divanı harblere devri kabul ediliyor.

Adapazarı, İzmit, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in düşman tarafından işgalinin iç idarede yarattığı durum icabı olarak 22/Temmuz/1337 de Meclisi Umumî Heyetinin ittihaz eylediği 140 sayılı kararla muhtelif mahallere İstiklâl Mahkemeleri izamı kabul ediliyor. Bu suretle (inkılâbın icabatı tabiiyesine tevessül) olunurken diğer taraftan meclisin samahat ve atıfetine de esirgenmediği görülüyor; Taklibi hükümet ve ayaklanma suçlarından İstiklâl Mahkemelerince mahkûm edilen kimselerin bir kısım suçları tamamen affediliyor. Ve bir kısmının cezaları tahfif olunuyor. Tevali eden muvaffakiyetler neticesi bazı idam mahkûmlarının da afları için münferit kanunlar çıkarıldığı görülüyor. (1). Bu meyanda 21/Ocak/1338 tarihinde takibatın tecili hakkında kabul edilen 183 sayılı bir kanunla da; şâkilerden istiman etmiş veya bu kanunun her kaza merkezinde ilânından itibaren 1 ay içerisinde istiman edecek kesan hakkında takibatın tecili ve bu hususta bazı kayıt ve şartlar vazı için Vekiller Heyetine salahiyet veriliyor.

Millî Meclis aynı zamanda işgal ve isyanlar dolayısıyla sefaletle düşer olanlara da yardım için kanunlar kabul etmiştir. Aynı zamanda düşman istilâsından kurtarılan memleketlerden firar eden veya kaybolan ahaliye ait menkul ve gayrimenkul malların nasıl idare ve ne suretle sahiplerine iade edileceğine dair 20/Nisan/1338 gün ve 224 sayılı kanun vazolunuyor.

Cünha ile mahkûm olanların ziraatle iştilal etmek üzere tahliyeleri hakkında 26/Nisan/1338 de bir kararname kabul ve tatbik ediliyor. 21/Haziran/1338 tarihli bir kararname ile cünha ile mahkûm olanlardan

(1) İstiklâl Mahkemeleri ile nizamiye mahkemeleri müddei umumilerinin vazifeleri hakkında Meclis Umumî Heyetince kabul edilen 7/Kasım/1338 gün ve 210 sayılı kararla (bilûmum hükkâm ve memurin Büyük Millet Meclisi namına icraî adalet ettikleri cihetle) gerek İstiklâl Mahkemeleri, gerekse nizamiye mahkemeleri, muhakemeleri intaç edilmek üzere olan dosyalarda incelemeler yaparak Af Kanunları hükümlerini icra edecekleri tatbik ve icra keyfiyetinin müddeiumumilere ait bulunduğu kabul edilmiştir.

ziraat erbabının hasat zamanı 3 ay müddetle muvakkaten tahliyeleri kararı 1/Ağustos/1338 sayılı kararname ile, İstiklâl Mahkemelerince cünha derecesinde mahkûm edilenlere de teşmil olunuyor.

249 Sayılı İstiklâl Mahkemesi Kanunu : Bu kanun, bu hususta tatbik edilen hükümler ve alınan tedbirler gözden geçirilerek 31/Temmuz/1338 tarihinde Büyük Millet Meclisince kabul edilmiştir, 16 maddeden ibarettir.

İstiklâl Mahkemelerinin, İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve Meclisin mutlak ekseriyeti tarafından verilecek karar üzerine icabeden mahallerde teşkil olunacağı, bu mahkemelerin Meclisin mutlak ekseriyeti ve gizli reyî ile seçilecek bir reisi, iki âzası ile bir müddeiumumisi bulunacağı, mahkeme heyetinin icabında noksanını ikmâl için ayrıca bir âza daha seçileceği (Madde 1-2).

Bu mahkemelerin vazifeleri 3 üncü maddede gösterilmiştir :

Muvazzaf ve gönüllülerden firar edenler, firara sebebiyet verenler, firarilerin yakalanmasında ve şevklerinde tekâsülü görülenler, gizleyenler, yiyecek ve giyecek verenler ;

29/Nisan/1336 tarihli Hıyaneti Vatanîye Kanununun ihtiva ettiği suçlar : Devletin iç ve dış emniyetini ihlâl, askerî ve siyasî casusluk, siyasî suikast, asker ailelerine taarruz ve tecavüz suçları ;

Seferberlikte nakil vasıtaları tedariki komisyonlarının suiistimal ve müsamahalarına taallük eden cürümler ;

İhtilâs eden ve rüşvet alan bilumum mülkî ve askerî memurlar ile bunlara iştirâk ve vasıtalık edenleri, memuriyet nüfuzundan faydalanarak halka zulüm ve işkence eden askerî ve mülkî memurları ; muhakeme etmek:

4 üncü maddede Büyük Millet Meclisi lüzum gördüğü takdirde bu vazifelerden bir kısmının istisnasına karar verebileceği hükmü mevcuttur.

İstiklâl Mahkemelerinin idamdan gayrı hükümlerinin kat'î olduğu ve infazına bilumum silâhlı ve silâhsız kuvvetlerin memur bulunduğu, idam hükümlerinin Meclisçe bilumum mesaile tercihan tetkik ve tasdik edildikten sonra infaz olunacağı, müstacel ve müstesna hallerde ve zamanlarda idam hükümlerinin dahi Meclisçe tasdik edilmeksizin infazına Meclis kararı ile izin verilebileceğini (Madde 5).

Mahkeme kararlarına tefhim tarihini takip eden günden itibaren 3

gün zarfında müddeumumilerce itiraz edilebileceği ve bu itirazın Meclisçe kat'î karara bağlanacağı (Madde 6).

İstiklâl Mahkemesi heyetlerinin her 6 ayda bir intihabı (1), bu müddetin hitamından evvel de Meclis karan ile tamamen veya kısmen tedil edilebileceği gibi, lüzum kalmadığı takdirde Meclisçe tatil olunacağı (Madde 7).

İstiklâl Mahkemesi müddeumumilerinin, bu kanun hükümlerine göre muttali olacakları suçlar hakkında kanunî takibatta bulunacakları tevkif ve tahliye kararlarında müddeumumilerin mütalâası alınmadıkça tevkif ve tahliye yapılamayacağı, İstiklâl Mahkemeleri mukarreratının infazında müddeumumilerin silâhlı ve silâhsız kuvvetlerin âmiri olduğu ve muhabere, tebliğ ve tebellüğ işlerinin müddeumumilerce yapılacağı (Madde 8).

Bu mahkemelerin kararlarını, emirlerini infaz etmeyenler veya taallül gösterenler müddeumumilerin talebi ve şevki üzerine aynı mahkemelerce muhakeme altına alınacağı (Madde 9).

10 uncu madde İstiklâl Mahkemelerinin şahsî hukuk hakkında hüküm veremeyeceği, 11 inci maddesi de İstiklâl Mahkemeleriyle diğer mahkemeler arasında zuhur edecek ihtilâfın, Büyük Millet Meclisi Adliye Encümenince diğer bütün hususata takdimen halledileceği,

İstiklâl Mahkemeleri kâtip ve müstahdemleri aylıklarınının 100 lirayı geçemeyeceği (Madde 12). (1).

Her İstiklâl Mahkemesinin ayda bir defa Büyük Millet Meclisi Umumî Heyetine hüküm ve mesai cetveli göndermek mecburiyetinde olduğu (Madde 13).

Kanunun 14 üncü maddesi, firariler hakkındaki kanunla İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili kanunları ilga etmiştir. Son iki maddesi de meriyet ve icraya ait hükümleri ihtiva etmektedir.

(1) İstiklâl Mahkemelerinin vazifeye başlangıcının seçim tarihleri olduğu Umumî Heyet Kararıyla kabul edilmiştir.

(1) İstiklâl Mahkemeleri âzalarına müfettişler gibi harcırah verilmesi 9/12/1338 gün ve 321 sayılı Umumî Heyet kararı ile kabul edilmiştir.

BELEDİYESİLİK ALANINDA GELİŞMELER

Çeviren :

Mehmet TARCAN

Ankara Belediye Reis Muavini

Milletlerarası Belediye İstatistikleri :

Son zamanlarda Stocholm'da toplanan Milletlerarası İstatistik Enstitüsünün kongresinde, Belediye istatistikçileri özel şubesinin teşkiline karar verilmiştir. Bu, milletlerarası belediye istatistiklerinin tetkiki konusunda ilk adımı göstermektedir.

Milletlerarası Şehirler Birliği, uzun senelerdenberi, bu istatistiklerin hazırlanması ve yayınlanması konusunda yukarıda sözü geçen enstitü ile devamlı işbirliği yapmıştır. Büyük şehirlerle ilgili çeşitli istatistik bilgilerin muntazam yayınlanması hususu asrımızın başında başlamışsa da, İkinci Dünya Harbinden sonra her iki teşekkül tarafından yeniden ele alınmıştır. Bir uzmanlar komitesi, ciltler halinde toplanmış bulunan istatistik bilgilerin yayınlanması için gerekli hazırlıkları yapmakla görevlendirilmiştir.

Belediye istatistikçileri özel şubesinin meydana getirilmesi sonunda, Milletlerarası Şehirler ve Mahalli İdareler Birliği, Belediye istatistikleri alanında çalışma sahasını genişletecek ve aynı zamanda çeşitli incelemelere teşebbüs edilebilecek en büyük uzmanlar gurubunu emrinde bulunduracaktır.

Şehircilik alanında yeni görüşler :

Bu gün yol konusunda en önemli meselelerden biri, aynı zamanda taşıt araçlarına ve eşyalara hizmet etmek gibi çift işin ifası zorunda kalınması vakiasıdır. Bu hâl, şehirlerin merkez mahalle ve meydanlarında büyük bir kalabalığın mevcudiyeti neticesidir. Bu meselenin halledilmesi için Amerikalı mimar M. Victor Gruen iki hizmetin ayrılmasını teklif etmiştir. Meskenlerden veya sınaî, ticarî, İdarî, kültürel yahut eğlence ve istirahat maksadiyle kullanılan binalardan meydana gelebilen evler topluluğunu çevreleyen yolların yapımı ile şehircilik bakımından yeni bir mo-

del sayılabilen (Düğüm sistemi - Systeme de noeuds) ni teklif etmiştir. Bu sistem, her düğümün sahasını tâyin ve tesbit etmek için, araba ile gitme mesafesi değil, yaya gitme mesafesi esas olarak alınan yeni bir ölçü vahidi üzerine kurulmuştur. Nakil vasıtaları düğümün haricinde kalmaktadır.

M. Gruen düğüm sisteminin, eski şehirlerde yollarda gelip geçmenin ve yeni şehirlerde tertip ve tanzim işinin imar yönünden düzelmesine yarayabileceğini belirterek bu sistemin çift faydası bulunduğuna inanmıştır. Texas'ta Fort Worth merkez mahallesinin yeniden imar ve yapımı için düzenlediği plânlarında kendi prensibini tatbik etmiştir.

Amerikan yollarını gül fidanları süsleyecek :

Illinois'da Cook Komitesinin yollar şubesi 6 fersah uzunluğunda yeni bir yolun emniyetini ve aynı zamanda güzelliğini sağlamak maksadiyle 31.000 adet gül fidanını kullanmağa karar vermiştir. Gül fidanları bu büyük yolun ortasına dikilecektir.

Tecrübeler göstermiştir ki, bir gül fidanı topluluğu çok defa yolcular yaralanmaksızın veya arabalar vahim hasara uğramaksızın bir emniyet şebekesi kadar bir arabayı sür'atten alıkoyabileceğinden bu işin belli başlı gayesi yolların emniyetini islâh ve temin etmeğe matuf bulunmaktadır. Gül fidanları farların ışığına engel olmayacağı gibi, devamlı geliş gidişin tevlit ettiği gürültüyü azaltacak ve adeta park haline gelen büyük yollarda birer güzellik nişanesi olacaktır.

Gül fidanları bir metre mesafe ile üç sıra halinde dikilecek ve azamî gelişmesine erişebilmesi için takriben üç yıllık bir zamanı gerektirecektir. Bu müddet içinde gül fidanları 4 metre derinliğinde sık bir küme teşkil edecek ve boyları 2 metreyi geçmeyecektir.

İsviçre'de yollar ısıtılıyor :

İsviçre'de, tecrübe mahiyetinde olmak üzere, yolların yüzünün ısıtılması ameliyesine başlanılmıştır. Artık karların süpürülmesine ihtiyaç duyulmaması ve kışın don yüzünden yolların bozulması tehlikesinin giderilmiş olması sebebiyle, yolların bakım ve onaranının daha uygun şartlarla yapılması sağlanmış olacaktır.

Zürich ile St. Moritz arasındaki yolun yüzünün dört noktadan ve elektrikle ısıtılması suretiyle bu tecrübeye başlanılmıştır. Geçen sene ya

pılan tecrübe çok iyi sonuç vermiştir. Köprüler kar yüzünden artık hiç tıkanmamış ve kışın devamı müddetince yolda hiçbir kaza, hasar ve tahribat vuku bulmamıştır.

Yollar, emme tertibatlı vasıtalar ile temizleniyor :

1957 Haziran ayında İngiltere'nin Torquay şehrinde hazırlanan «Şehirlerin umumî temizliği Sergisi» nde, yolların temizlenmesine yarayan çok ilgi çekici bir cihaz teşhir edilmiştir. Bir İngiliz müessesesi tarafından keşfedilen bu cihaz, emici tertibatı vasıtasıyla, tesirli bir şekilde ve hiç gürültü yapmaksızın çöp ve süprüntüleri, yaprakları, yollarda bulunan kum ve taş parçalarını toplayabilmektedir. Cihazda mevcut hususî âlet, emici tertibatı haiz kısmı, yolun üstünde ve taşıt araçlarının altında bulunan çöp ve süprüntüleri kolayca toplayacak hale getirebilir. Emici cihazın hareket eden parçaları pek az olup, içinde fırça mevcut değildir Bu cihazın bakım ve idame masrafları da çok ucuzdur.

Bahse konu cihazın dış şekli halen muharrik kuvvetinin bünyesine uygun ise de, traktör ile çekilebilen başka bir model bulmak imkânı da mevcuttur.

Basit ve bakımsız evler :

Son zamanlarda A. B. Devletlerinde toplanılan istatistik bilgiler, kesin zaruret olmadıkça sağlık ve konfor şartlarını haiz bulunmayan basit ve bakımsız evlerin inşasına göz yummanın mahallî idareler için faydadan çok, zararlı olacağı hususunu münakaşa götürmez bir delil halinde ortaya çıkarmıştır. Bu mevzuda elde edilen mutalar şunu ispat etmiştir ki; basit ve bakımsız evlerin meydana getirdiği mahaller, şehrin meskûn sahasının % 20 sini teşkil etmekte ve nüfusun % 33 ü buralarda barınmaktadır. Ağır cinayetlerin % 45, çocuk suçlarının % 55, tevkiplerin % 50, verem kurbanlarının % 60, hastalıkların % 50 ve yangınların % 35 den bu yerler sorumlu bulunmaktadır.

Şehirde âmme hizmetlerinin yürütülmesi gayesiyle yapılan masrafların % 45 nin, basit ve bakımsız evlerin teşkil ettiği mahallere sarf olunduğu bu rakamların tetkikinden anlaşılabilir. Buna mukabil, A. B. Devletlerinde şehir gelirleri arasında en önemlisini teşkil eden gayrimenkuller üzerinden alınan verginin ancak % 6 sını bu mahalleler sağlamaktadır.

Moskova'nın umumî temizliği :

Moskova Belediye Meclisi, şehrin temizliğinin en yüksek seviyeye erişmesi için Moskova halkını azamî gayret göstermeğe teşvik ve davet etmiştir. Yeni nizamnamenin ihlâlî halinde verilecek para cezasının miktarı 25 - 100 ruble olarak tesbit edilmiştir.

Yolara tükürmek, sigara izmariti atmak, yol üstündeki balkonlara yorgan, battaniye, çarşaf ve çamaşır asmak, duvarlara ilân ve reklâm afişleri yapıştırmak, umuma ait insan taşıt araçlarına kirli ve pis elbise ile binmek yeni nizamname ile men edilmiştir.

Bu nizamname hükümlerine riayet etmeyen çocukların velileri sorumlu tutulacaktır.

Ölü yapraklar satılıyor :

Kanada'nın Toronto şehrinde bir çuval dolusu ölü yaprak 1 dolara satılmakta ve pek çok alıcısı bulunmaktadır. Sonbahar mevsiminde şehrin her tarafını kaplayan, yağmur oluklarını, su mecralarını ve kanalları doldurarak tıkanmalara sebep olan ve bu suretle şehrin temizlik işlerini aksatan yapraklar ihtimamla fennî muamele ve değişime tâbi tutularak en iyi ve verimli cins nebatî gübre elde edilmektedir.

Toronto şehri evvelce bu yaprakları toplamak ve şehrin dışında tesbit edilen mahallere taşımak için çok para sarfediyordu. Şimdi bu masraflar satışı Israrla talep edilen ve sürümü gittikçe artan bir maddenin istihsalinden elde edilen para ile tamamiyle karşılanmaktadır. Bundan başka, şehrin park ve bahçeleri ihtiyaç duydukları bütün gübreyi parasız olarak almaktadır.

Yapraklar evvelâ, taşınacağı mesafe ve zaman gözönünde tutulmak suretiyle şehrin önceden tesbit edilen altı semtinde yığın haline getirilmektedir. Bu yerlerde kümelenen yapraklar Kış mevsiminde ve İlkbaharın başında, zaman ve nakil vasıtalarının çalışması müsait bulunduğu nisbette, gübre imali için asıl merkez bölgeye taşınmakta ve burada gübre haline getirilmektedir.

NOT: (Union international des villes et des pouvoirs locaux) Kasım 1957 gün ve Vol. 3, No: 5 sayılı bülteninden çevrilmiştir.

TERCÜMELER

BİRLEŞİK AMERİKA'DA BELEDİYE GELİRLERİ

Çeviren :
Tarık ÖLMEZOĞLU

Asli hizmetleri finanse etmek için yeter gelir temini belediye meselelerinin en mühimlerinden biridir. Şehir idaresi âmiri, malî işler dairesi müdürünün yardımı ile, bu hizmet masraflarının en iyi şekilde nasıl karşılanacağı hususunda şehir meclisini aydınlatmakla mükelleftir. Bu bahsin hedefi mahallî gelir sisteminin mahallî iktisat şartlarına nasıl intibak ettirilebileceğini göstermek ve mahallî meselelerin incelenmesinde ve hallinde belediye memurlarını faydalı olabilecek bazı tavsiyelerde bulunmaktır. Yıllık ve uzun vadeli bütçelerin tanziminde gelir tahmini metodları ve vergi tahsil usulleri bu bahsin dışında bırakılmıştır.

Gelir sisteminin bel kemiğini hâlâ emlak vergisi teşkil etmektedir. Nüfusu 25.000 den yukarı şehirlerde 1947 yılında umumî gelir yekûnunun % 56 sıندان biraz fazlası (1942 yılında % 65 i) bu kaynaktan sağlanmıştır. 1947 yılında nüfusu 25.000 den yukarı 397 şehirde 3.300.000.000 dolar elde edilmiştir ki, bu meblâğ 1942 yılındakinden 900.000.000 dolar fazladır. Şehir idareleri tarafından yeni gelir kaynaklarına el atıldığı bu rakam kısmen aksettirir. Meselâ, 1946 ile 1947 yılları arasında, emlak vergisi hasılatı sadece % 5,6 bir artış kaydettiği halde, satış ve gayri safi hasılat vergilerinde gelir artışı % 79 dur. 1947 yılında muhtelif büyüklükteki şehirlerde umumî gelirlerin dağılışı yüzdesi gösterir ki, satış ve gayri safi hasılat vergilerinden elde edilen hasılat nisbeti daha ziyade emlak vergisine dayanan küçük şehirlere nazaran büyük şehirlerde umumiyetle daha yüksektir.

Diğer idare ünitelerinden alınan yardımlar da ehemmiyeti haizdir. 1947 yılında nüfusu 25.000 den yukarı şehirlerde alınan yardım tutarı, 1943 senesindekine nisbetle % 17 az olmakla beraber, umumî gelir yekûnunun % 19 unu teşkil etmektedir. Satış ve gayri safi hasılat vergileri, 1943 yılında % 4,4 olduğu halde, 1947 senesinde umumî gelir yekûnunun % 8 ini bulmuştur. «Hizmet gelirleri ve mütenevvi vergiler» gelir sisteminde dördüncü mevkiî işgal etmektedir, fakat bu kaynağın ehemmiyeti artmaktadır. İstatistik Dairesi gelirlerin tasnifini birçok kereler tadil ettiği için muhtelif yıllara ait rakamların tam olarak mukayesesi imkânı

yoktur, fakat 1947 yılının «câri hizmetleri» nisbeti % 5,4 1943 senesinin % 4,3 u ile mukayese olunabilir. Bu «Hizmet Gelirleri ve Mütenevvi Vergiler» kalemi cari hizmetler için yapılan tediyele, Şehir idaresi teşekküllerinden safi iştirakleri ve diğer idarelerden alınan yardımlar hariç diğer bütün vergi dışı gelirleri ihtiva eder.

Bu umumî gelirlere ilâveten şehir idareleri su, elektrik ve havagazi işletmeleri, transit sistemleri, hava alanları ve liman işleri gibi bir hayli ehemmiyetli gelir kaynağı sağlayan tesisleri de işletir. İşletme masraflarıyla mütenevvi olarak en çok safi gelir getirenler su, elektrik, havagazi ve Uman tesisleridir.

Belediye gelirleri muhtelif surette tasnife tâbi tutulabilir. İstatistik Dairesi tarafından kullanılan geniş tasnif usûlü basit ve geniş gelir sınıfları ile hem nüfus gurupları, hem de münferit şehirler arasında mukayeseyi kolaylaştırdığı için faydalıdır. Fakat mahallî muhasebe ve bütçe hususlarında yapılacak gelir tasnifi, vergi yükünü sırtında taşıyan vergi mükelleflerinin nevelerini ve sınıflarını göstermek suretiyle şehir idaresinin finansman tarzını da ortaya koymalıdır. Bu maksatla şehir idarelerinin çoğu «Belediye Hesapları Millî Komitesi» tarafından hazırlanan malî gelirlerin standart tasnifini kullanır. Komite tarafından teklif olunan sistem, münferit belediye ihtiyaçlarına uygulanabilir. Binaenaleyh, bu bahiste, gelirler üç büyük sınıf halinde gruplandırılmıştır :Emlâk Vergisi, emlâkten gayri (non-property) vergi gelirleri, ve diğer idarelerden yardım.

I. Gelir Meselesinin Bazı Veçheleri :

Mahdut ve dar gelir kaynakları yüzünden şehir idareleri buhran ve enflasyon zamanlarında mahallî hizmetlerin finansmanında zorluk çekerler. Bir buhran (piyasa durgunluğu) devresinde emlâk vergisinden elde edilen gelir sür'atle azalır ve enflasyon devresinde ise işçilik, malzeme ve teçhizat maliyetleri şehir idarelerinin ödeme kabiliyetini aşar, vergi gelirleri bu masrafları karşılayamayacak hale gelir. Fakat iyi zamanlarda olduğu kadar, kötü zamanlarda da belediye hizmetlerinin sayısı artış arzeder. Meselâ yeni mesken programları kanalizasyon, sokaklar, su yolları ve diğer âme hizmetleri için muazzam sermaye sarfını gerektirir. Bazı şehirlerde gittikçe artan daha fazla ve daha iyi belediye hizmeti istekleri büyük ölçüde masraflara balığ olur. Şehir idaresi memur ve işçilerinin maaş ve ücretlerinde artışlar belki de en mühim malî meseleyi teşkil eder.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında şehir idarelerinin çoğu tesislerin muhafaza ve idamesi için para ayıramadılar ve harpten sonra da idame masraflarını karşılamak için tasarruf sağlayamadılar. Bazı şehir idareleri cari işletme masrafları arasında karşılanması gereken hususlar için istikrazda bulunuyorlar. Sağlam bir mahallî gelir plânı hazırlanması geciktirmek için mümkün olan her şey yapıyor. Bazı memurlar lüzumlu paranın eyalet idaresinden veya federal idareden temini gerektiğine inanıyor. Bu arada muhtelif mahallî guruplar ekspres yolları, yeni bir umumî kütüphane, sokak - dışı park etme mahalleri, şehirlerin yeniden geliştirilmesi gibi kendi hususî projelerinin tatbik mevkiine konması için para tahsisini istiyorlar. Böyle bir durumda malî bakımdan mâna taşıyan bir plân hazırlamak güçtür.

a — İnceleme Lüzumu :

Eyalet ve şehir idaresi malı bünyesinin tam bir tahliline ve mahallî cemiyetin mâli imkânların göz önünde tutan uzun vâdeli bir plânın meydana getirilmesine, bu arada şehir idaresinin istenilen hedefe ulaşmak üzere bu plânın İktisadî bir şekilde tahakkuku için ne kadar para harcanması gerektiği, asgarî istekleri ve İctimaî ihtiyaçları karşılamak üzere ne miktar paraya ihtiyaç hissolunduğu, bu ihtiyaç ve isteklerin malî kudret veya ödeme kabiliyeti ile nisbeti ve öne alınması gerekenler neler olduğu hususlarının tetkikine ihtiyaç vardır. Bu meselelerin çözümünde liderlik mükellefiyeti şumullü bir plâna uygun düşen malî ve diğer ilgili meselelerin halli hususunda mahallî umumî ve hususî gayretleri telif edebilecek olan şehir idaresi âmiri ile belediye meclisine veya belediye encümenine tevdi edilmiştir.

Bir şehir idaresinin mahallî hizmetleri finanse etmek kabiliyeti yalnız belediyenin ekonomisine değil, aynı zamanda federal, eyalet ve mahallî idareler arasındaki siyasî ve malî münasebetlere bağlıdır. Belediyenin kendi ihtiyaçlarını finanse etmek kabiliyetine tesir eden unsur veya âmiller arasında şunlar vardır : Mahallî Hükümlerlik hakkından mahrumiyet veya belediyenin mahallî hizmetleri nasıl finanse edeceğini kararlaştırma yetkisine eyalet idaresi tarafından konan kayıtlar ; eyalet idaresi tarafından belediyelere yapılması istenilen mecburî vazife veya hizmetler ; mahallî vergi kaynaklarının federal ve eyalet vergileriyle istismarı; ve nüfusun veya halkın şehir sınırları dışında kenar mahallere kayması.

b — Kenar Sahalar ve İlhak :

Bu unsur veya âmillerden her birini tafsilâtlı bir şekilde tetkik ve' münakaşa etmek bu bahsin mevzuu dışındadır. Bununla beraber, bir misâl olmak üzere, şehir sınırları dışında kenar sahaların gelişmesinin belediye mâliyesinde nasıl menfi tesirleri olduğunu tetkik etmek alâka çekicidir. Şehir sınırları genişletilmedikçe birçok şehirlerde nüfus artışı ergeç duracak ve bu gibi şehirlerin nüfusu birkaç yıl sonra azalacaktır. Sür'atle vasıta ve trafik kolaylıkları, köhneleşmiş inşaat nizamları ve diğer âmiller yüzünden halkın savaş sonundan beri eski biçim evlerden ve nüfus kesafeti olan bölgelerden uzaklaşarak şehir varoş veya banliyölerinde yeni ev yaptırma ve yerleşme temayülü büyük ölçüde hızlanmıştır. Bunun bir neticesi olarak şehrin eski iskân bölgelerinde canlılık azalacak, gayri menkûl kıymetleri düşecek ve şehir idaresinin malî kaynakları bozulacaktır. Şayet şehir sahası genişletilmeyecek olursa, zamanla, halk meskenlerinin yanı sıra sınaî tesisler de şehir dışı semtlerde kurulacak ve her hangi bir malî külfete katılmaksızın belediyenin sağladığı kolaylıkların ve hizmetlerin devamlı bir şekilde arttırılmasını zorlayacaklardır.

Bu meselenin halli hususunda belediye için tek çıkar yol, sadece halen gelişmiş olan sahaları değil, aynı zamanda gelecekteki iskân bölgesini ve sınaî genişlemeyi içine alacak şekilde şehir sınırlarını genişletmektir. Birçok şehir idareleri bu tedbiri almakta geciktikleri için kifayetsiz su yolları, bozuk sokakları, gayri muntazam inşaatı birbirinden ayrılmamış sahaları (iskân, sınaî ve ticaret) ile yağmur suları ve muzahrafat kanalizasyondan mahrum kesif nüfuslu gecekondular mahalleleri sınır dışında kurulmuş bulunmaktadır. Bu gibi sahalarda ilhakı merkez belediyesi tarafından büyük masrafların yapılması demektir. Hakikaten teşekkül etmiş bu gibi mülhak sahalara belediye hizmetlerinin teşmili halinde yapılacak masraflar, hiç değilse bir çok yıllar için, o sahalardan şehir idaresinde elde edilecek geliri umumiyetle aşacaktır. Fakat birleşmemiş sahalarda şehri tamamen kuşatıncaya kadar ilhakı geciktirecek yerde uzağı gören merkez belediyelerinin şehir sınırlarını bir an önce genişletmesi uzun Vadeli menfaatları bakımından en iyi çaredir.

Bazı şehir idareleri nüfusun dışarı doğru kayma hareketini sınırlarını genişletmek suretiyle karşılayabilmektedir. Bununla beraber, bilhassa sınır dışına taşınan sahalardaki halkın ilhak lehine reyini şart koşan eyaletlerde, bir çok büyük şehir idareleri bu sahanın ancak küçük bir kısmını ilhak edebilmektedir. Bu gibi belediyeler birleşmemiş kasaba ve şehirler tarafından kuşatılmakta ve sınır dışına kayanlar elli ki-

lometre ve daha uzak mesafeden şehre gelmektedir. Bu merkezi şehir idareleri bazıları sabah gelip akşam dönen, bazıları çalışma günlerini şehirde ve tatil günlerini şehir dışı sahalarda geçiren, bazıları da belediye sınırları dışında oturup çalışmakla beraber, muhtelif fasıllarla alış veriş, eğlenme, iş ve diğer maksatlarla gelip giden, kısaca devamlı olarak şehir içine ve şehirden dışarı akan insan seline alışmalı ve ayak uydurmalıdır.

C — Paranın Daha Tesirli Şekilde Sarfı :

Kıfayetli eğitim programları, idare teşkilâtının aksamadan işlemesi tedahüllerin ve mükerrer çalışmaların tasfiyesi ve yeni teknik bilgilere yer verilmesi suretiyle ekseriya pek fazla ihmale uğrayan personeldi vasıflarının yükseltilmesi belediye gelir meselesine kısmen bir hal çaresidir. Mahallî memurlar bazı mahallî hizmetleri eyalete veya kazaya (county) devretmeyi ve birleşik hizmet imkânlarından faydalanmayı düşünmelidir.

Şehir idareleri israfı gidermek fırsatını ihmal etmemeli ve asli hizmetlere elverişli daha fazla gelir teminine çalışmalıdır. Büyük bir şehirde şehir meclisi veya encümeni bir «mahallî vatandaşlar komitesi» teşkili ediyor ve artan ödemelere karşılık temini için yeni gelir kaynakları tavsiye etmesini istiyor. Fakat komite, yeni vergiler tavsiye edecek yerde, belediyenin muayyen bazı hususlarda akıp giden milyonları tasarruf edebileceğini ve yeni vergilerin ihdasını düşünmeden önce vergi paralarının daha kıfayetli bir şekilde sarfi gerektiğini belirtiyor. Tıpkı bunun gibi diğer bir çok büyük şehirlerde de mahallî vatandaşlar veya belediye memurları hizmetleri kısmadan, maaş veya ücretlerde kesinti yapmadan veya herhangi bir memuru açığa çıkarmadan milyonlarca dolar tasarruf sağlanabileceğini ifade etmiş bulunuyorlar. Bundan bütün belediyelerin alacağı açık ders şudur : Yeni gelir kaynağı aramadan veya vergi nisbetlerini yükseltmeden Önce toplanan vergi paralarını israf etmeksizin elverişli hizmetlere harcamak.

Ç — Gelir Teklifleri İyün Ölçüler (Kriteriyumlar) :

Herhangi bir şehir idaresi için ihtiyaçlarına uygun sağlam bir gelir sistemi tayin ve tesbiti bir meseledir. «Milli Vergi Demeği» nin bir komitesi tarafından teklif olunan örnek bir tasarıda tamamen eyalet maliyecii meseleleriyle ilgili olmakla beraber, bir çok esas ölçüler (kriteriyumlar) tavsiye olunmaktadır :

1 — Her şahıs bayrağı altında yaşadığı hükümete vasıtasız bir vergi ödemelidir. Bu kaide her eyalet tarafından şahsî bir gelir vergisi tarhi suretiyle en iyi şekilde tahakkuk edebilir.

2 — Gayrimenkul mallar buldukları mahalde vergiye bağlanmalı, menkul kıymetler emlak vergisinden muaf tutulmalı ve yalnız gelir vergisi mevzuuna girmelidir. Menkul mallar da gayrimenkuller gibi aynı tarzda vergiye bağlanmalıdır.

3 — İş nerede yapılıyorsa o bölgede vergiye bağlanmalıdır. Bu, safi gelir vergisi veya gayri safi hasılat vergisi veya kira vergisi tarhi suretiyle yapılabilir.

Örnek bir vergi sistemi hakkında verilen bu geniş izahlara ek olarak herhangi bir gelir teklifinin tatbik kabiliyeti şu ölçülerin ışığında tâyin ve tesbit olunmalıdır:

1 — Teklif olunan verginin kanunen tatbiki mümkün müdür?

2— Teklif olunan vergi istenilen geliri sağlayacak mıdır?

3 — Teklif olunan vergi İktisadî midir, yoksa tahsili pek fazlaya mı mal olacaktır ?

4 — Vergi oldukça basit ve muayyen midir ?

5 — Vergi mükellefi verginin nasıl hesap edildiğini anlayabilecek mi? Teklif olunan miktarı ödeyebilecek mi veya mükellefiyeti yerine getirebilecek mi? İstişareye lüzum hasıl olmaksızın duruşma dâva veya isteklerine yer verilmiş midir?

6. Teklif olunan vergi faydalanma veya mükellefin ödeme kabiliyeti bakımlarından veya her iki bakımdan adil midir? Bir başka ifade ile, vergi umumiyetle kabul olunan adalet nosyonuna uygun mudur? Teklif olunan yeni gelir kaynağının ilâvesi vergi yükü toplamını daha âdil bir hale koyacak mıdır?

Herhangi bir vergi tedbirinin mütalâasında belediye memurları yalnız teklif olunan tedbirin değil, aynı zamanda vergi veya gelir yükü toplamının nihaî durumunu da göz önünde bulundurmalıdır. Bir veya daha fazla emlak vergisinden gayri yeni vergilerin kabulü belki de daha değişik bir gelir programının meydana gelmesini ve dolayısıyla vergi yükünün daha âdil dağılımını intaç edebilir.

II — Umumi Emlâk Vergisi :

Vergilendirmenin iki esas kaynağı mülk ve gelirdir ve bu kaynaklara, vergi mükellefini sadece aldatan kaçamak yollarla değil, imkân nisbetinde doğrudan doğruya müracaat olunmalıdır. Amerika şehir idareleri büyük bir gelir kaynağı olarak umumî emlâk vergisine dayanır, fakat bu kaynak mahallî gelirlerin gittikçe azalan bir payını sağlar. Milwaukee Belediyesi bu temayülün tipik bir misâlidir : 1921 yılında belediye gelirinin yüzde 82 sini emlâk vergisinden sağladığı halde, 1947 senesiyle nihayet bulan 5 yıllık devrede her sene bu kaynaktan elde olan hasılat yıllık gelir toplamının % 60 ından azdır, Emlâk Vergisi iyi tedvir olunmadığı, vergi tahakkuk veya tahsil memurlarının ekseriya liyakatsiz oldukları ve tahakkuk işlerinde birçok haksızlıklar, adaletsizlikler vuku bulduğu yolunda tenkide uğramakta, fakat bu tenkidler verginin kıymetini azaltmaktadır. Bu vergi, ödeme kabiliyeti düşük olanlara ödeme kabiliyeti yüksek olanlardan daha fazla külfet yüklediği cihetle, biraz gerileyici bir mahiyet arzeder. Nihayet, ev mülkiyetinin masrafını artırdığı için, bu kaynağa daha fazla yüklenilmesi aleyhinde büyük ölçüde bir cereyan vardır ve birçok memurlar bu konuda en son hadde varıldığı kanaatindedir.

Bununla beraber, birçok şehirlerde emlâk vergisi makbuzlarındaki rakamlar, diğer masraflarla mukayese olunduğu takdirde, büyük değildir. Birçok şehirlerde, meselâ, mülk sahibi umumî belediye hizmetleri için ödediğinden çok daha fazlasını her yıl elektrik, havagazı ve su ihtiyaçlarına harcar. Emlâk Vergisi yekûnundan mahallî belediye umumî idaresi için ayrılan miktar biraz azalmakta, okul işleri ve kaza (county) hisseleri ise artmaktadır. Vergi tahakkukları millî gelir, inşaat maliyetleri, sınaî ücretler veya belediye ve okul işletme masrafları nisbetinde artış kaydetmemiştir. Meselâ Milwaukee şehrinde, 1948 yılında vergi tahakkukları tamamlandığında mülklerin câri hakikî kıymetlerinin takriben ancak yarısı metrah teşkil edeceği tahmin olunmaktadır.

Emlâk vergisi daha verimli hale getirilirken vergiden daha fazla para elde olunması icabetmez. Umumî masrafların hacmi mütalâa olunmadan ve emlâk vergisi tahminleri diğer gelir kaynaklarıyla karşılaştırılıp tartılmadan bu husus tâyin ve tesbit edilemez. Mahallî emlâk vergisi gelirlerinin bölgede diğer belediyeler ve halk tabakaları ile mukayesesi mahallî mülk sahiplerinin böyle bir vergi yüzünden aşırı derecede tazyika maruz kalıp kalmadıklarını gösterir. Bir şehir olgunluk çağına yaklaştıkça, mülk kıymetlerinde pek cüz'î artış temayülü vardır. Sonra, nüfusun

merkezden uzaklaşması da mülk kıymetlerinin gelişmesini geciktirir. Emlâk vergisinin pek cüz'î artış kaydettiği yerde, şayet belediye masraf raflarının artışı yüksek bir nisbet veya daimilik arz ediyorsa, şehir idaresi bu vergiyi diğer gelir kaynakları ile takviye etmelidir.

a — Emlâk Vergisini İslâh :

Emlâk vergisi, mülk sahiplerinin menfaatına, hizmet masraflarının âdil bir şekilde dağılmasını sağlar Bütün mahzurlarına rağmen emlâk vergisinin belediye için büyük bir gelir kaynağı olmadığını iddia eden yoktur. Fakat bu verginin idaresi bilhassa tahakkuk ve tahsil usulleri bakımından muaf mülk miktarını azaltmak, keyfi vergi hadlerini kaldırmak ve idare üniteleri arasında tedahülleri gidermek suretiyle islâh olunabilir ve islâh olunmalıdır. Tahakkuk memurları seçim yoluyla değil, tâyin suretiyle iş başına getirilmeli ve bakayayı giderecek ve bütün mükelleflere adalet sağlayacak tahsilât yapılmalıdır.

Emlâk vergisinden muafiyet bu vergiye tâbi olan mülk sahiplerinin vergi yükünü artırır. Umumun mülkiyetindeki mülklerin miktarı korkunç sayıda çoğalmış ve bazı eyaletler meskenlere, eski muhariplere, hayır müesseselerine ve diğer hususî guruplara tanınan vergi muafiyetlerini daraltmış bulunuyor. Birçok şehir idarelerinde vergiden muaf gayrimenkulleri doğru bir şekilde gösteren istatistikler yoktur, fakat Milwaukee şehrinde 1947 yılında yapılan bir yoklama, matrah yekûnunun % 5 i hususî mülkiyete ait olmak üzere muafiyete tâbi gayrimenkuller miktarının % 21,3 ü bulunduğunu göstermiştir. Her türlü vergi muafiyetleri eyalet idaresi tarafından tedvin edilecek kanun hükümleriyle kaldırılmalı, kaçamaklara meydan vermiyecek şekilde baca delikleri tıkanmalı ve federal dairelerde vergi tutarını ödemelidir.

Sağlam bir maliye idaresinde keyfi vergilendirme kayıtlarına yer yoktur ve kaldırılmalıdır. Yalnız verginin maksat ve mevzuunda değil, aynı zamanda vergiye bağlama usulleri ve vergi miktarı veya nisbeti hususlarında konan çeşitli kayıtlar belediyeleri ihtiyacı hissolan parayı temin sadedinde türlü muvazaa ve yolsuzluklara baş vurmaya zorlar. Bu gibi kayıt ve şartlar, aynı zamanda, ayrı yetkiler ihdasına veya günlük masraflar için borçlanmaya sürükler ve her iki halde de mahallî idarenin masrafını artırır.

b — Hususî Tahakkuklar (Kamu Hizmetlerine İştirak (Payları) :

«Hususî Tahakkuk» şöyle tarif olunabilir : Âmme menfaati gözetilerek ele alınan ve sahiplerine faydalar sağlayacağı umulan muayyen bir

imar işi veya hizmet için bazı gayrimenkuller üzerine konan mecburî mükellefiyettir. Mecburî bir teklif veya külfet olması, umumî bir maksat için çalışılması, resmî bir tahakkuka bağlanması ve gayrimenkul üzerine konması bakımından umumî bir vergiye benzer. Bununla beraber, diğer mühim noktalarda vergiden ayrılır. Hususî tahakkuklar muayyen bir menfaatin elde edilmesi bahis mevzuu olduğu zaman yapıldığı halde asıl vergi muayyen bir menfaat gözetilmeksizin tarh olunur. Vergi konduğu bütün kaza çevresinde umumîdir; hususî tahakkuk nisbetleri elde edilecek menfaatların artış veya eksilişine göre bölgeden bölgeye değişebilir. Eğitime, din veya hayır işlerine tahsis olunan gayrimenkuller ekseriya vergiden muaftır, fakat hususî tahakkuklarda, pek az istisna ile, mülkiyetine veya kullanımına bakılmaksızın bütün gayrimenkullere külfet yüklenir.

Buhran veya piyasada durgunluk zamanına kadar birçok şehir idareleri sokak, lâğım ve benzeri büyük imar işlerini hususî tahakkuk usulleriyle finanse etmişlerdir. Bununla beraber, son 20 yıl içinde, bu finansman usûlü bir hayli azalmıştır. 1930 yıllarında bu gibi imar işlerini çeşitli vardım şekilleriyle federal idare esaslı surette finanse etmiştir. Eğer federal veya eyalet yardımları yine hiss olunur miktarda yapılmayacaksa, hususî tahakkuklar mühim bir finansman vasıtası olarak tekrar canlanabilir.

Hususî tahakkuk tedbirinin zahiri hedefleri isteğe uygun görünürse de, tatbikat sahasında birçok aksaklık ve suiistimalleri ortaya çıkmıştır. Başta gelen İdarî zorluk hizmet masraflarının elde olunan fayda veya menfaatla telifidir. Masraflar «cephe kaidesi» ne göre taksim olunursa derinliği olan ve olmayan arsalar arasında haksızlıklar meydana gelir. Yüzölçümü (mesahai sathiye) yağmur suları, lâğım inşaatı gibi başlıca hususî tarh ve tahakkuk nevelerine hars ve tahdit olunur. «Bölgelere ayırma» (Zoning) ya çalışılsa plânın tesbitinde bahis mevzuu olan teknik düşüncelerden daha iyi netice elde edilemez. Bir imar işi maliyet veya masraflarının «parselin yakınlığına» göre değişmesi de fayda veya menfaatlerin fizikî ölçülerle ölçülmesindeki hatalara maruzdur.

Hususî tahakkuk prensibinin, tatbikiyle ilgili bu teknik mahzurlara ilâveten, diğer birçok istenilmeyen veçheleri de vardır. Vergi ve borç hadlerinin tesbitinde hususî tahakkuk mükellefiyetlerinin hesaba katılmaması sebebiyle bu tedbir, hakikatte şirket sermayelerine yükletilmesi gereken projelerin finansmanında çok zaman kullanılmıştır. Mahallî imar işlerinde hususî tahakkuk yoluna şüphesiz lüzumundan fazla başvurulmuştur. Gayrimenkulleri parselleyenler, sınırlayıcı kayıtların yokluğu se-

bebiyle, her çeşit imar ve ilâveleri içine sokmuşlar ve yatırımda bulunan gafilin sırtına yüklemişlerdir. Emlâk vergisine ilâveten aynı gayrimenkule dört beş mükellefiyetin bir arada yükletildiği hallere rastlamak zor değildir.

Hususî tahakkuk tertibinin lüzumundan fazla kullanılışı umumî vergi bakaya meselesini ağırlştırır. Mülk sahipleri, mülklerini kıymetlerinden fazla ağır külfetler altında görünce, yalnız hususî tahakkukların tasfiyesinde değil, umumî vergilerin tediyesinde bile ümitsizliğe ve yeise kapılırlar. Hususî tahakkukla yapılan ıslâh ve imar işleri için çıkarılan tahviller şehir idaresinin umumî borçlarından ziyade faydalanan mülklerin borçlarını karşılamak üzere çıkarılmıştır. Bu gibi tahviller ekseriya yüksek faizlidir. Aynı veçhile, şâyet müteahhitler bu tahvil veya bonoları karşılık olarak kabul etmeye zorlanacak olurlarsa, bono veya tahviller nakde çevrildiği zaman yapılacak ağır tenzilâta karşı kendilerini korumak üzere çok zaman esas tekliflerini ayarlarlar. Bu finansman oyunları imar veya ıslâh işinin maliyetini kıymetiyle nisbet kabul etmeyecek şekilde artırır. Muasır belediye mâliyesi programında hususî tahakkuklara yirmi, otuz yıl önceleri olduğundan daha az ehemmiyet verilmelidir.

Şehir içinde bütün arazi sahiplerine umumiyetle mâna ifade eden imar veya ıslâh masrafını kısmen karşılamak üzere sadece arazi kıymetlerine göre makûl bir külfet yüklemek mutad tatbikata bir çare olarak teklif edilmiştir. Bu suretle anayolların inşasında, demiryolu kolaylıklarının yeniden tesbitinde ve şehrin bütünü yararına olan diğer imar işlerinde hususî tahakkuklar kullanılabilir. İmar veya ıslâh işlerinin finansmanında belediye için üç imkân vardır : Bitişik arazi üzerine tarh ve tahakkuklar, şehir içinde vergiye bağlanabilecek mülkler üzerine tarh ve tahakkuklar ve bütün arazi üzerine kıymetlerine göre tarh ve tahakkuklar, Bu plân vergiden muaf müesseselere ulaşma imkânını da taşır.

Hususî tahakkuklar umumiyetle spekülasyon kastiyle gayri menkulleri parsellemeyi önleyen sıkı parselleme nizamları ile bir arada ve ilgili menfaatların dikkatli bir tetkikinden sonra kullanılmalıdır. Bir başka ifade ile, belediyeler parsellemeyi kontrol için hususî tahakkuk tedbirini kullanma yetkisine sahip olmalıdır. Eğer belediye şehir sınırları içinde ve dışarısında yeni arazi parsellemelerini kontrol etmeyecek olursa şehrin gelecekteki gelişmesiyle ilgili her türlü plânlar tesirsiz kalır. Sönük bölgeler ve heder olmuş imar veya ıslâh işleri gibi, bazı şehir içi bölgelerde terk edilmiş saha, Birinci Dünya Savaşından sonra cemiyetin daha geniş ihtiyaç veya isteklerine ehemmiyet vermeyen spekülasyoncuların araziye gelişi güzel parsellemeleri neticesinde meydana gelmiştir. Geç-

mişin derslerinden faydalanarak belediyeler çok zararlı olan spekülasyona meydan vermeksizin özel arazi gelişmesini sağlayacak tedbirli ve rasyonel bir arazi kullanma politikası kabul etmelidir. Parselleme kontrolü kökleşmiş bir ilim veya halledilmiş bir mesele olmadığı cihetle, bir hayli belediye tecrübesine ihtiyaç vardır.

III. Emlâk Vergisinden Gayrı Gelirlerin Mahallî Kaynakları :

Birçok belediyeler emlâk vergisinden başka diğer gelir kaynaklarını geliştirmek suretiyle malî durumlarını kuvvetlendirmiştir. 1947 yılında, nüfusu 25.000 den yukarı şehirlerde elektrik, su ve havagazı gibi işletme gelirleri hariç umumî gelir yekûnunun % 24 ünden biraz fazlası emlâk vergisinden gayri kaynaklardan sağlanmıştır. (Satış ve gayrisafi hasılat vergilerinden % 8, diğer vergi gelirlerinden % 5,4, hizmet gelirleri ve çeşitli vergiler % 10,86). Duhûliye, iş, umumî ve muayyen satışlar, gelir, taşıt araçları ve âmme tesisleri üzerinden alınan vergiler gibi emlâkten gayri verimli gelir kaynakları gittikçe revaç bulmuştur. Çöp ve süprüntü toplama, park etme ve lâğım temizleme için hususî ücretler tahakkuk ettirilmiştir. Bazı şehirlerde âmme teşebbüslerinden elde olunan hisseler başlı başına ne büyük gelir kaynağıdır. Emlâk vergisinden gayri gelir kaynaklarından her birinin ne dereceye kadar kullanıldığı, esas, gelir sağlama kabiliyeti ve idare bakımından nisbî kolaylığı aşağıda kısaca ele alınmıştır :

a — Duhûliye Resmî :

Belediyeler arasında duhûliye resmi gittikçe rağbet bulmuş ve Philadelphia Belediyesi 1937 yılında umumî gelirin % 4 ünü duhûliye resminden temin suretiyle bu sahada öncülük yapmıştır. Bu resim, umumiyetle her çeşit umumî veya hususî eğlence yerlerinden veya ziyafetlerden, bütün spor hâdiselerinden, gece kulüplerinden ve kabarelerden, sirklerden ve eğlence parklarından alınır ve Philadelphia ve Seattle Belediyelerinin eğlence yerlerini murakabe nizamnamelerinde açıklanan diğer bütün yerler resme bağlanır. Birkaç belediyede, çok zaman küçük şehirlerde, vergi yalnız tiyatro duhûliyelerine tatbik olunur. Kullanılan esaslar bilet basma muayyen bir miktar, meselâ her on sent ve kesri için bir sent gibi duhûliye üzerinden tesbit edilmiş muayyen bir miktar gayri safi hasılatın yüzdesini ihtiva eder ve duhuliyenin tam bir yüzdesini teşkil eder. Vergi veya resim nisbetleri % 2 ile % 10 arasında değişir. Meselâ Virginia eyaletinin Norfolk şehrinde 1947 yılında her 10 sentlik duhûliyeden 1 sent vergi almak suretiyle \$ 414,150 Seatle şehrinde % 5

üzerinden vergi tutarı \$ 565.000 ve Cleveland şehrinde de % 3 üzerinden vergi tutarı tahmini de \$ 700.000 ı bulmuştur.

Nüfusu 5.000 den yukarı tahminen 250 şehir 1947 yılı sonunda duhûliyeleri vergiye bağlamış ve bu belediyelerin yarısından fazlası duhuliyeye resim veya vergisini 1947 yılı içinde kabul etmiştir. Ohio, Pennsylvania ve Washington eyalet idareleri bu sahadan çekilince, vergiyi mahallî idarelere terk edince, birçok belediyeler derhal vergiyi kabul etmiştir. Federal idare ve eyaletlerin çoğu bu vergiyi aldıkları cihetle mahallî vergi veya resim diğer idareler (federal ve eyalet) tarafından alınanlara bir ilâve sayılmalıdır. Duhûliyelerden federal idare % 20 almakta, eyaletler oldukça düşük nisbet tatbik etmektedir. Bununla beraber bazı eyaletler duhûliyeler üzerinden mahallî vergi alınmasını teşvik etmektedir. Meselâ New-York, New-Jersey, Maryland, Pennsylvania ve Virginia eyaletleri belediyeleri duhûliyeler üzerinden resim veya vergi almayı salahiyyetli kılmıştır. Belediyeler federal idare duhûliye beyannamelerinden faydalanabildikleri için tahsil masrafı düşüktür. Mahallî duhûliye resmi varoşlarda veya banliyölerde oturanları ve şehir içinde oturmayanları vergiye bağlama imkânını sağlar.

b — Eğlence Kesimleri :

Duhuliyeye resmine ilâveten birçok belediyeler çeşitli makineli eğlence âletlerinden, masa topu oyunlarından, delikli karton oyunlarından, hünerli oyun makinelerinden, madenî para ile işleyen otomatik gramofonlardan vesairenden de vergi almaktadır. Bazı belediyeler bu oyun âletlerini satanları ve oyun makinelerini işletenleri ruhsata tâbi tutmaktadır. Hileli düzenlerin kontrolü gerektiği için bu gibi âletlerin ağır ruhsat harçlarına bağlanması uygundur. Oregon eyaletinde küçük Rainter belediyesi ufak top makinelerinin her birinden benzerleri içinde en yüksek harçlardan biri olan \$ 1.000 ruhsat harcı almakta, Idaho eyaletinde Boise ve Twin Falls şehirlerinde madenî para ile işleyen eğlence makinelerinin kazançlarının yarısı belediyeye gitmektedir. Twin belediyesi bu % 50 kazançlardan senede \$ 200.000 gelir elde etmektedir.

e — Gayri Safi Hasılat Vergisi :

Gayri safi hasılat vergisi «iş lisansı», «sanat», «imtiyaz» veya «ruhsat» vergisi olmak üzere çeşitli isimler almaktadır. 1942 yılı başından beri istatistik dairesi gayri safi hasılat vergisini «Ticaret ve Sanat Ruhsat ve Müsaadeleri» sınıfından çıkarmış ve umumî satış vergileri arasına sokmuştur.

Satış vergisi dar mânada umumiyetle bir «Perakende satış vergisi» dir, fakat geniş anlamında meslekî hizmetleri de içine alan bütün ticari satışların gayri safi hasılat vergisidir ve gayri safi hasılat vergisi arasında mütalâa olunabilir.

Sınıflandırmadaki bu değişiklik mahallî işi vergilendirmede bir esas olarak gayri safi hasılat kıymetinin belediyeler tarafından gittikçe artan kullanılmasını aksettirir. Verim haddi muhtelif meslek veya sanatlarda geniş ölçüde değiştiği cihetle bu esas ödeme kabiliyetinin mahdut bir işaretidir. Çeşitli iş neveleri arasında nisbet farklarıyla bu belki de kısmen tesbit olunabilir. Bütün işler üzerinden gayri safi hasılat vergisi tarh eden belediyeler umumiyetle imalâtçılara ve toptan satıcıları düşük ve perakendecilere, mesleklerle, hizmet ticaretlerine ve diğer işlere yüksek nisbet tatbik ederler. Birçok belediyeler, su, elektrik ve havagazi gibi tesisleri işleyen şirketlere de gayri safi hasılat vergisi tarh ederler.

İmalâtçı ve toptancı ile birlikte perakendeciye de gayri safi hasılat vergisi tarh olunan yerde verginin in'ikâsı ve tesiri meselesi karışiktır. Gayri safi hasılat vergisi müstehlike intikal ettiği nisbette bir istihlâk vergisi halini alır. Eğer nisbet pek yüksek değil ise, bilhassa iş vergilendirme sahasının dışındaki firmalarla rekabet etmek zorunda ise, vergi düşük fiatlar şeklinde geriye veya yüksek fiatlar şeklinde ileriye müstehlike intikal etmez. Bununla beraber hizmet ticaretleri verginin daha büyük kısmını müstehlike in'ikas ettirmeğe mütemayildir. Eğer vergi lüzumundan fazla ağır ise sanayii dışarı göç etmeye teşvik eder.

Gayri safi hasılat vergisi şehir sınırları içinde bir iş, meslek veya sanatla iştigal etmekle beraber şehirde oturmayanlara da sirayet eder. Vergi bir ticaret veya hizmet sahasına yayılır ve şehir sınırları içinde oturmayanlara da ulaşır. Bazı belediyeler kat ruhsatı harcına ilâveten gayri safi hasılat vergisi de tarh ederler, fakat belediyelerin çoğu gayri safi hasılat esasını kabul ettikten sonra bu gibi harçları almazlar.

ç — Alkollü İçkiler :

Lisanslardan, istihlâk vergilerinden ve belediye işçi depoları kazançlarından elde olunan gelirlerdir. Eyaletlerden aşağı yukarı üçte birinde belediyeler yalnız perakendecileri ruhsata tâbi tutabilirler ve eyaletlerin üçte birinde ise eyalet idaresi içkinin satış ve dağıtımını inhisarı altına almıştır. Karışık ve değişik ruhsata bağlama usullerini burada tetkik etmek alâka çekici değildir. Sadece nüfusu 100.000 den yukarı şehirlerin yarısından fazlasında belediyelerin alkollü içkiler ruhsatından gelir te-

min ettiklerini belirtmek kâfidir. Alabama, Louisiana, Georgia, West Virginia ve diğer muhtelif eyaletlerde bazı belediyeler içkinin şişesine, galonuna veya kasasına istihlâk vergisi tarh ederler. Dört eyalette (Şimalî ve Cenubî Dakota, Minnesota ve Wisconsin) belediye içki depoları mahallî idare için kazanç kaynağıdır.

d — Satış Vergileri :

1947 yılı sonlarında hemen hemen yüz belediye perakende satış vergisini tamamen kabul etmiştir. California'da bu şehir idarelerinin 84 ü 1948 yılında % 1/2 ile % 1 nisbet üzerinden takriben \$25.000.000 satış vergisi tahsil etmiştir. Erie County belediyesi New-York eyaletinde satış vergisini kabul eden (% 1 nisbet üzerinden) ilk mahallî idaredir, fakat az sonra Syracuse belediyesi % 2 nisbetli vergi ile kendisini takip etmiştir. New-York ve New-Orleans şehir idareleri perakende satışlardan % 2 satış vergisi ve şehir sınırları dışından satın alınıp kullanmak üzere şehir içine getirilen eşyadan da yine % 2 kullanma vergisi (use tax) almaktadır. New-York belediyesi, California şehir idareleri gibi, evde istihlâk olunacak yiyecek maddelerini ve 1 dolardan aşağı lokanta yemeklerini vergiden muaf tutmaktadır. Eğer eyalet idaresi de satış vergisi tarh ve tahakkuk ettiriyorsa, İdarî anlaşma ile tek elden bir bütün olarak tahsili yoluna gidilebilir.

Umumî perakende satışlar üzerine konan bir vergi komşu şehir ve kasabalardan satın almak suretiyle bir dereceye kadar bertaraf edilebilir ve varoşlarda oturanlar satın aldıkları şehir dışındaki ikametgâhlarına getirtmek (şehir dışında teslim almak) suretiyle vergiden kurtulabilirler. Satış vergisi geriye doğru bir vergidir. Vergi yükü ödeme kabiliyetiyle büyük ölçüde makûsen mütenasiptir. Fakat bir dereceye kadar varoşlarda veya banliyöde oturanlara da sirayet eder ve beklenen tepkiyi yaratmaz. Oda başına tarh olunan veya oda ücretlerine yüzde ilâve etmek suretiyle alınan otel odası vergisi satış vergisinin diğer bir nevidir. New- York City veya Atlantic City gibi bir hayli turisti cezbeden şehirlerde tarh olunduğu takdirde bu vergi tipi çok başarılıdır. Bununla beraber düşük verim bu verginin tahsil masrafını karşılamayabilir.

e — Gayri Safi Gelir Vergisi :

Mahallî gelir vergisi, şehir içinde oturanların, nerede kazanılmış ise kazanılmış olsun, gayri safi iratlarına ve şehir içinde oturmayanların şehirde kazandıkları bütün gelirlerine tatbik olunur. Bazı hallerde, Toledo

ve Philadelphia' da olduğu gibi, hükmü şahsiyeti haiz olmayan iş yerlerinin ve mesleklerin kazançları vergiye tâbidir. Toledo belediyesi korporasyonları gayri safi gelir vergisine bağladığı halde, Philadelphia şehrinde korporasyonlar vergiye tâbi değildir. Pennsylvania'da, mütevazi büyüklükte şehirler bile, gelir vergisi tatbikatında kabiliyet göstermiştir. Vergi nisbetleri % 1/3 ile % 1 arasında değişir. Toledo Belediyesi 1947 yılında % 1 nisbetli gelir vergisinden \$ 5.500.000 a yakın gelir elde etmiştir.

Bir mahallî gelir vergisi, gelir vergi gelirinin başlıca kaynaklarından birini ve idareyi destekleme kabiliyetinin başlıca işaretini teşkil ettiği takdirde uygulanabilir. Aynı zamanda, banliyöde oturanların şehir sınırları içinde kazandıklarını da içine aldığı için, iyi bir vergidir. Nihayet fevkalâde bir gelir kaynağıdır. İş verenler tarafından beyanname harici bırakılan kimselerin vergiden kurtulma "kolaylığı ve vergi tahakkuk ve tahsil işlerinin çok karışık oluşu mahzurlar arasındadır. Gelir vergisi sahasının eyalet ve federal idareler tarafından da kullanılmakta oluşu, diğer bir mahzur teşkil eder.

f — Sigara ve Tütün Vergisi :

1945 yılında tütün vergisi tarh eden belediyelerin sayısı 25 den ibaret iken, 1948 yılında en az 60 ı bulmuştur. Bu şehir idarelerinden çoğu yalnız sigara üzerinden paket başına bir veya iki sent vergi alır. Bu gibi vergilerin çoğu Alabama, Florida ve Missouri eyaletlerinden tarh olunur. Böyle bir verginin verimi oldukça sabittir, fakat müterakki değildir (geriye doğrudur) ve sigara içenler herhangi bir muayyen mahallî hizmetten faydalanmış değildir. Şehir idaresi için vergi kaçakçılığını önlemek zordur ve ekseriya belediye yerine kaza (county) tarafından uygulanması daha iyidir.

g. Taşıt Araçları Resmi :

On üç eyalette belediyeler ve beş eyalette kazalar (county) mahallen motörlü vasıta lisans vergileri veya kayıt ücretleri (harçları) tarhına salahiyetlidir. Ruhsat harçları yolcu taşıyan vasıtalar için \$ 1 ile \$ 20 arasında değişmekte, yük taşıyan vasıtalar için elli dolara kadar yükselmektedir. Vergi otomobil veya kamyon üzerine yükletilen bir külfet telâkki edilmemekte, daha ziyade sokaklardan veya yollardan faydalanma karşılığı bir tediye sayılmaktadır. Bazı şehirlerde işlerini yürütmek veya meslek ve sanatlarını icra etmek üzere sabahları muntazaman gelip akşamları ayrılan şehir dışı sâkinlerine sokaklardan faydalandıkları

için vergi tatbik olunur. Taşıt araçları resmî Illinois, Missouri, North Carolina, Virginia, Arkansas ve Kentucky eyaletlerinde çok yaygın bir şekilde kullanılır.

Başlıca Cenup eyaletlerinde ve Missouri eyaletinde, en az 257 belediye tarafından 1947 yılı sonunda mahallî bir benzin vergisi kullanılmıştır. Bir şehir tecrit edilmiş, sapa bir yerde veya sınırları çok geniş ise benzin resim veya vergisinden yakayı sıyırmak zordur. St. Louis, Washington ve Kansas City benzin vergisi alınan büyük şehirlerdir. Alabama eyaletinde Jefferson kazası bu vergiyi tahsil etmekte ve sınırları içindeki şehirlere verilmiş olan akaryakıt miktarı esas alınarak bu şehir idarelerine toplanan parayı bir nisbet dahilinde dağıtmaktadır. Vergi umumiyetle galon başına bir senttir (teneke başına iki sent), yalnız (Kansas City şehrinde galon başına bir buçuk senttir.

Taşıt araçlarının park edebilecekleri yerlere konan âletler (parking meters) diğer bir gelir kaynağıdır. Nüfusu 5.000 i aşan şehirlerin hemen yansı 1948 yılına kadar merkezî iş bölgelerinde motörlü vasıtaların park etmelerine müsaade olunan yerlere birer zaman ölçme âleti (parking meter) koymuşlardır. Bu ölçme âletleri kârlı bir gelir kaynağı değildir, fakat bir ölçme âleti işletme masrafından % 10 veya % 20 daha az olmak üzere senede \$ 75 ile \$ 100 arası veya daha fazla para getirir. Fakat bir arabanın park etme yerinde fazla kalmamasını temin ettiği için merkezî bölgede iş hacminin artmasına ve dolayısıyla belediye gelirinin çoğalmasına hizmet eder. Tahakkuku mümkün diğer bir gelir kaynağı da birçok belediyelerin meydana getirmekte oldukları sokak - dışı (off - Street)park etme muhalleridir. Halen bu gibi park etme yerlerinden pek az belediye ücret almakta ise de, ilerde her belediye tarafından ücret tarh olunacak gibidir.

h — Harçlar, Cezalar ve Lisanslar :

Lisansların sayısı ve nev'i devamlı surette artmaktadır; birçok belediyeler trafiğe ve diğer nizamaya aykırı hareketler için cezaları artırmakta ve güney eyaletlerinde ve Pasifik kıyısında tanzim için olduğu kadar gelir temini gayesiyle kullanılan iş ruhsatları ehemmiyetli bir gelir kaynağı teşkil etmektedir. Alkollü içkiler, havagazi, su ve elektrik gibi işletmeler, taşıt araçları ve gayri safi hasılat vergisi gibi birçok lisanslar ehemmiyetli oldukları için bu bahiste ayrıca tetkik mevzuu olmuştur. Bununla beraber, alelâde ticaret ve sanat lisansları da artan ticarî faaliyet hacmi ve meselâ satış" makinesi gibi yeni ticaret işlerinin ruhsata bağlanması ile gittikçe ehemmiyet kazanmaktadır. Birçok şehirlerde çoğalan kont-

rol ve düzene koyma masraflarının karşılamak veya gelir sağlamak üzere belediyeler ruhsatıyeleri arttırmışlardır. Gelir temini için lisansa bağlamak mümkün olan eyaletlerde ticaret ruhsatıyla de ya «fayda» veya «ödeme kabiliyeti» prensibine dayanabilir.

i — Havagazı, Su ve 'Elektrik İşletmeleri Vergileri :

Havagazı, su ve elektrik işletmelerinin gayri safi hasılat vergileri rağbet bulmaktadır. Birçok belediyeler işletmelerin gayri safi hasılatı % 1 den % 6 ya kadar değişen ve bazan daha fazla vergi almaktadır. Diğer bazı belediyeler, Florida eyaletinde bir kısım şehirlerde olduğu gibi, müstehlakin telefon, elektrik ve havagazı sarfiyatını umumiyetle % 10 nisbetinde vergiye bağlamaktadır. Baltimore belediyesinin havagazı, elektrik ve telefon hizmetlerini ticarî maksatlarla kullananlardan aldığı % 5 vergi 1947 yılında \$ 1.240.000 gelir sağlamıştır. Richmond şehrinde % 5 gayri safi hasılat vergisi senede \$ 620.000 i bulmuştur. Virginia eyaletinde Roanoke belediyesi mahallî otobüs işletmelerinin gayri safi hasılatından % 5 vergi almakta, ayrıca safi kârın % 6 sı yatırıma tahsis olunduktan sonra geri kalanın % 50 si de belediyeye kalmakta, tabii bu % 50 kâr federal idare vergisine tâbi bulunmaktadır. Bu tahsili kolay ve bilhassa fevkalâde iyi mahallî bir vergidir.

j — Hizmet Gelirleri :

Bazı hizmetlerden hususî bir fayda hasıl olur ve faydalanan kimse o hizmetin meydana gelmesi veya sağlanması için yapılan masrafı karşılamak üzere bir meblâğ öder. Bunun bir neticesi olarak ya vergi yükü hafifletilir veya vergi paraları diğer hususlara harcanmak üzere serbest kalır. 1947 yılı sonlarından itibaren nüfusu 5.000 i aşan şehir idarelerinin 5 de birden fazlası lâğım temizleme hizmetinden faydalananların yapılan masrafları ödemeleri usulünü kabul etmiş ve sayıları devamlı olarak artmıştır. Bir lâğım temizleme hizmetinde yapılan masrafın tarh ve tahakkuku basittir ve böyle bir ücret alınması umumî emlak vergisinde yapılacak bir artışa tercih olunur. Çünkü evvelâ böyle bir mükellefiyet halinde vergi yükünü ödemekten tamamen kurtulmuş olan vergiden muaf mülkler de lâğım temizleme ve imha tesisinin (sewage disposal) masraflarına katılacak ve sonra bu tesisin büyük bira, debağat ve et sanayiine sağladığı menfaatlardan elde olunan karşılık da hizmet masraflarından düşülecektir.

1947 yılı sonlarında nüfusu 5.000 i aşan 260 şehir idaresi çöp topl-

ma mükellefiyetini kabul etmiştir. Bu gibi mükellefiyetler en geniş ölçüde California ve Texas eyaletlerinde tarh olunur. Meselâ California eyaletinde Alhambra ve Arkansas eyaletinde Pine Bluff belediyeleri bu kaynaktan senede \$ 85.000 gelir elde ederler. 1946 yılında süprüntü toplama ücretleri tutarı Georgia eyaletinde Atlanta belediyesinin \$ 560.000, California eyaletinde Sacramento belediyesinin \$ 259.000 ve Kansas eyaletinde Wictiha belediyesinin \$ 107.000 dır. Bu hizmet karşılığı ücretler umumiyetle aile başına ayda 50 sentle 1 dolar arasında değişir.

Muayyen bir hususî hizmetin ücret karşılığında yapılmasının bir iyi tarafı, vergiden muaf mülklere de tatbik olunmasıdır. Vergiden muaf mülkler aynı zamanda su, elektrik ve havagazı işletmelerinin tahakkuk ettireceği ücreti de öderler. Su sarfiyat faturasına bir ilâve ücret şeklinde geçen bir lâğım temizleme ücreti de vergiden muaf mülk tarafından ödenir. Şehir sınırları içindeki üniversitelere, kolejlere ve umumî mesken işlerine yapılan muayyen hizmetler karşılığı vergi yerine bir başka usulle ödenir. Aynı zamanda belediyeler yangından koruma, su ve lâğım temizleme gibi hizmetlerin şehir sınırları dışındaki bölgelere temininde hususî mükellefiyetlerden faydalanırlar. Nüfusu 100.000 i aşan şehirlerden dörtte üçünden fazlasında ve nüfusu 10.000 ile 25.000 arasındaki şehirlerin yarısında şehir dışı bölgelere daha yüksek su ücreti tahakkuk ettirilir. Kanalizasyon teşkilâtı olan şehirlerin dörtte üçünden fazlasında şehir dışı lâğım temizleme daha yüksek ücrete tâbidir.

İNGİLİZ PARLÂMENTOSUNDA KANUN YAPMA USÛL VE TEKNİĞİ

Yazan :
Hukuk Mezunu ve Felsefe Doktoru
WILLIAM BENNETT MUNRO
Harvard Üniversitesinde Profesör

Çeviren :
Vecihi TÖNÜK
Devlet Şûrası Âzasından

YASAMA USÛLÜNÜN DOĞUŞU

Avam Kamarası, tarihinin ilk devirlerinde kanunların yapılmasına doğrudan doğruya iştirak etmezdi. Sâdece kanun yapılması için Kraldan talep ve ricada bulunurdu. Avam Kamarasının bu talep ve ricası üzerine kanun yapmak ve buna istenilen şekli vermek tamamiyle Kralın ve onun Şûrasının takdirine muallâk bir işti. Bu itibarla, çıkarılan kanunlar bazı defa talep ve arzulara uygun düşmez ve çoğu zaman bu hal Avam Kamarası üyelerinin şikâyet ve protestolarına sebep ve vesile teşkil ederdi. Nihayet 1414 yılında Kral bundan böyle Avam Kamarasının talep ve ricası hilâfında kanun yapılmamasını kabul ve tasvib etti. Avam Kamarası da hemen bu tarihten sonra kanun yapılmasını isteyen istida ve taleplmelerini kanun haline konabilecek hazır bir kanun projesi şekil ve suretinde sunmayı usûl ittihaz etmiye başladı. Atılan bu adımla kanun yapmada bir parlamento usûlü tesis edilmiş oldu. Kurulan bu usulün inkişaf ve tekâmülüyle bugünkü tatbikat şekli meydana geldi ki, bu da kanun projesini bir komisyona havale ve tevdi etmek ve proje hakkında müzakere açılarak çeşitli görüş ve düşüneler ortaya çıktığı takdirde bunları tartışmak ve projeyi üç defa müzakereye tâbi tutmaktan ibarettir.

KANUN YAPMA USÛLÜNÜN BASİTTEN MÜREKKEBE DOĞRU İNKİŞAFI

İlk önceleri, kanun yapma usûlü çok basit ve sâde idi. Fakat, yıllar geçtikçe teamüllerle veya Avam Kamarasının hareket ve kararlarıyla yeni yeni ve girift usuller teessüs etti. Yasama usulündeki sistemler eskidikçe çok girift ve mürekkep bir hal almaktadırlar. Avam Kamarasında bugün mevcut ve câri olan kanun yapma usûl ve tekniği hemen hemen

beşyüz yıllık bir tekâmül ve inkişafın netice ve muhassalasıdır. Başka birçok memleketlerde kanun yapma usûl ve tekniğinde İngiltereyi geniş ölçüde örnek ittihaz etmişlerdir. Thomas Jefferson Cumhurbaşkanı yardımcısı ve Birleşik Devletler Senatosu Başkanı bulunduğu sıralarda hazırlamış olduğu el kitabına İngiltere Parlamentosunda o vakit mevcut ve câri olan esas ve usulleri mehav ve temel ittihaz etmiş bulunuyordu. Amerika Temsilciler Meclisinin 1837 yılında verdiği bir kararla kendi içtüzüğünün derpiş etmemiş olduğu hususlarda Jefferson'un el kitabının bütün mevzularda mer'î ve muteber tutulacağını kararlaştırmıştır ki, bu karar bugün de yürürlüktedir. Bu itibarla Amerikan parlamentosunda câri olan usûl kaidelerinin esas ve temelleri İngiliz Parlamentosunun eski tatbikat ve teamüllerine istinat etmektedir.

AMERİKÂN VE İNGİLİZ PARLÂMENTO USÛLLERİNİN BİRBİRLERİNE YAKINLIĞI VE BENZERLİĞİ

İngiliz ve Amerikan Parlâmentolarım bir münasebetle tesadüfen ziyaret edecek olan dikkatsiz ve alâkasız ziyaretçiler, İngiliz parlâmentosu ile Amerikan parlâmentosunda kanun yapma usûl ve tekniğinin tamamiyle farklı olduğunu zannederler. Halbuki önemli bir hususa taallük eden bir ayrılık müstesna olmak üzere aradaki farklar sadece sathî ve zâhirîdir. Bu farklar temelli ilkelere dayanmaktadır. Tek bir istisna hariç olmak üzere İngilizce konuşan bütün memleketlerin teşriî meclislerinde câri olan usûl ve kaideler tamamiyle aynıdır. Atlantiğin her iki kıyısında da kanun teklifleri aynı usûl ve şekilde sunulur. Üç kere kıraat edilir, komisyonlara havale ve tevdi edilir. Komisyonlarca raporlar tanzim olunur, mecliste tartışılır, tâdiller yapılır ve sonra öteki meclise gönderilir. Aradaki başlıca farklar, başkanın vaziyet ve salahiyetlerine, komisyonların kuruluş ve çalışma tarzlarına, tartışmaların sınırlanmasına ve umumî kanun projeleri (public biliş) ile hususî kanun projeleri (Private bills) arasında yapılan tefrike taallük etmektedir.

ARADAKİ ÇOK ÖNEMLİ FARK

Gerçekten, en önemli fark umumî kanunun projeleriyle hususî kanun projeleri arasında yapılan tefrike taallük etmektedir. Bu tefrik eskiden yapıldığı gibi, bugün de yapılmaktadır. Amerikan Parlâmentosunda ise bu her iki çeşit kanun teklif ve projeleri arasında ayrı ayrı gündemlere konmaktan başka bir fark yapılamaz. Britanya parlâmentosunun tatbikat ve telâkkisine göre umumî menfaatlere ve halkın bütününe ve hiç

olmazsa büyük bir kısmına taallük eden kanun teklifleri umumî kanun projelerinden sayılmak tadil. Seçim ve oy verme usûl ve tatbikatına, mecburî tahsil çağının tâdil ve tâyinine, yeni bir bakanlık veya daire teşkiline taallük eden kanun teklif ve projeleri bu kabildendir. Hususî kanun projeleri ise mahallî veya zümrevî menfaatlere, her hangi bir belediyeye veya özel şahıslarla bunların topluluklarına taallük eden kanun teklifleridir. Bu itibarla yeni bir tramvay yolu inşasına veya mevcut olanının genişletilmesine, aydınlatma tesisatı vücuda getirmek üzere bir belediyenin istikraz aktedmesi için kendisine salahiyet ve mezuniyet verilmesine veya tüzel kişiliği haiz bulunan bir idarenin statüsünde mevcut olmayan bir yetki ile teşhizine taallük eden projeler ise hususî kanun tekliflerinden addedilmektedir.

Şüphesiz, bu her iki çeşit kanun proje ve tekliflerinin ortasında bulunanlarda mevcuttur ki, bunların hangi kategoriye dahil bulunduğunu tâyinde şüphe ve tereddüt edilebilir. Fakat, İngiliz Parlâmentosunun uzun tarihi boyunca o kadar çok kanun projeleri sunulmuştur ki, hangi konulara taallük eden hangi mahiyetteki projelerin umumî veya hususî olduğunu tâyinde birçok emsaller ve içtihatlar vücut bulmuştur. Başkan, bu emsal ve içtihatlardan faydalanarak kanun teklif ve lâyhalarının umumî veya hususî sayılması gerektiğini kararlaştırır.

HÜKÜMETİN KANUN LÂYİHALARI İLE PARLAMENTO ÜYELERİNİN KANUN TEKLİFLERİ

Umumî kanun projeleri, kabine üyelerinden birisi tarafından getirildiği takdirde bunlara hükümet projesi denir. Paraya taallük eden bütün kanun projelerinin böylece bir kabine üyesi tarafından sunulması lâzımdır. Özel bir komisyonun yapacağı tetkikler üzerine bazı masraflar ihtiyarına veya vergiler ihdasına lüzum olduğu hakkındaki raporu üzerine Avam Kamarasınca önceden bir karar verilmeksizin hiçbir kanun projesi Avam Kamarasına takdim olunamaz. Bu yolda bir karar alınmasını da Kralın Nâzırlarından başka hiç kimse tahrik ve taleb edemez. Aynı usûl ve kaideler şeklen paraya taallük etmediği halde hakikatte Devlet Hâzinesine nakdî mükellefiyetler yükleyebilecek kanun projeleri hakkında da câridir. Paraya taallük etmemek şartıyla umumî kanun teklifleri Avam Kamarası üyelerinden herhangi birisi tarafından da getirilebilir. Yâni kabineye dahil bulunmayan Parlâmento üyeleri de bu yolda önergeler sunabilirler. Bunlara da parlâmento üyelerinin ferdî, özel kanun teklifleri denir. Yalnız bunları hususî kanun projeleri ile karıştırmamaya dikkat ve itina etmek lâzımdır. Hükümet projeleri, malî projeler ve parlâmento üye-

lerinin kanun projeleri hep umumî kanun projelerindedir. Teşriî usulünde bunlar bu tarzda muamele görürler. Halbuki hususî kanun projeleri doğrudan doğruya alâkalıların talep ve ricasına istinad ederler ve ayrı bir özel usule tâbi tutulurlar. Umumî kanun projeleri olsun, hususî kanun projeleri olsun Lordlar veya Avam Kamaralarından herhangi birine sunulabilir. Yalnız malî kanun projelerinin ilkönce Avam Kamarasına sunulması lâzımdır. Bununla beraber tatbikat ve fiiliyat sahasında kanun projelerinin ekseriyeti ilkönce Avam Kamarasına sunulmaktadır.

UMUMÎ KANUN PROJE VE TEKLİFLERİNİN HAZIRLANMASI USULÜ

Önemli kanun projelerinin çoğu parlâmentonun huzuruna hükümet projesi olarak gelmektedir. Yani bu projeler, ilkönce teferruatıyla Kabine tarafından Beyaz - Saray (Whitehall) da görüşülüp tesbit olunduktan sonra Parlâmento huzuruna Westminster'e götürülmektedir. Bu projeler, ilkönce bir Bakan tarafından umumî hatlariyle hazırlanmakta ve esasları konmaktadır. Sonra bu öntasarı Kabinenin görüşme ve tartışmasına arzedilmektedir. Şâyet. öntasarı kabine tarafından esasları ve umumî hatları itibariyle kabul olunursa projeye nihaî bir şekil verilmek üzere uzmanlara havale ve tevdi olunur. Bunlar tarafından öntasarı, bölüm, kısım, bent ve maddelere ayrılarak bir tasnife tâbi tutulup kaleme alındıktan sonra kabine ön tasarısı bir defa daha gözden geçirir. Böylece proje parlâmentoya sunulabilecek tarzda hazır bir hale gelmiş olur.

KANUN PROJELERİNİN SUNULMASI VE BİRİNCİ KIRAATİ

Gerek Hükümet tarafından teklif olunan kanun projeleri gerekse Parlâmento üyelerince ileri sürülen kanun teklifleri bir gerekçeyi muhtevi olur. Sonra zamanı gelince yüksek sesle başlıkları okunmak üzere proje, Kamaranın kâtibine verilir. Birçok hallerde sunulma ve okunma zamanı geldiği halde projenin nihaî şeklini almamış olduğu da vakidir. Böyle hallerde kâtibeye kanun projesinin yalnız başlıkları yazılmış olarak verilir. Parlâmento, müzakere ve münakaşa yapmaksızın bu birinci kiraati kabul eder ve projenin ikinci kiraati yapılmak üzere sıraya konmak için basılmasına karar verir. Bundan sonra, tasarı gündemdeki sırasını beklemek zorundadır. Şâyet, tasarı Hükümetten geliyorsa ilgili Bakanın Parlâmentoya projenin takdimi sırasında bunun ihtiva ettiği esaslar ve hükümler hakkında muhtasar malûmat ve izahat vermesi mutadadır. Bundan başka bazı defa önemli bir tasarısı ilgili Bakanın meclise arz etmek

ve tanıtmak istediği de olur. Bu takdirde Bakan proje hakkında etraflı bilgi vermek ve izahlarda bulunmak fırsatını elde eder ve tasarı üzerinde umumî bir münakaşa ve müzakere açılmış olur.

TASARININ İKİNCİ KIRAATI VE KOMİSYONLARA TEVDİ VE HAVALESİ

Kanun tasarısı, usûlüne uygun bir seyir takip ederek ikinci defa, Meclisin huzuruna gelir ve tasarının sahibi ikinci kıraatın yapılmasını ister. Bu ikinci kıraat, tasarının prensipleri üzerinde bir münakaşa açılmasına vesile ve fırsat verir. Bu safhada ferdî tekliflerin görüşülmesi gündem dışı sayılır ve tasarının yazılış tarzına taallük eden tâdil teklifleri nazara alınmaz. Bu safhada mesele, Meclisin tasarlanan hususu kanun haline getirmeyi isteyip istemediğinin teayyün etmesidir. Eğer muhalefet kabine karşısındaki kuvvetini denemek istiyorsa bu imtihanı geçirmek için işte tam fırsat bu fırsattır. Muhalefet, kanun projesinin ikinci kıraatının altı ay sonra veya içtima devresinin sonlarında —yani üç ay kadar sonra yapılmasını teklif etmek suretiyle görüşme zamanının öyle bir tarihe atar ki, şâyet bu tarih, Meclisin toplantı hâlinde bulunduğu bir zamana rastlamazsa bu, tasarının görüşülmesinin gayrimuayyen bir zamana bırakılması neticesini doğurur. Yahutta tasarının tümüne aykırı bazı teklifler ileri sürer. Önemli önergelerin Meclis'te takib ettikleri seyrin ilerlemesinde bu devre, günlerce süren uzun tartışmaların yapılmasıyla temayüz eder. Bu tartışmaları mutad olarak rey'e müracaat takip eder ki, bu da kanun projesinin esaslarının Meclisçe tasvip edilip edilmediğini ortaya kor. Bu safhada Hükümet tasarısının kabul edilmemesi Meclisin Kabineye itimadı olmadığını izhar ve beyan etmesi mânâsına gelir ki, normal şartlar altında kabinenin işbaşından çekilmesi lâzımgelir. Bununla beraber, ikinci kıraat safhasında Hükümet projelerinin reddolunması İngiltere'de çok nâdir hallerde vuku bulmuştur.

TASARININ BİR KOMİTEYE TEVDİ VE HAVALA EDİLMESİ SAFHASI

İkinci kıraat safhasını geçiren tasarı bir komiteye (komisyona) tevdi ve havale edilmek safhasına girer. Tasarı, bu komiteye taşıdığı bütün hükümlerin tafsilâtiyle tetkik ve mütalâa olunması maksadiyle tevdi olunur. Mutad olarak her genel kanun tasarısı, (paraya taallük eden kanun tasarıları hariç) daimî komitelerden birine verilir. Fakat istisnâî bazı hallerde Avam Kamarası, seçilmiş bir Komite (a selected committee) ku-

rulmasına da karar verilebilir. Genel bir kanun tasarısının seçilmiş bir komiteye havale ve tevdi olunmasının sebep ve gayesi, bunun ihtiva ettiği bâzı yeni prensiplerin tetkik ve münakaşasıyla bunların tâyin ve tesbitinden ibarettir. Paraya taâllük eden kanun tasarıları, ikinci kıraatim müteakip doğrudan doğruya Avam Kamarasının umumî heyetinin komitesine (yâni Avam Kamarasının Umumî Heyetinin komite halinde yaptığı toplantı) gelir. Bundan başka, Avam Kamarası, her zaman ve herhangi bir sebeple olursa olsun mâlî olmayan bir kanun tasarısının da Avam Kamarasının Umumî Heyetinin Komitesine tevdiine karar verebilir. Fakat bu, nâdiren yapılmaktadır.

KANUN TASARISININ RAPORA RAPTİ SAFHASI VE ÜÇÜNCÜ KIRAATİ

Her kanun tasarısı, sürekli bir komiteden (daimi bir komisyondan) veya seçilmiş bir komiteden veyahutta Avam Kamarasının Umumî Heyetinin komitesinden çıktıktan sonra en geç Avam Kamarasına ulaşır. İşte o vakit kanun tasarısı tâdil edilmiş ve yeniden basılmış şekliyle Avam Kamarasının önüne konmakla rapora bağlanma safhasına girmiş olur. Kanun tasarıları, komitelerden geri gelince hemen üçüncü kıraatına başlanır. Fakat, önemli tasarılar, böyle iyi bir talihe nâdiren mazhar olurlar. Şâyet komitede tâdiller yapılmış ise bunlar rapor safhasında münakaşa edilir ve mukabil tâdiller ileri sürülür. İkinci kıraatta münakaşa edilip halledilmiş bulunan bütün eski meseleler, yeniden tekrar münakaşa olunabilir. İhtilâflı kanun tasarılarından birisi bahis konusu olduğu hallerde ise bu münakaşaların tekrar olunması âdet hükmündedir. Bu münakaşanın kapanması üzerine de kanun tasarısı üçüncü kıraat safhasına hazır bir hâle gelmiş olur. Kanun tasarısının bu üçüncü kıraat safhasında sadece lâfzi tâdiller bahis konusu olabilir. Eğer kanun tasarısının esasına taâllük eden bir hükmün tadil olunması arzu edilirse hattâ bu tadil az ve hafif olsa bile tasarının komiteye iade olunması lâzımdır. Üçüncü kıraatte kanun tasarısını Avam Kamarası ya olduğu gibi kül halinde kabul veya reddeder. Üçüncü kıraat safhasında kanun tasarılarının Avam Kamarasınca reddolunması öyle çok vukubulan bir hareket tarzı değildir. Tasarının üçüncü kıraatıyla Avam Kamarasının da işi bitmiş olur ve tasarı da Lordlar Kamarasına gider.

KANUN TASARILARININ LORDLAR KAMARASINDA TÂBİ OLDUĞU TETKİK VE MÜZAKERE USÛLÜ

Bütün genel kanun tasarıları, ya daimî bir Komiteye havale suretiyle veya Kamaranın Komite halindeki toplantılarında tetkike tâbi tutula-

rak tâdilen veya aynen kabul ve bir raporla iade edildikten sonra Lordlar Kamarasında tasarının ilk iki kıraati yapılır. Bu müzakere ve münakaşa neticesinde de tasarı ya kabul veya reddolunur. Paraya taâllük eden kanun tasarıları hariç olmak üzere hiçbir kanun tasarısı hem Lordlar hem de Avam Kamarasınca kelimesine varıncaya kadar tasvip edilmiş olmadıkça kanun halini iktisap edemez. 1911 tarihli Parlâmento Kanunu hükümlerine göre paraya taâllük eden tasanlar Lordlar Kamarasınca tasvip edilmese bile Avam Kamarasından çıktıktan bir ay sonra kanım halini iktisap eder. Diğer kanun tasarılarında her iki meclis mutabakata varamazlarsa iki hâl çâresi mevcuttur ; bir uzlaşmaya varılmasını sağlamak üzere Meclisleri temsil eden Komiteler arasında yazılı mesajlar teâti olunur. Bu yol ile ekseriya bir anlaşmaya vüsul mümkün olmaktadır. Yazılı mesajlar teatisiyle bir anlaşmaya varılmazsa Avam Kamarası genel bir kanun tasarısının müteakip üç içtima devresi zarfında ve tasarının ilk ve son okunması arasında enaz iki yıllık bir süre geçmek şartıyla kabulüne karar verebilir. Bu takdirde Lordlar Kamarasının tasvip etmemesine rağmen tasarı Kralın onayına sunulur. Kralın onayı ise bir formaliteden ibarettir.

İNGİLİZ PARLÂMENTO MÜZAKERE USÛLÜNÜN NAZARİYATI

İngiliz parlâmento usûlü, bütün genel kanun tasarılarının kabine tarafından teklif edilmesinin normal telâkki olunması esasına istinat etmektedir. Hernekadar parlâmento üyeleri de genel kanun tasarıları teklif etmek yetkisine sahip iseler de bunların kanuniyet iktisap edebilmek şansları pek az olmakla beraber bunlar çok uzun tartışmalara da yol açarlar. Zira, kamaranın günlük toplantıları çoğu zaman Hükümet tekliflerine hasr-ü tahsis edilmekte ve üyelerin tekliflerine pek az zaman kalmaktadır. Hattâ, üyelerin tekliflerinin tetkikine bırakılmış olan zamanları da işlerin tazyiki altında kabine almaktadır. Böylece bu zamanlar da Hükümetin tekliflerine hasrolunmaktadır. Bununla beraber parlâmento üyelerinin de genel kanunlar çıkarabilmeleri teminat altındadır. Ancak bunların hepsinin tetkik ve kabul edilmesi ihtimali pek yoktur. Avam Kamarasının içtüzüğü bu konuda bazı hükümleri muhtevidir. Tüzük hükümlerine göre çok sayıdaki bu kanun teklifleri arasından kur'a çekmek yoluyla bir seçme yapılır. Bunun için tâyin edilen bir saatte genel kanun tasarıları sunmak isteyen üyeler kâtibin masası üzerindeki bir kutuya kartlarını atarlar. Kâtip atılan bu kartları birer birer kutudan çeker. Adı ilk çıkarı üye, içtima devresinin ilk muayyen gününde teklifini sunmak imkânım kazanmış olur. Adı ikinci gelen üye içtima devresinin

müteakip muayyen müsait gününde teklifini sunmak imkânını kazanmış bulunur. Bu minval üzere kur'a çekmeye içtima devresinin belli bütün müsait günleri tükeninceye kadar devam edilir. Böylece teklifinin not defterine kaydolunması şansına kavuşmuş olan üye teklifinin birinci kıraatim yaptırmak için harekete geçer. Bundan sonra ikinci kıraatim sağlar. Ondan sonra da teklifin daimî komisyonlardan (sürekli komitelerden) birine verilmesi safhası gelir ve böylece teklif diğer genel kanun tasarılarının tâbi olduğu aynı yolları takibeder. Eğer teklif sahibi üye bu kur'ada şanslı çıkmış ise ve sunduğu kanun teklifi halk tarafından tutulan bir mevzua taâllük ediyorsa ve nâzırlardan veya bunların dostu olan parlâmento üyelerinden biri tarafından da itiraza uğramazsa ve teklif sahibi üye muhalefeti teskin edebilmek san'atına mâlik ise bir parlâmento devresinde teklifini parlâmentodan mâhirane bir tarzda çıkarmaya muvaffak olabilir (1). Fakat çok az sayıdaki üyeler bu üzücü hallerden ve birçok kimselerin gazabına uğramaktan muvaffakiyetle kurtulmayı başarabilir. Her ne kadar üyelerin kanun tekliflerinin birçoğu devrenin arefesinde hazırlanmış bulunduğu halde bunların yarım düzinesinden fazlasının parlâmento tatile girmeden veya feshedilmeden evvel düsturda (Statute book - Kanunlar Dergisi) yer alması mutad haricidir.

ÖZEL KANUN TASARILARI

Gerek kabine ve gerekse parlâmento âzaları tarafından yeter derecede genel kanun tasarıları sunulmaktadır. Bu genel kanun tasarılarından gayri diğer tasarılar, özel kanun tasarıları diye anılmaktadır. Özel kanun tasarılarının birçoğu belediyeler veya âmme müesseseleri (corporations) tarafından hususî yetkiler talebine dair olarak sunulmuş bulunan tasarılardır. İngiliz belediyeleri, umumî bir kanunla vazedilmiş hükümlerle tevdi olunmuş bulunan birçok salahiyetlere maliktirler. Fakat, zaman zaman belediyeler fazla olarak özel yetkiler de kazanmak istemektedirler. Bu hususî salahiyetler ise birçok hallerde özel kanun tasarılarıyla istenilmektedir. Her yıl parlâmento bu yolla münferiden bazı belediyelere özel yetkiler vermektedir. Bu, çok faydalı bir usûl olmak üzere düşünülmüş ve ortaya konmuş bulunmaktadır. Zira, bu tarz, mahallî idare sistemine seyyaliyet ve elâstikiyet vermekte ve bütün belediyelere teşmil etmeksizin yalnız bir belediyeye tecrübe mahiyetinde munzam özel yetkiler vermek suretiyle Parlâmentoya deneme yapmak iktidar ve imkânlarını kazandırmaktadır.

(1) C. F. G. Masterman, How England is Governed. (New-York, 1922), P. 248,

Özel kanun tasarıları, parlâmentoya ayrı ve farklı' bir yolla sunulmakta ve bunlar genel kanun tasarılarının tâbi olduğu usûlü takip etmemektedir. Bunlar istida şeklinde tanzim ve kanun tasarısı da merbut olduğu halde takdim edilmektedir. Özel kanun tasarıları sadece sıra defterine (order paper) kaydettirilmek suretiyle sunulmaz. Bunların ilkönce özel kanun tasarılarına ait istidaların tetkikçileri (Examiners of Petitions for Private Bills) diye anılan ve her iki meclisten alınmış birer üyeden ibaret olan iki parlâmento vazifelisinin huzuruna gitmesi lâzımdır. Her özel kanun tasarısına ait istida matbu bir gerekçeyi muhtevi olmak lâzımdır. Bu gerekçede kanun tasarısının taallük edebileceği özel alâka ve menfaatler açıklanır. Bunların birer suretleri ilgili bakanlıklara da gönderilir. Meselâ, şehir kanalizasyonunun inşa veya tevsiî bahis konusu olan işlere ait özel kanun tasarıları, Sağlık Bakanlığına, ulaştırma işlerine taallük eden tasarılar Mûnakalât Nezaretine gönderdir. Tasarıyı tetkik edenler şayet bunu ihtiyaç ve icaplara uygun görürlerse bu ciheti belirtirler ve ancak bundan sonra tasarı her iki meclise sunulabilir.

ÖZEL KANUN TASARILARINA MAHSUS KOMİSYONLAR

Meclislere sunulmuş olan özel kanun tasarılarının birinci kıraati icra edildikten sonra ikinci kıraatinin yapılması kararlaştırılır. İkinci kıraati müteakip eğer tasarıya karşı bir itiraz ve muhalefet ileri sürülmemiş ise tasarı mutad olarak itiraz edilmeyen Tasarılar Komitesine (komisyonuna) havale ve tevdi olunur. Şâyet kanun tasarısına karşı bir muhalefet ve itiraz var ise bu takdirde tasarı, özel kanun tasarıları komisyonlarından (komitelerinden) birine verilir. Bunlar, işle alâkalı olmayan, tarafsız üyelere kurulmuş küçük komitelerdir. Bu komitelerin üyeleri parti başkanları tarafından hazırlanmış bulunan listeler üzerinden Seçim Komitesi tarafından ayrılır. Avam (Kamarasındaki özel kanun tasarıları encümenleri (komiteleri) dört üyeden mürekkeptir. Lordlar Kamarasındaki Özel Kanun Tasarıları Komisyonlar (komiteleri) ise beş üyeden ibarettir. Bu komitelerin toplantı ve görüşme nisabi (quorum) üçtür, oylarda eşitlik halinde başkanın bulunduğu tarafın reyî ekseriyet kazanmış sayılır. (The chairman has a casting vote). Bir özel kanun tasarısı komisyonu yalnız tek bir tasarıyı incelemek üzere kurulur. Fakat çoğu zaman aynı mahiyetteki müteaddit tasarılar aynı bir komisyona verilmektedir. Özel Kanun Tasarıları Komisyonları işe başlamadan evvel komisyon üyeleri görüşülecek kanun tasarısı ile şahsî bir alâka veya menfaatinin mevcut olmadığına ve kendi seçim dairesinin de mahallî bir alâka ve menfaati bulunmadığına dair bir beyanname imza etmeye mecburdur

ÖZEL KANUN TASARILARI HAKKINDA İLGİLİLERİN DİNLENİLMESİ

Özel kanun tasarıları Komisyonlarından herbiri kendisine mahsus odada tasarı ile lehte veya aleyhte doğrudan doğruya alâkası bulunanların hepsini dinlerler. Her özel kanun tasarısı taallük ettiği mevzuu açıklayan bir başlangıcı ihtiva eder. Komisyon, ilkönce tasarının konusuna ilişkin meseleler hakkındaki delilleri tetkik ve münakaşaları istima eder. Bunun neticesinde tasarının ihtiva ettiği başlangıcın (preabmle - dibâce) mevzuu ve muhtevasının muvafık olup olmadığının isbat edilmiş veya edilmemiş olduğuna karar verir. Şâyet, aksine bir neticeye varılmış ise komisyon, tasarı düşer. Yok eğer müsbet bir sonuca varılmış ise komisyon, tasarının maddeleri hakkındaki açıklamaları dinlemeye devam eder. Komisyonun bu dinlemeleri tam bir dürüstlük ve tarafsızlık içinde cereyan eder. Ve tıpkı bir hukuk mahkemesinde olduğu gibi şahit de dinlenmek dahil olduğu halde bütün bu işler tarafların ücretli müşavirleri tarafından takip ve idare edilir. Yalnız görüşmeler tarafların hazır bulunmadığı kapalı oturumda yapılır. Bu, Amerikalıların alışık oldukları parlâmento komisyonlarının dinlemelerinden farklıdır. Zira, bu dinlemelerde tasarı ile görünür açık bir alâka ve menfaati olan şahısların komisyon huzuruna çıkmasına, dinlenmesine ve delillerini ibraz etmesine müsaade olunmaktadır.

TASARILAR HAKKINDA BAKANLIKLARIN MÜTALÂALARININ ALINMASI

Özel Kanun Tasarıları Komisyonları, bir tasarıyı tetkik ederken Sağlık, Ticaret, Ulaştırma Vekâletlerinden veya yakın alâkası bulunan diğer herhangi bir Bakanlıktan veya merkez dairelerinden malûmat ve mütalâa isteyebilirler. Bu suretle tasarının Hükümetin umumî siyasetiyle tearuz tememesi veya arzu olunmayan kötü bir emsal teşkil etmemesi sağlanmış olur. Bununla beraber şu ciheti ehemmiyetle belirtmek yerinde olur ki, Özel Kanun Tasarıları Komisyonlarının işleri şeklen teşriî ise de hakikatte daha ziyade hazâidir. Bu itibarla komisyonun çalışma tarzı şibih - kazâî usullere tevfikan cereyan etmektedir. Özel kanun tasarılarının görüşülmesinde parti politikasına yer verilmemektedir.

ÖZEL KANUN TASARILARININ MECLİSLERDE GÖRÜŞÜLMESİ

Özel Kanun Tasarıları Komisyonları karara varınca her tasarı hakkında aynen veya tâdilen kabulüne veya reddine dair bir rapor tanzim ve mensup oldukları meclise takdim ederler. Hernekadar meclisler arzu ettikleri takdirde bir tasarıyı reddetmek hak ve salahiyetine mâlik oldukları şüphesiz ise de komisyonların tasarı hakkındaki raporları daima kabul olunmaktadır. Meclislerin üyeleri bilirler ki komisyonlar, tarafsız olarak kurulmuş ve taraflar dürüstlük ve tarafsızlıkla dinlenmiş ve mütehasısların rey ve mütalâaları alınmıştır. Bununla beraber, bazan bir tasarı umumî siyasete taâllük eden bir dâvayı ortaya çıkarır. O vakit Meclis, komisyonun raporunun kabul veya reddi hakkında ikiye ayrılabilir. Fakat, kaide olarak Meclis böyle tasarılar hakkında da komisyonun mütalâa ve tavsiyelerini münakaşasız kabul etmektedir. Böyle bir vaziyetin ortaya çıkması halinde bu kabil özel kanun tasarıları, genel kanun tasarılarının tâbi olduğu yolları aynen takip eder.

ÖZEL KANUN TASARILARININ TÂBİ BULUNDUĞU TETKİK VE MÜZAKERE USÛLÜNÜN KIYMETİ

Özel kanun projelerinin tâbi olduğu bu usûl, iki bariz meziyeti haiz bulunmaktadır. Gerçekten, bu usûl, tasarının pek itinalı ve dikkatli bir tarzda ve tam bir tarafsızlıkla tetkikini sağlamaktadır. Zaten bu kabil tasarılar, mahiyetleri icabı olarak partizan bir ruh hâleti içinde tetkik ve mütalâa edilmemelidir. Sâniyen, bu usûl, her iki meclise de yâni, hem Avam Kamarasına hem de Lordlar Kamarasına zamandan tasarruf imkânlarını vermektedir. Bu itibarla bu usûl, sağ duyuya da uygundur. Her hangi bir belediyenin yeni bir mezarlık tesis etmesi veya tramvay hattını belediye sınırları dışında belli bir mesafeye kadar temdit etmesi gibi mevzulara taâllük eden işlerin uzun - uzun tartışılması sebebiyle yüzlerce parlâmento üyesinin sabır ve zamanlarının israf olunmasına meydan vermemektedir. Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde (Âyan ve Mebusan Meclisleri) özel ve genel kanun tasarıları aynı tetkik ve müzakere usûlüne tâbi bulunduğundan bu meclislerin üyeleri sabır ve zaman itibariyle çok ağır bir yük altındadırlar. Gerçekten, özel kanun tasarılar parlâmento huzuruna binlerle gelmektedir. Ve bunların pek çoğu da Kongrenin huzuruna parlâmento üyeleri tarafından getirilmektedir. Üyelerin kimi fal ana emekli aylığı tahsisini, kimi falan yer iskelesinin tamir ve islâhını, diğerleri başka bir husus hakkında resmî bir yardımın yapılmasını teklif ederler. Halbuki kongre huzurunda bütün kanun tasarı

ları müsavi ve aynı ehemmiyette sayıldığından, böyle küçük ve özel konulara taallük eden herhangi bir özel kanun tasarıları da millet ölçüsünde önem taşıyan diğer genel kanun tasarılarının tâbi olduğu usûl dairesinde muamele görmekte ve böylece parlâmentonun ve komisyonlarının gündemlerini doldurmaktadır. Netice şudur ki; özel kanun tasarılarının arkasından parlâmentonun nüfuzlu üyeleri koşmazlarsa bunların birçoklarının dikkat nazarına alınması çok bir ihtimaldir. Bu itibarla bu kabil tasarıların birçokları komisyonların işe boğulmasına sebep olmaktan başka bir sonuç vermezler. Belki de bunlardan birçoğu böyle bir akıbete uğramaya lâyıktır. Fakat maalesef dikkat nazarına alınmış olanlar da her vakit öyle değer ve önem taşıyan cinsten tasarılar değildirler. Özel bir kanun tasarısının taşıdığı değer ve önem parlâmentoda onun müsait bir komisyon raporuna bağlanmasına kâfi gelmemektedir. Ehemmiyetli olan husus, tasarıya vücut veren parlâmento üyelerinin onu çıkarabilmek için yapabilecekleri tesir ve tazyikin şiddet ve muhassasıdır.

ÖZEL KANUN TASARILARININ TÂBİ BULUNDUĞU TETKİK VE MÜZAKERE USÛLÜNÜN NOKSANLARI

Özel Kanun tasarıları hakkındaki bu İngiliz usulünün taşıdığı önem ve değere mukabil masraflı olmak gibi bir kusuru da mevcuttur. Şahitlerin dinlenilmeleri ve bilgilerine müracaat olunmaları için bunların Londra'ya kadar gelmeleri icabetmektedir. Bunların sayıları da bazı defa bir hayli fazla olmaktadır. Bu itibarla özel bir kanun tasarısının Parlâmentoya sunulması ve Parlâmentoda çeşitli safhalardan geçmesi bir hayli masrafi gerektirmektedir. Şayet tasarı itiraz ve muhalefete maruz kalmış ise yüksek ücret isteyen parlâmento ajanlarının (parlâmentaryagents) istihdamı da zarurî olur. Bu parlâmento ajanları, hukukî mevzularda takipçiliği kendilerine meslek edinmiş kimselerdir. Parlâmento ajanları kendi sahalarında mutahassis insanlardır. Ve hemen hemen istisnasız hepsi de ünlü hukukçulardandır (1). Bununla beraber, herhangi bir şahıs da teminat yatırmak ve kendisini tescil ettirmek suretiyle parlâ-

(1) İngiltere'de hukukçular iki sınıfa ayrılmışlardır : 1 — Müşavirler (solicitors), 2 — Avukatlar (barristers). İş sahibi ile doğrudan doğruya müşavirler temas ederler. Avukat istihdamı lâzımgeldiği takdirde mahkeme huzuruna çıkmak için avukatları, müşavirler tutarlar. Zira, bazı küçük dereceli mahkemeler hariç olmak üzere mahkeme huzuruna çıkmak avukatlara aittir. Müşavirler ancak küçük dereceli mahkemelerin huzuruna çıkabilirler. Özel kanun tasarıları mevzuuna gelince ; bunlara taallük eden işleri müşavirler hazırlarlar. Fakat, bunları parlâmentonun komisyonlarına sunmak avukatlara aittir. Ancak bir avukatın delâletine ihtiyacı olmayan bazı hallerde bunları Parlâmento Encümenlerine müşavirler de sunabilirler.

mento ajanı olabilir. Londra'da bunlardan birçok vardır ve ifa ettikleri hizmete karşılık yüksek ücret de almaktadırlar. Bunlar, Amerikan anlayışına göre parlamento koridorlarında iş pişirenlerden (Lobbyists yasama simsarları) değildirlir. Bunların işi, Parlamento koridorlarında dolaşmak ve üyelere hülûs çakmak değildir, Bunlar, sadece özel kanun projelerinin müsveddelerini tetkik ederler, lüzumlu malûmatın verilmiş olup, olmadığını araştırırlar, Parlamento komisyonlarına evrak ve vesikaları takdim ve delilleri ibraz ederler.

NİZAM VE EMİRLER ÇIKARMAK USULÜ

(The System of Orders)

Kanun hüküm ve kuvvetinde nizamlar yapmak ve emirnameler çıkarmak usûlü, özel kanunlar çıkarması için Parlâmentoya yapılan talepleri mühim nisbette gevşetmiş ve azaltmıştır. Bu nizam ve emirnameler, merkez daireleri (Bakanlıklar) tarafından çıkarılırlar veya doğrudan doğruya yürürlüğe girerler yahutta Parlâmentoca tasdik olunduktan sonra mer'i ve muteber olurlar. Bunları altı sınıfa ayırmak mümkündür. Şöyle ki;

1 — Merkez dairelerinden biri tarafından yapılmış olup da çıkarılmasıyla yürürlüğe giren ve Parlâmentonun tasvip ve tasdikine arz edilmesi icab etmeyen emirnameler,

2 — İsdar edilmekle mer'i ve muteber olan ve fakat Parlâmentoya arz olunması gerekli tüzükler,

3 — Yürürlük kazanabilmeleri için kırk gün önceden Parlâmentonun her iki meclisine de arz olunması icabeden nizamnameler olup bunlar, bu kırk günlük süre içinde parlâmentonun her iki meclisinde de itiraza, hedef olabilirler,

4 — Parlâmentonun her iki meclisince de tasvip ve tasdik edilmek suretiyle mer'i ve muteber olan nizam ve emirnameler,

5 — Salâhiyetli kılınmış bazı teşekküllerin itirazına uğramadığı takdirde yürürlük kazanabilen emirnamelerdir ki, bunlar muvakkat nizamlardır,

3 — İtiraz edilsin edilmesin esasen geçici nitelikte olan tüzükler (emirnameler) dir ki, bunlar Parlâmento tarafından çıkarılacak muvakkat nizamnameleri tasdik kanununa ithal edilmiş olmadıkça mer'iyet re muteberiyet iktisab edemezler.

MUVAKKAT NİZAMLAR (TÜZÜKLER, EMİRNAMELER) (Provisional Orders)

Böylece geçici tüzükler diye adlandırılan emir ve nizamnamelerin çıkarılmasının sebebi, kamu sağlığı, eğitim öğretim, fakirlere yardım, umumi tenvirat, demiryolu, tramvay gibi konulara ilişkin olarak parlâmentoca çıkarılmış bulunan birçok umumî kanunların Sağlık, Ticaret ve İçişleri Bakanlıkları gibi çeşitli devlet dairelerine belli amaçlara ulaşmak ve bu mevzudaki dâvaları halletmek için geniş görev ve yetkiler vermiş bulunmasından ibarettir. Bu itibarla belediyelerce veya sair âmme teşekküllerince arzu edilip de henüz bu konuda kanun çıkarılmamış bulunan hususlarla karşılaşıncâ Bakanlıklar kendilerine verilmiş olan muvakkat nizamlar koyabilmek mevzuundaki yetkilerine dayanarak tatbikat ve icraatta bulunmaktadırlar. Meselâ, bir belediye hastahanesinin mâli ihtiyaçlarını karşılamak için belediyece çıkarılacak bonolara ait olan bir iş Sağlık Bakanlığına gelir. Bunun üzerine Bakanlık bunun uygun olup olmadığını kendi idaresi altındaki memurları vasıtasıyla tetkik ve tahkik ettirir. Şâyet buna müsaade etmenin uygun olacağı neticesine varırsa belediyenin istediği yetkinin kendisine verilmesi hakkında bir emirname ısdar eder. İşte bu emirnameye geçici nizam veya emir denilmektedir ki, bunun mer'iyet kazanabilmesi için sonradan Parlâmentoca tasdik olunması lâzımdır. Mûtat olarak tatbikatta müteaddit muvakkat nizamnameler bir tasdik kanununa ithal ve ilâve olunarak Parlâmentoya sunulmaktadır. Bu yol ile yetki almak özel bir kanun çıkarmaktan daha az külfetlidir. İşte bunun için değil midir ki muvakkat nizam ve emirnameler (tüzükler) çıkarmak usulü son yıllarda çok tatbik olunmuş ve umumî kabule mazhar olmuş bulunmaktadır.

MUVAKKAT EMİR VE NİZÂMNÂMELER -ÇIKARILMASI USÛLÜ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE KABİLİ TATBİK DEĞİLDİR

Arada sırada bir Kongresin (Amerika Birleşik-Devletleri Parlâmentosu ki Ayan ve Mebusan Meclislerinin her ikisini birden ifade eder) ve federe devletlerin teşrî heyetlerinin kendilerini ağır bir tazyik altında bırakan yükten kurtulabilmeleri için bu muvakkat nizam ve emirnameler çıkarılması usulünden faydalanmaları ileri sürülür. Çeşitli devlet daireleri ve meselâ Birleşik Devletler idaresinde Ticaret Vekâleti ve federe devletlerde Maarif Vekâleti veya Kamu Hizmetleri Bakanlığı, Teşrî Heyetlerince sonradan onanmak üzere kanun hüküm ve kuvvetinde ge-

çici tüzükler çıkarmaya yetkili kılınmalıdır diye söylenir durur. Fakat, kuvvetlerin birbirini frenlemesi ve muvazenede tutması ilkesine dayanan Amerikan Hükümet ve idare sistemi bu usulü öyle hemen kolayca kopya ve iktibas edemez. İngiltere’de hükümet, arkasında parlamento ekseriyetini sağlayabilirse bakanlıkların çıkaracağı nizamname veya emirnamelerin tasdik edileceğine her vakit güvenebilir. Birleşik-Devletlerde ise böyle bir tasdik teminatı bahis mevzuu olamaz. (Kongresteki veya federe teşri heyetlerindeki ekseriyet bazı defa İcra-kuvvetine muarızdır ve hattâ devletin bu iki dalı yâni İcra ve Teşri aynı siyasi partiden olsalar bile bunlar yine de dâima birlikte ve tam bir âhenk içinde çalışmamaktadırlar. İngiliz usulünün özelliği, çok nadir istisnalar hariç olmak üzere, bu tasdik teminatıdır ki bu usulün iyi işlemesini sağlamaktadır. Amerika da ise bu teminatı ummak mümkün değildir. Bununla beraber, son yıllarda Amerikan teşri heyetleri de çeşitli idari makam ve heyetlere teşri heyetinin tasdikine muhtaç olmaksızın kanun hüküm ve kuvvetinde nizamnameler ve emirnameler çıkarmak hak ve salahiyetini bir dereceye kadar olsun vermiş bulunmaktadır. Federe Devletlerarası Ticaret Komisyonuna ve Federe Devletlerde Kamu Hizmetleri Komisyonlarına emirnameler çıkarmak yetkisinin verilmesi buna çok güzel misaller teşkil eder.

AMERİKAN VE İNGİLİZ PARLAMENTO USÛLLERİNİN MUKAYESESİ

Kanun tasarılarının Avam Kamarasında geçirdiği bu beş kademedden (1) ibaret tetkik safhalarının umumi izahından sonra şimdi İngiliz ve Amerikan kanun-yapma usullerinin esaslı hususiyetlerinin (gerçek özelliklerinin) mukayeseşi imkân dâhiline girmiş bulunmaktadır.

1 — AMERİKA’DA İCRA KUVVETİNİN KANUN TELİF EDEBİLMESİNE DAİR SARİH BİR HÜKÛM BULUNMAMASI

Hernekadar bazı ufak-tefek farklar mevcut ise de kanun-yapma konusunda İngiliz ve Amerikan parlamento usulleri, esasta birbirlerine benzemektedirler. Amerikan parlamentosunda (Kongreste) yukarıda da söylenildiği gibi kanun-tasarıları arasında bir tefrik yapılmamaktadır. Bütün kanun tasarıları, genel kanun tasarıları niteliğinde telâkki olunmakta ve Kongresi üyeleri tarafından teklif edilmektedirler. Bunlardan bazılarının

(1) Şöyleki ; kanun lâyihasının takdimi ve birinci kıraati, ikinci kıraati, komisyonda görüşülmesi, rapora bağlanması ve üçüncü kıraati.

Cumhurbaşkanının veya onun kabinesi üyelerinin ilham ve telkinleri neticesi olduğu şüphesiz doğrudur. Başkan Franklin Roosevelt'in idaresi bunun çok önemli örneklerini vermiş bulunmaktadır. Onun zamanında çıkarılmış bulunan Millî Kalkınma Kanunu, Ziraatı Düzenleme Kanunu, Sosyal Sigorta Kanunu ve sair kanunlar misal olarak sayılabilir. Fakat, kanun tasarıları, Kongres huzuruna açıktan açığa Başkanın kabinesi üyeleri tarafından veya onun adına sunulmamaktadır. Kanun tasarılarını bu yoldan sunmak tamamıyla Kongres'in ananeleri dışına çıkmak demek olur. Bu hal ise Kongres üyelerinin itiraz ve hoşnutsuzluklarını mucip olabilir. Avam Kamarasında ise hal böyle değildir. Zira, Avam Kamarası'nın çoğunluk partisinin üyeleri, Hükümetin herhangi bir kanun tasarısı hakkında aleyhte oy vermek gibi basit bir hâdisenin Bakanları iktidardan düşürmek ve onların yerlerine muhaliflerini iktidara getirmek için rey kullanmak demek olduğunu pekiyi bilirler. Bu vaziyet parti dayanışmasının kırılmaması konusunda onları pek hassas yapmaktadır. Amerikan Kongres üyeleri, Hükümetin desteklediği bir tasarı hakkında aleyhte oy kullanmanın hiçbir zaman böyle felaketsiz bir netice doğurmayacağından emindirler. Kongres üyeleri (Âyan âzaları ile mebuslar), bilirler ki eğer partileri iktidarda ise kendilerinin herhangi bir kanun tasarısı aleyhinde oy vermeleri partilerinin iktidardan düşmesine sebep teşkil edemez. Hükümet belli süre nihâyete ermedikçe Mebuslar Meclisi, birbiri arkasına Hükümetin desteklediği kanun projeleri aleyhinde rey kullanmış olsa bile Hükümet iktidardan düşmez. Eğer Amerikan Yüksek Mahkemesinin yeniden teşkilatlandırılması ve islâhı hakkındaki kanunun Amerikan Kongresi tarafından reddolunması yolundaki hâdise İngiliz Avam Kamarasında cereyan etmiş olsaydı mevcut Hükümetin işbaşından çekilmesi zarurî olurdu.

2 — GENEL KANUN TASARILARININ PARLÂMENTOYA SUNULMASI

Kongres'in her iki meclisinin herhangi bir üyesi, herhangi bir konuya ilişkin kanun tasarısını parlâmentoya sunabilir. Bundan paraya taallük eden tasarılar müstesnadır. Bu gibi kanun tasarıları ve teklifleri ancak Mebuslar Meclisinden gelebilir. Fakat şümüllü hedefleri amaçlayan büyük önemdeki kanun tasarıları ki bunlar İngiltere'de Hükümetin kanun tasarılarına tekabül eder mutad olarak bu kabil tasanlar, bunları incelemekle görevli komisyonun başkanı tarafından Kongres huzuruna getirilmektedir. Bu itibarla da bu tasarılar, Başkanın adıyla yâd ve tevsim olunmaktadırlar. İşte bunun için değil midir ki, biz daima Sherman Kanunu,

Mann Kanunu, Rogers Kanunu, Harrison Kanunu, Cable Kanunu, Bankhead Kanunu, Wagner Labor Kanunu ve saire demektedir. Böylece meselâ demiryollarına taallük eden bir kanun tasarısının normal olarak federe Devletlerarası Ticaret Komisyonu Reisi tarafından ve ilkokullara federal para yardımı yapılması hakkındaki bir kanun tasarısının da Maarif Komisyonu Reisi tarafından teklif ve takdim olunması icabettir. Bununla beraber, Kongres komisyonlarının başkanları mahdut mânada bir mübâşeret ve teklif vazife ve salahiyetini deruhte etmektedirler. Zira, kabine üyeleri de ayrıca parlâmentoda harekete geçmek itiyadındadırlar. Komisyon başkanları, hernekadar idare başında bulunmakta iseler de, bunlar daimî surette alâkalı dairelerle sıkı temas halindedirler ve istedikleri veya lüzum gördükleri bütün malûmatı da elde edebilirler. İngilteredeki şumul ve nisbette olmamakla beraber Amerikan Parlâmentosunda (Kongresinde) de kanun tasarılarının hazırlanması ve kaleme alınması hususlarında uzmanlara da müracaat olunmakta ve bunlardan da faydalanılmaktadır.

3 — KOMİSYON ÇALIŞMALARI VE İŞLETMELERİ :

Amerikan Parlâmentosunda bütün kanun projeleri doğrudan doğruya huzuruna gelir. Bunların dayandığı umumî esaslar ve maslahata uygun bulunup bulunmadıkları veya umumî menfaatlara muvafık olup, olmadıkları önceden bir tartışma konusu yapılmaz. Bu usûl, bir cihetten iyi bir cihetten de fena. Zira, bu usûl, komisyonlara tasarıların inceden inceye tetkik ve mütalâa olunabilmesi için olduğu kadar, bunlarda esaslı değişiklikler yapabilme imkân ve serbestisini de vermektedir. Diğer taraftan bu usûl, komisyonların tasarının tümü hakkında parlâmentonun ne düşündüğünü ve buna karşı ne vaziyet alacağını araştırmadan ve anlamadan işe koyulması ve vazifesini yapması mânasına gelir. Bu itibarla parlâmentonun komisyonları tarafından günler ve haftalarca üzerinde çalışılarak tekemmül ettirilmiş bulunan kanun tasarılarının dayandıkları genel prensipleri ve umumî menfaatlara uygun bulunmaması bakımından Kongres'ce reddedildiği vakidir. İngiliz Parlâmentosu komisyonlarının fevkalâde iyi işler yapmasının hiç değilse kısmen olsun sebeplerinden biri de bu emeklerinin boşa gitmeyeceği hakkındaki emniyet ve itimad hissidir. Çünkü, genel kanun tasarıları prensip itibariyle Avam Kamarasınca kabul edildikten sonradır ki, komisyonlar bunlar üzerinde çalışmaya ve işleme başlamaktadırlar.

4 — Komisyonların Başkanları itibarında bir mukayese :

Avam Kamarasındaki komisyonların başkanları, Washington'daki önemli komisyonların başkanlarına verilen ehemmiyet ve şöhreti kazanmış değillerdir. Avam Kamarası komisyonlarının başkanları, müzakerelerde öyle önemli sınımlar olarak görünmemektedirler. Hükümetin kanun projelerini şahsen müdafaa etmeyi üzerlerine almış olan Bakanlar, komisyon reislerini gölgede bırakmaktadırlar. Bundan başka, komisyon başkanlarının adları gazetelerin baş sahifelerinde reklâm ve teşhir edilmediği gibi, kanunlara da kendi adları takılmamaktadır. Başka bir fark daha vardır : Avam Kamarası komisyonları, başkanları da bizzat Avam Kamarası Başkanı gibi tarafsız bir insan olarak tasavvur edilmektedir. Bunlar, toplantılara başkanlık ederler, toplantının düzenini sağlarlar, fakat taraf tutmazlar. Amerika Kongresi komisyonlarının başkanları için böyle bir yasak yoktur. Amerikan Parlamentosu komisyonlarının başkanları kendi komisyonlarında bir otoritedir ve hemen daima komisyona hâkimdirler. Başkanlar, kendi komisyonlarında görüşülmekte olan kanun tasarılarının lehinde olduğu gibi, aleyhinde de açıktan açığa çalışabilirler. Nihayet, çok önemli komisyonların başkanlıkları için Washington'da çok şiddetli rekabet ve mücadeleler cereyan eder. Westminster'de ise bu rekabet ve mücadeleler olmaz denebilecek kadar azdır.

5 — Bakanlara sual sorma tarz ve usûlü :

Avam Kamarasında (sual saati) nin istimal tarzı, usûl bakımından diğer önemli farklardan biridir. Washington'da Kongres üyelerinden biri Hükümet dairelerinin (Bakanlıkların) birinden bir bilgi almak istediği vakit telefon eder yahut bunun için bir mektup yazar. Şâyet bu suretle bir cevap alamazsa istediği bilginin verilmesi için Meclise bir takrir verir. Fakat, İdareyi (İcra Kuvvetini, Hükümeti) sorgu bombardımanına tutmak suretiyle Meclisin Umumi Heyetinin (Kamutayın) vaktinin israf edilmesine müsaade olunmaz. Washington'da Hükümet, Meclis Toplantı salonunda sorguya çekilemez. Zira, burada hükümeti resmen temsil edecek ve onun adına söz söyleyecek resmî sıfatı haiz hiç kimse bulunamaz. Hernekadar, bazı komisyon başkanları veya Kongres üyeleri (Ayan ve Mebusan) kendi kendilerini Cumhurbaşkanının sözcüleri yerine korurlar ve bir hücum ve taarruz halinde onu müdafaa etmeye kıyam edebilirlerse de onlar bunu gayri resmî bir sıfatla yapmaktadırlar. Halbuki İngiliz Avam Kamarasında sual sormak ve cevap vermek için muayyen bir zaman ayrılmış bulunmaktadır. Belli olan bu zaman zarfında ve meclisin toplantı salonunda sorulan sualler cevaplandırılır.

6 — Söz kesme ve kürsüyü terketme :

Amerikan Temsilciler (Mebuslar) Meclisinde iki çeşit tatbikat mevcuttur ki, bunların Avam Kamarasında cereyan ve revacına meydan bırakılmamıştır. Bunlardan birisi üyelerden birisi kürsüde beyanatta bulunmaktayken ve hattâ konuşmasının henüz ortasında iken ondan sözünü kesmesinin ve kürsüyü terketmesinin rica olunabilmesi yolundaki teamüldür ki, buna Washington'da hemen her toplantıda müracaat olunmaktadır. Hernekadar konuşmakta olan âza sözünü yarıda bırakıp kürsüyü terketmeyebilirse de nezaket icabı olarak bu teamüle uyulmaktadır. Bası defa bu tarz, müzakerelerin şahsî kavga ve gürültülere tehavvül etmesine de sebep olur. İngiliz Avam Kamarasında sözünü kesip kürsüyü terk etmek yolundaki tatbikat bilinmemektedir. Bu heyette bir âza ayakta konuşmakta iken bazı defa muhalefet sıralarından gelen (hayır, hayır) veya (dinle dinle) sesleriyle sözü kesilebilirse de diğer üyeler âzanın konuşması bitinceye kadar bu söz kesmeye katılmazlar. Görüşmelerin devamlılığı da bu suretle sağlanmış ve korunmuş olur.

7 — Beyanatı matbu olarak verme müsaadesi :

Amerikan Kongresinde beyanatı yazılı olarak verebilmek tarzı da mevcuttur ki, bu tarzı hareket, İngiliz Avam Kamarasının teamülleri arasında yer almamaktadır. Avam Kamarasında mevcut usul, sadece Parlâmentoda söylenmiş olan nutukların masrafi Devlet tarafından verilme suretiyle tabedilmekte olmasından ibarettir. Halbuki Amerika Kongresinde (Âyân ve Meb'usan Meclislerinde) verilmemiş olan söylevler dahî resmî şekilde basılmaktadır. Bu, şöyle olmaktadır : Bir Kongres üyesi 5 -10 dakika konuşur ve sonra söylediği nutkun tevsi edilmiş şekliyle ve matbu olarak verilmesine müsaade olunmasını teklif eder. Umumiyetle bu teklife hiç kimse itiraz etmez. Zira, bu nutkun söylenip dinlenilmesinden ise yazılı olarak verilmesi şerrin ehvenini tercih etmek addü telâkki olunur. Hattâ bazı hallerde hiçbir parçası söylenmemiş bir nutkun yazılı olarak verilmesi ve Kongres'in tutanaklarına geçilmesi müsaadesi alınabilir. Bu hiç söylenmemiş nutukların matbu metinlerine yerine göre (Alkışlar) (Gülüşmeler) vesaire de bolca serpiştirilir. Sonra, bunların binlerce kopyası tutanaklardan çıkarılır ve posta ücretine tâbi olmaksızın nutuk sahibinin seçim dairesi seçmenlerine posta marifetiyle gönderir ve böylece seçmenlere kendi temsilcilerinin, mebuslarının ne mümtaz bir hatip olduğu irae ve isbat edilmek istenir. İngiliz seçmenleri böyle bir azab-ı ızdıraptan masun tutulmuş durumdadırlar.

AYRI BİR ÖZELLİK TAŞIMASI BAKIMINDAN AMERİKA VE İNGİLTERE'DE PARTİ MES'ULİYET KONUSU

İngiltere'de parti mesuliyetinin temerküz ettirilmesi ve parti vadilerine sadakat gösterilmesi konusunda çok şeyler yazılmış bulunmaktadır. Bir İngiliz siyasi partisi millete bir vaitte bulunduğu takdirde Parlâmento teşkilât ve usûlü partinin bu vadini yerine getirmesine müsait bulunmaktadır. İngiltere'de şayet bir parti seçimden zaferle çıkarsa Devletin hem teşriî hem de icra dallarını hüküm ve nüfuzu altına almış demektir. Kabine, partinin vaitlerini kanun mahiyetini iktisap edeceğine emin olarak Hükümet tasarısı haline sokar. Fakat, Amerika'da Devletin kuruluşu ve Parlâmento usulleri böyle parti vaitlerinin hemen çarçabuk yerine getirilmesine elvermez. Cumhurbaşkanlığına aday olanlar, seçim savaşı sırasında açık veya kapalı çeşitli birçok vaitlerde bulunurlar. Fakat, Kongres (Parlâmento) ile el ve gönül birliği yapamadıkça bu vaitlerin kuvveden fiile çıkarılmasına (gerçekleştirilmesine) imkân yoktur. Senatörler (ayan âzaları), ile mebuslar (temsilciler) de seçimlerde vaitlerde bulunabilirler. Fakat, İdare (İcra kuvveti) bunların yerine getirilmesine yardım etmeye hazır ve amade bulunmadıkça bu vaitler ekseriya gerçekleştirilememiş olarak kalmaya mahkûmdurlar. Aynı şey, Amerika'da Federe Devletler hakkında da tamamiyle doğrudur. Bu itibarla parti programlarının müstakbel yasamalarla tahakkuk ettirilebilmesi ihtimalleri Amerika'da İngiltereden çok daha azdır. Parti vaitlerinin dikkat nazarına alınmaması Amerika'da İngiltere'den çok daha fazla ve sık sık vaki olmaktadır. İngiliz parlâmento usûl ve tatbikatı, parti programının tahakkuk ettirilmesi sorumluluğunun açık ve kesin olarak tamamiyle kabinenin liderliği altında ekseriyet partisinin Avam Kamarasındaki çoğunluğuna ait ve râci bulunması prensibine istinat etmektedir. Avam Kamarasındaki bu çoğunluğun yolu üzerinde Amerika'da câri frenleme ve muvazene halinde tutmak gibi ilkeler yer almaz ve çoğunluğun hareketine mâni teşkil etmez. Çoğunluk, programın tahakkuk ettirilmesinden imtina ve istinkâf edemeyeceği gibi itiraz ve ekalliyeti itham da edemez. İşte İngiltere'de kanun yapmanın nazariyatı da, tatbikatı da bundan ibarettir.

İNGİLİZ USULÜNÜN BAZI EKSİKLİKLERİ

İngiliz kanun yapma usulünün kendine mahsus bazı eksiklikleri vardır. Bu usûl, Avam Kamarası üyeleri ve hususiyle partisinin kongre ve toplantılarında sivrilmemiş olan (arka sıracı - back - bencher) mebuslar için çok serttir. Hernekadar paraya taallük eden kanun tasarıları hariç

olmak üzere bu mebusların kanun teklif etmek yetkileri nazariyata hudutsuz ise de, hakikatte bu konudaki salahiyetleri çok azdır. Hattâ, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi üyelerininkinden de çok daha az bir seviyeye çıkmaktadır. Avam Kamarası üyeleri, kanun teklif edebilirler. Fakat, bunların dikkat nazarına alınmaları şansı ve kanun halinde çıkmaları ihtimali çok zayıftır. Avam Kamarasının gelenekleri ile iç tüzük hükümleri ve hattâ kabinenin mesuliyeti nazariyesi ve saire hepsi bu kabil tasarıların kanuniyet iktisap etmelerinin aleyhinde işler. Bu arka sıra mebusları, Hükümetin kanun tasarılarının komisyonlarda görüşülmesi sıralarında tadilât teklif edebilirler. Bakanlar da Bakanlıklarına taâllûk eden kanun tasarılarını Meclisten geçirmek istiyorlarsa bu arka sıra mebuslarıyla uzlaşmak için her şeyi yapabilirler. Bazan görüşülmekte olan bir iş hakkında Avam Kamarası üyelerinden biri ihtisası sebebiyle tesirli bir âmil de olabilir. Bütün bunlar tamamiyle doğrudur. Fakat, böyle haller çok nâdir ve istisnâidir. Bir kelime ile ifade edilmek istenirse denilebilir ki, bütün önemli kanun tasarılarının hazırlanıp teklif edilmesinden ve her iki meclisten salimen çıkarılmasından kabine sorumludur. Her teşri devresinde meclise birçok kanun tasarılarını Hükümet getirmektedir. Ve doğru yol da budur. Başkaları tarafından yapılacak kanun teklifleri için hakikaten çok az zaman vardır. Şâyet, Avam Kamarası üyeleri ferden yol üstüne çıkıp engel olmaya kalkışacak olurlarsa kabine onların üzerine meclisteki çoğunluğuyla atılabilir. Avam Kamarası üyelerinin kabineyi murakabe ettiğini söylemek İngiliz Devlet sisteminde hoş bir faraziyedir. Fakat, kabinenin Avam Kamarası üyelerini hüküm ve nüfuzu altında bulundurduğunu ifade etmek ise aktüalite ve realiteye daha uygundur. Ramsay Muir'e göre meclis ekseriyetini haiz bulunan kabine açıkçası mavsuf bir diktatörlüktür (1). Bu, belki de fazlaca sert bir ifade tarzıdır. Fakat, kanun yapma hususunda kabinenin çok büyük bir yetkiye sahip olduğu da muhakkaktır.

MÜZAKERE VE MÜNAKAŞALARA KONULMUŞ OLAN TAHDİTLER

Gerek İngiliz Avam Kamarası, gerekse Amerika Birleşik Devletleri Mebuslar Meclisi müzakere ve münakaşaları sonuçlandırmak ve azınlığın obstrüksiyonlarını (engellemelerini - obstructions) önlemek için yollar aramışlar, tertipler düşülmüşler ve bulmuşlardır.

(*) How Britain is Governed, 3 rd. Edition, London 1935, P. 89.

1 — Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisinde câri olan usûl :

Seksen yıldan daha fazla bir zaman önce Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi bu konuda bir kaide vaz ve kabul etmişti. Buna göre hiçbir üye, oybirliği ile tasvip ve muvafakat müstesna olmak üzere, bir saatten fazla konuşamaz. Bu zaman zarfında da (öncelik meselesi) ileri sürülmek suretiyle münakaşa ve müzakerelerin fiilen kesilebilmesini temin etmek için görüşme usulünde değişiklik de yapılabilmesi kabul edilmiş bulunmaktadır (2). Öncelik meselesinin reye konması hakkında üyeler tarafından teklif yapılabilir. Şayet, bu teklif mevcudun belli sayıdaki rey nisabıyla (Quorum) kabul edilecek olursa hemen işin esası hakkındaki reylerin toplanmasına başlanır. Bir işin gündeme alınması teklifi de yapılabilir. Bu konudaki teklifler, bazı tahditler hariç tutulursa, her vakit ileri sürülebilir. Teklif müzakeresiz reye konur. Şayet, bu teklif kabul edilip de iş gündeme alınacak olursa yalnız münakaşaların kısa kesilmesi değil, işin esası hakkındaki tadilatın da önlenmesi sağlanmış olur (3). Mümessiller Meclisinde (Amerika Birleşik Devletleri Mebuslar Meclisinde) münakaşaların nihayete erdirilmesi ve kesilmesi için en çok kullanılan bir usûl daha vardır ki, bu da müzakerelerin devam süresinin önceden tesbit edilmesinden ibarettir. Dahilî Nizamname Komisyonu Başkanı muvafık - muhalif parti «diderleriyle temas ve müşavereden sonra belli bir zaman tahdidi teklif ve tavsiye eder. Meclisçe bu teklif kabul, edildiği takdirde bu süre bitince Meclis Reisi münakaşa ve müzakereleri: keser. Bundan sonra da derhal reylerin toplanmasına başlanır.

2 — İngiliz Avam Kamarasında câri usûl :

Hemen hemen bütün büyük teşriî heyetler erinde geçinde ekalliyetin kasıtlı engelleyici müdahalelerine (Willful obstruction) karşı savunma vasıta ve tedbirleri düşünmek ve almak zorunda kalmışlardır. Bundan 300 yıldan daha fazla bir zaman evvel Avam Kamarası bir usûl kaidesi kabul etmişti. Bu kaideye göre herhangi bir âza meselenin esasının hemen şimdi müstacelen reye konmasını teklif edebilir. Bu kaideden XIX. Asrın son yarısına kadar pek güzel faydalanıldı. Daha sonraları ve hususiyile İrlanda meselesinin müzakere ve münakaşası sırasında bu kaidenin ka-

(2) Öncelik meselesi - previous question ilk şekliyle birinci defa olarak Avam Kamarasınca 1604 yılında kabul edilmişti. Temsilciler Meclisi tarafından da 1789 yılında kabul edilmiş bulunan iç tüzükle birinci defa olarak yürürlüğe konmuştu.

(3) Robert Luce, Legislative Procedure, Boston, 1922, P. 276.

sıtlı engellemeleri müessir tarzda önlemeye kifayet edemeyeceği sabit oldu. 1881 yılında Avam Kamarası, 41 saat süren bir celse akdettiği halde bir tenkil kanununun müzakeresini bitirememiş ve İrlanda Milliyetçileri bunun çıkmasına mâni olabilmişlerdi. Bu taktik (münakaşayı kesme) diye adlandırılan usulün kabulüne müncer oldu. Bu usule göre herhangi bir parlamento üyesi herhangi bir zamanda hattâ diğer bir üye konuşurken de (öncelik ve ivedilik) teklifinde bulunabilir. Bu teklif hemen ve münakaşa sız reye vazolunur. Teklif kabul edildiği takdirde meclis başkanı derhal reylerin toplanmasına karar verir. Fakat, bu usûl de engellemelere bir nihayet veremedi. Çünkü, uzun bir kanun tasarısının ihtiva ettiği bütün maddelerin birer birer ileri sürülmesi icabediyordu. Böylece iş uzadıkça uzadığından Avam Kamarası engellemelere mâni olmak için başka çareler düşündü ve yeni bir usûl buldu. Bu usûl de öncelik ve ivedilik meselesinin bir tasarının bütün bir maddeler grubu hakkında tatbik olunmasından ibarettir. Meselâ, bazı üyeler kanun tasarısının 17 - 23 üncü maddeleri hakkında öncelik ve ivedilik teklif ederler. Bu teklif ekseriyet tarafından kabul ve başkanlıkça da tasvip edilirse bu maddeler hakkındaki münakaşa ve müzakerelere son verilir. Bu usulün değişik bir şekli daha vardır. Buna göre de tartışma konusu olabilecek tadilâtı başkan seçer. Bunlardan gayri gündemde- geriye kalan tâdil tekliflerinin tartışılmasından sarfinazar olunur. Sürekli komisyon başkanlarının bu tarzda bir yetkileri yoktur. İşlerin teşrii için bu usûl tarafsız başkanlar elinde iyi bir 'vasıta' dır.

Avam Kamarası, oy çokluğu ile bir kanun tasarısının muhtelif maddelerini görüşülmesi için bir zaman tâyin ve tahdit de edebilir. Böylece tâyin ve tefrik edilmiş bulunan zaman sona erince maddelerin müzakere ve münakaşası bitmiş olsa da olmasa da giyotin düşer. Bununla beraber, giyotin öyle pek sık sık kullanılmamaktadır. Bugünkü tatbikat, ortaya münakaşa ve ihtilâf doğurabilecek ehemmiyetli bir kanun tasarısı gelince bunun için ayrı bir gündem (evkat cetveli) yapmaktan ibarettir. Böyle bir kanun tasarısı ile alâkalı Nâzır Avam Kamarasından bu tasarının ikinci kıraati, komisyonda tetkiki, tasarının rapora raptı ve ilh. için belli günler ayrılması hususunun bir kararla tasvip olunmasını ister. Hattâ, bu gündem (evkat cetveli) münferiden herbir madde için ayrı ayrı saatler de tâyin ve tefrik edebilir.

NETİCE ve HÛLÂSA

Netice ve hülâsa olarak şu cihete işaret etmek lâzımdır ki, teferruatteki bütün farklara rağmen İngiltere ve Amerika'nın İngilizce konuşan (bu-her iki büyük teşrii meclislerinin işleri tesdi etmek için bugün müra-

caat ettikleri tedbir ve usuller, esas itibariyle birbirlerine benzemektedirler. Münakaşa ve müzakereleri kısa kesmek ve kapamak usûlüne gelince ; bu da bütün şekilleriyle ve her türlü tatbikatıyla kaba ve keyfidir. Bu itibarla, bu usule de ancak ıztırar halinde son çare olarak müracaat edilmelidir. Her iki memleket meclislerinin de tecrübelerle iyice öğrenmiş oldukları veçhile en iyisi müzakere ve münakaşa zaman ve sürelerinin önceden tayin ve tefrikiyle tasarının buna göre görüşülmesidir ki, bu, leh ve aleyhte olanlara kendilerini dinletebilmek fırsat ve imkânını en iyi bir şekilde temin etsin ve netice itibariyle de kanun tasarısının önemli maddelerinin semereli ve istifadeli bir tarzda müzakere ve tetkik olunmasını sağlasın ve fakat hiç kimse lüzumsuz geciktirmelere ve engelleme taktiklerine müracaat edemesin.

Teşriî meclislerde müzakere usûl ve kaidelerinin hikmeti mevcudiyeti iki sebep ve maksada müptenidir : Bunlardan birincisi ,iyi düşünülmeden acele kanun yapılmasını önlemek, İkincisi de işleri tesri etmektir. Meselenin güç tarafı da bu iki maksadı aynı zamanda elde etmeye yarayacak usûl ve kaideleri bulup vazetmektedir.

PARLÂMENTO HİTABETİNİN İNHİTÂTI

Zaman tahdidinin ve evkat cedveli (gündem) tanziminin göze çarpan sonucu gerek Washington'da ve gerekse Westminster'de aynı olmuştur ki, o da parlâmento hitabetinin altın devrine hâtime çekmekten ibarettir. Pitt ile Fox'un Wabster ile Clay'in yaşadıkları günler, bir kere daha geriye dönmek üzere geçip gitmişe benziyor. Şimdi, birkaç saat, bir kanun tasarısının görüşülmesine kâfi gelmektedir. Bugün, hiçbir üyenin o eski günlerdeki hatiplerin kendi zamanlarında yaptıkları gibi uzun nutuk ve hitabelerle meclisin bütün zamanım inhisar altına alması mümkün değildir. Üye arkadaşlarının— ki, bunlardan bazıları da kendi söz sıralarını beklemektedirler —memnuniyetsizliklerine meydan vermemeyi arzu eden hatiplerin nutuklarını uzatmayarak kısa kesmeleri lâzımdır. Bu itibarla, XVII. Yüzyıl parlâmento üyeleri Mukaddes Kitaplardan, müteakip» XVIII ve XIX. Yüzyıllar parlâmento üyeleri de Yunan ve Lâtin Klâsiklerinden pasajlar naklederek meclislere ziyafet çekebildikleri halde XX. Yüzyıl parlamento üyeleri asla böyle şeyler yapamamakta ve işi çabucak bitirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu sebepledir ki, Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde (Âyan ve Mebusan Meclisleri) uzun ve can sıkıcı nutukların okunmadan yazılı olarak verilmesine üyeler mezun kılınmışlardır. İngiliz Avam Kamarasında ise daha kolay ve masrafsız bir usûl takip olunmaktadır : Üyeler toplantı salonundan dışarı çıkmak su-

reliyle hatibe belagat incilerini boş sıralara saçıp savurmak fırsat ve müsaadesini vermektedirler.

İngiliz Avam Kamarasında gayri mektup bir kaide vardır ki, istitrâden ona da temas etmek muvafık olur ; üyeler, nutuklarını önceden yazılmış olan bir kâğıttan okuyamazlar. Bununla beraber elindeki notlardan faydalanmasına müsaade edilmektedir. ,

Parlâmento hitabetinin gerek İngiliz Avam Kamarasında ve gerekse Amerikan Parlâmentosunda inhitatının tek sebebi bu zaman tahdidi ve evkat cetveli tanzimi değildir. İnhitat, bu tahditlerin yürürlüğe konmasından daha evvel başlamıştır. Uzun nutuklar, yaşadığımız devrin ruh hâletiyle bağdaşamamaktadır. 3-4 saat süren bir nutuk bugün herhangi bir memleketin teşriî meclislerinin toplantı salonlarının boşalmasına üyelerinin dağılmasına sebep olmaktadır. Uzun bir nutkun hatibi de bunu dikkat ve alâka ile dinleyenler de birbirlerinden çok yorulmaktadırlar. XX. Yüzyılın başlangıcından beri Avam (Kamarasında söylenen en uzun nutuk, Lloyd George'un meşhur 1909 bütçe nutkudur. Bu nutku kendisi 3 saat kadar söyledikten sonra bitiremeden bitkin bir hale geldi. Avam Kamarası, kendisini kuvvet ve kudretini iktisap ettikten sonra nutkunu ikmâl edebilmesi için toplantıyı tâlik etmek nezaketini gösterdi.

Bugün, bütün hayat temposu sür'atlenmiştir. Halk, eskidenberi alışık olduğundan daha sür'atli seyahat etmekte, daha çabuk konuşmakta, daha seri düşünmektedir. Şimdi halk, zaman alan şeyler hakkında çok sabırsızdır. Edward Gibbon'ın Roma İmparatorluğunun intihat ve sukûtu hakkında beş ciltlik eser yazabildiği zamanlarda zaman telâkkisi böyle değildi. O vakitler, böyle ciltlerle eser yazılmaya vakit bulunduğu gibi, bunları okuyabilecek milyonlarca insan da bulunurdu. Fakat, bugün böyle eserlerin okuyucu bulabilmesi için yazar, Roma İmparatorluğunu beş sahifede intihat ve sukut ettirmelidir. Bugün yaşadığımız devir, komprime hâlinde hazırlanarak öne getirilmemiş olan herşeyden nefret etmektedir. Bu itibarla hatiplerin de son kolaylığı göstermeleri İsrarla istenmektedir.

Atlantiğin her iki sahilindeki bu memleketlerde halk, hitabet ve belagatin inhitâtından esfle bahsetmektedir. Bunlar, hitabetin artık mezarlıkta ebedî istirahat uykusuna daldığını söylerler. Ancak, hitabet ve belagatin böylece irtihal etmiş bulunmasından dolayı yapılan şikâyetlerin haklı olduğundan şüphe edilebilir. Bir münasebetle Emerson, bu memleketin baş belâları hitabet meraklısı insanlardır, demişti. Eğer bugün, kanun vazıhları tumturaklı nutuklar irad etmiyorlarsa bunun sebebi, nutuklarının çok daha özlü bulunmasıdır. Bugün hitabet ve belâgat daha az ise

de, akıl ve hikmet daha fazladır. Gerçekten, bugünkü hatiplerin sözleri, daha özlü, daha olgun ve dolgundur. O “klâsik” diye anılan eski hitabet ve belagatin bugün birçoklarının şaşılacak derecede fikir ve düşünceden yoksun bulunduğu kolaylıkla müşahede olunabilir. Onlar o vakitler tantana ve debdebe ile söylenmiş manasız şeylerdir. Gladston’un veya Daniel Webster’in nutuklarını ihtiva eden ciltlerden birini çekip alınız. Bu nutukların, insanların kalb ve ruhlarını nasıl olup da tehyic ve tahrik ettiğine şaşarsınız. Gerek Hasard’ın ihtiva ettiği nutukları ve gerekse Kongres zabıtlarını günümüzde okumak can sıkıcı gelmektedir ve bunların içine pek az kimse dalmaktadır. Bununla beraber, bunlar kitaplıklarımızın raflarını dolduran Büyük Nutuklar - Great Orations ile kıyaslandığı takdirde de hafif edebiyat nevinden şeylerdir. Dünya, mübalağalı, tumturaklı nutuklardan çok yorulmuştur. Fakat ne çare ki Quintilan’ın dediği gibi, “Pectus est quod disertus facit - İnsanı kalb, ruh, zekâ hatip yapar.”

BİBLİYOGRAFYA

1 — Parlâmentoda kanun yapma usûlü hakkında Frederic A. Ogg’un New-York’ta 1936 yılında ikinci baskısı çıkmış olan İngiliz Hükümeti ve siyaset - English Government and Politics adlı eserinin XVII inci faslında mükemmel, muhtasar, müfit malûmat verilmektedir.

2 — İngiliz parlâmento usûlü hakkında seviyeli ve kaliteli örnek eser, Sir Thomas Erskine May’in Parliamentary Practice - Parlâmento Tatbikatı adlı eseridir ki, Londra’da 1924 de 20 nci tab’ı yapılmış bulunmaktadır.

3 — Avam Kamarasının Sürekli Nizamları - The Standing Orders of the House of Commons zikre şâyandır.

4 — Josef Redlich’in Avam Kamarasının Çalışma Usûlü - Procedure of the House of Commons adlı ve Londra’da 1908 yılında basılmış olan 3 ciltlik âbide eseri bilhassa zikrolunmalıdır.

5 — Bu konuda muhtasar el kitapları da, Sir Countenay Ilbert’in Parliament : Its History, Constitutin and Practice - Parlâmentonun Tarihi, Kuruluşu ve Tatbikatı adlı ve Londra’da 1911 yılında tabedilmiş bulunan eseriyle aynı müellifin Mechanics of Lawmaking - Kanun Yapmanın .Mekanizması adlı kitabı ve yine aynı zatın Manual of Procedure in the Public Business of the House of Commons - Avam Kamarasının Âmmeye İşlerinde Takip Ettiği Usûl hakkında Elkitabı adlı Londra’da 1908 yılında basılmış olan daha küçük mahiyetteki bir el kitabından ibarettir.

6 — Daha sonraki yıllarda neşredilmiş bulunan eserlerden çok değerli olanlar arasında G. F. M. Campion'un Londra'da 1929 yılında basılmış olan *An Introduction to the Procedure of the House of Commons - Avam Kamarasının Çalışma Usûlüne Methal* adlı eseri ile Carl Wittke'nin *The History of English Parliamentary Privilege - İngiliz Parlâmentosunun Tarihi* adlı ve 1921 yılında Columbus, Ohio'da neşredilmiş bulunan eseri sayılabilir.

7 — Mukayeseli tetkik ve tettebbular için de D. S. Alexander'in Boston'da 1916 yılında neşredilmiş bulunan *History and Procedure of the House of Representativer Mümessiller Meclisinin Çalışma Usulünün Tarihi* adlı eseriyle Robert Luce'un yine Boston'da 1922 yılında basılmış olan *Legislative Procedure Teşrii Usûlü* adlı eserleri sağlık vermek lâzımdır. Aynı müellifin *Congress : An Explanation - Kongres hakkında, Açıklama* adlı Cambridge'de 1926 da neşredilmiş bulunan küçük kitabı da Amerika Birleşik Devletleri Kongresindeki (Âyan ve Mebusan Meclislerindeki) komisyon sistemini incelemektedir.

MAZİDE, HALDE VE İSTİKBALDE BOZCAADA

Yazan :
Kâzım PAMUK

MEVKİİ :

Ege Denizinin şimalinde Çanakkale Boğazı methalinde, üzümü ve şarabı ile meşhur Bozcaada, Ezine kazasının Odunluk iskelesine 7, Çanakkale merkez kazasına 28 mil mesafede, 40 - 41 arz, 25 - 27 tül dereceleri arasındadır. Üçgen şeklinde teşekkül etmiş olan ada, Marmara ve Karadeniz'e giden yol üzerinde, 42 kilometrekare yüz ölçümündedir.

JEOLJİK VAZİYETİ :

Adanın dörtte üçü (Batıdan başlayarak) Miyosen, dörtte biri, (Doğuda) şimal kısmı, volkanik sahralar, cenup kısmı kristalin şistlerdir. Arazinin en yüksek mntakası bütün ada sahillerini tarassut etmek imkânını bahşeden, 180 metre rakımlı göz tepedir.

İKLİMİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ :

Ege ikliminin bariz hususiyetlerini taşır. Yazları ve kışları mutedildir. Nadiren kar yağar. Nebat örtüsü iklimine hastır. Şimâl kesimlerindeki Lâtif ağa çiftliği ile Ayazma yolu üzerindeki Karasava, çam ormanları, onbin kişiyi istiyab edebilecek vüs'attadır. Üzüm bağları arasına serpilmiş olarak zeytin, incir, badem nev'inden ağaçlara da rastlanır. Akar suyu yoktur. Sahilleri çevreleyen tepeliklerin ağaçsız ve boz renkte uzaklardan görülmesi sebebiyle Adaya Bozcaada adı verilmiştir. Adanın tarihçesini izah etmeden evvel, ismine dair masalı anlatmak yerinde olur.

TENEDES :

Adanın ilk sâkinleri (Polazzi) lerdir. Truva harabelerinden evvel Kral Apellun 8 yaşına basan oğlunun gayrimeşru olduğunu öğrenir. Bir sandığa koyarak denize bırakır. Bu sandık ada sahillerinde bulunarak açılır, çocuk kurtarılır. Adanın "tenis" olduğu anlaşılır. Pek güzel ve akıllı olduğu için Kral seçilir. Adına izafetle adaya (Tenedes) denilir.

TENEDYEN :

Bu namda bir kumandanın ismine izafetle bu adın verildiği de rivayet edilir.

LEFKAFRÎS :

Adanın daha eski ismidir. Eski Yunancada (Beyazkaş) mânâsıdır. Güney kıyılarında mevcut beyaz toprak ile çevrili koyların bu şekli arz etmesi, adanın isimlendirilmesine sebeptir.

TARİHÇESİ :

Hali hazır yarıdan az fazlası Rum Ortodoks olan 1.800 nüfusu barındıran adanın eski bir tarihi vardır.

Pek eski devirlerden beri meskûn olan adanın şaraplarının nefasetinden Homer İlyada'sından bahseder.

Milâttan 1.000 yıl evvel Tenis adlı bir Kralın idaresinde bulunan Ada. Aşil namındaki Yunanlı bir Kralın hücumuna maruz kaldığı, Tenisin öldürülmesiyle Tenedes Krallığının inkıraz bulduğu efsane edilir.

Bu gün Londra müzesinde Tenisin Aşil tarafından mızrakla vurularak öldürülmesini temsil eden bir heykelin mevcut olduğu söylenir.

Bozcaada, İsa'dan önce XII. Yüzyılda, karşısına isabet eden Truva havalesinin istilâsında müstevlilere askerî üs olmuştur. Truva harabeleri şöyledir:

Truva Kralı Priyam'ın oğlu Paris tarafından kaçırılan dünya güzeli Helen'i geri almak için Ake'ler Truva üzerine yürüyorlar. Ve kaleyi muhasara ediyorlar. 9 yıl devam eden muharebe neticesinde Truvalıların bu yolda, mağlûp edilemeyeceğini anlayan savaşçılar, nihayet bir tahta at hilesine başvururlar. Ahşap bir at yapılır, içine bazı silâhşörler saklanır. Yunanlılar bu atı Truva kalesinin kapısına bırakarak gemilerine binip Bozcaadanın cenubuna saklanırlar.

Truvalılar, düşmanın çekildiğine hükmederek kalenin kapışım açar ve tahtadan atı içeri alırlar. Ganimet atın içerisinde gizlenen fedailer gece vakti kale kapısını açarak, gözükmeden kıyıya dönmüş ordularına ateş yakmak suretiyle işaret verirler. Böylece Yunanlılar şehre girip Truvalıları silâhsız yakalayarak kasaplık etmişlerdir. Güzel Helen Anadolunun

en mağrur şehirlerinden birinin talan, halkının imha edilmesi pahasına kurtulmuştur. Hakikatta harp, Mora Yarımadasındaki Ake'ler ile Truva halkı arasındaki, ticaret ve menfaat kaygılarıyla yapılmıştır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU DEVRİ :

Fatih Sultan Mehmet zamanında, Çanakkale Boğazının 14 mil güneyinde bulunan adanın, Akdeniz'den gelen deniz vasıtalarının murakabesi noktasından önemli bir mevkiye bulunmasının anlaşılmasına binaen, Hamzabey Kumandasındaki donanma tarafından zaptedildiği mukayettir. Bu kumandanın ismine izafeten, adaya çıkarma yaptığı koya (Hamzabey) koyu denilmektedir.

1574 senesinde Lepand'da donanmamızın yakılmasını müteakip Venedik Donanması tarafından kuşatılan ada, Sokullu Vezirin tertiplediği Kılıç Ali Paşa'nın sevk ve idaresindeki donanma tarafından, Venedik donanması perişan edilerek kurtarılmıştır.

1644 de başlayıp 1669 da biten Girit Savaşları sırasında payitahddan gönderilecek kuvvetleri önlemek için Venediklilere üs olan ada 1654 yılında Dördüncü Mehmet devrinde Karamurat Paşa idaresindeki donanmanın, düşmanı yenerek boğaz kuşatmasını kaldırmasıyla, Limni ile birlikte kurtulmuşsa da, bu kurtuluş devamlı olmamıştır. Bir haftalık işgalin nihayetinde Bozcaada, Köprülü Mehmet Paşa tarafından gönderilen diğer bir donanma tarafından kurtarılmıştır.

Kasabada Köprülü'nün adını taşıyan bir cami mevcut bulunmaktadır. 1770 yılında çeşme mağlûbiyetini takib eden Bozcaada 92 parçadan ibaret olan Rus Baltık Donanmasının baskınına uğradı. Kalenin 3,5 kilometre güneyindeki Tuzburnu mevkiine ihraç yapan donanma soyguncularına Ada halkı karşı koyarken kadın ve çocuklar kalede muhafaza edilmiştir.

NAİMA TARİHİNDE :

O zamanda adada 3 köy bulunduğu, bu köylerin 700 e yakın delikanlılarının, bilhassa bayram günlerinde idman talimleriyle uğraştıkları 7 kat keçeye sarılı çeliğe, pala sallayarak silâhlı talimler yaptıkları, böylelikle yetişen bu gençlerin de iştirakiyle kalenin 3 ay 10 gün gibi uzun bir zaman Rus Donanmasına karşı koydukları naçar, zahiresizlik yüzünden mukavemet edemiyerek Anadoluya geçtikleri, böylece bu köylerin ortadan kalktığı tafsilen yazılıdır. En nihayet Cezayirli Haşan Paşa idaresindeki donanmamız adayı bu vaziyetten kurtarmıştır.

Binnetice, hali muhacerette bulunan halk, Damad Halil Paşa'nın yardımıyla adaya nakil ve iskân edilmiştir. 1842 yılında kale muhafızı Ali Paşa zamanında limandan 1.500 metre içeride 180 rakımlı tepe üzerinde ikinci bir kale (yeni kale) inşasına başlanmış, içerisine toprak da yerleştirildiği halde tamamlanamamıştır. Kitabesi, Türk ilk okulunda mevcuttur. Bu kalenin askerî ve tarihî kıymeti olmadığı gibi, san'at değeri de yoktur.

1912 senesinde İtalya ile aramızda başlayan Trablusgarp Savaşı dolayısıyla Çanakkale Boğazı abluka edilmiş ise de, adaya ihraç yapılmamıştır. 1912 Aralık ayında Balkan İttifakı sebebiyle açılan Balkan Savaşında Yunan donanması adaya ihraç yaparak işgal etmiştir.

Osmanlılar zamanında Adanın, isyankâr devlet ricali için bir menfa sayıldığına ait zamanımıza kadar nakledilegelmekte olan fikrayı buraya aynen alıyorum :

O devirde, adada menfi olarak bulunan Ahmet Hamdi Paşa bir sohbet, arkadaşına ;

Kişiye küserse Hüdası,

Onun meskenidir Bozcaadası

şeklinde hitabetmiş. Arkadaşı da cevaben :

Kişiye hiçbir zaman küsmez Hüdası,

Kişinin çektiğidir dili belâsı.

mukabelesinde bulunmuştur.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVRİ :

Türk Kurtuluş Savaşını müteakip imzalanan Lozan Anlaşmasına göre, Bozcaada millî hudutlarımıza ithal edilmiştir. Bu anlaşma veçhile Hızır Reis gambotumuz tarafından adadan 20/Eylül/1923 de fiilî işgal de temsili olarak kaldırılmıştır. Memleketimizin Ege'de ileri karakolu mevkiinde bulunan şirin Bozcaada, Türkiye Cumhuriyetinin ordu sancaklarının gölgesinde ebediyete kadar Türkün gözbebeği olarak yaşayacaktır.

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNİN BEŞİNCİ CİLDİNDE :

Adaya uğradığında, (Kalesinin pek sağlam olduğundan, topraklarının çokluğundan bir (Dizdar) 1 topçuları bulunduğu, üzüm ve şaraplarının nefesliğinden, bağlarının iyiliğinden, tavşanlarının körpeliğinden, halkın kısmen hristiyan olduğundan, ileri denizciliğinden bahseder.

HÜKÜMET TEŞKİLÂTI, MEMURİN :**1 — İÇ İŞLERİ :**

Kaymakam, Tahrirat kâtibi, Nüfus memuru, Nüfus kâtibi, 1 odacı.

2 — ADALET :

C. Müddeiumumisi, Hâkim muavini, Sorgu hâkimi, Başkâtip (Noter ve icra işlerine de bakar), 2 zabıt kâtibi, Mübaşir, 1 odacı, 1 gardiyan.

3 — TARIM :

Ziraat muallimi.

4 — VETERİNER (Teşkilâtı yok ; Ezine veterinerliği tarafından zuhuratta bu vazife Valiliğin emirleriyle tedvir olunmaktadır).

5 — JANDARMA :

Jandarma Bölük Kumandanı 1 yüzbaşı, 1 Başgedikli.

6 — MALİYE :

Malmüdüğü, 2 vergi memuru, veznedar, 1 tahsildar, 1 millî emlak, 1 odacı.

7 — MİLLÎ EĞİTİM :

Millî Eğitim memuru, 3 öğretmen, 1 odacı.

Rum Özel Okulunda ise 1 başöğretmen, 4 öğretmen, 2 odacı.

8 — MİLLÎ SAVUNMA :

Askerlik Şube Başkanı, Muamelât memuru.

9 — ÖZEL İDARE :

Özel idare sorumlu saymanı.

10 — TAPU :

Tapu sicil memuru.

11 — SAĞLIK :

Hükümet tabibi, ebe, 1 sağlık memuru, odacı.

12 — DİYANET :

Müftü, 2 imam.

13 — ZİRAAT BANKASI :

Ziraat Bankası Müdürü, Muavin, Veznedar, Odacı.

14 — TEKEL :

Tekel memuru, odacı.

15 — BELEDİYE :

Belediye Başkanı, Muhasip, Zabıta memuru.

16 — SAHİL SIHHİYE :

Sağlık Memuru.

17 — LİMAN REİSLİĞİ :

Liman Reisi.

18 — GÜMRÜK MUHAFAZA :

Gümrük Muhafaza âmiri, memuru, 4 kolcu.

KASABA :

Bozcaada kasabası, adanın şimâlinde bir liman etrafına kurulmuştur. Liman, iyi yapılmış fakat tamire muhtaç bir dalgakıranla teçhiz edilmiştir. Balkan Harbinden evvel 25.000 Osmanlı altınına malolan menderek, cüz'î bir masrafla temizlendiği takdirde ada vapurlarının girmesine elverişli olur. Şimdilik burada ortaboy gemiler ve motorlar emniyetle barınabilmektedirler. Ayrıca, ufak tekneler için bir iç liman mevcuttur. Limana ve kasabaya hâkim olan kale limanın ve kasabanın süsüdür. 1.500 sene evvel Cenevizliler tarafından inşa edildiği rivayet edilen kale, tarihî, askerî bakımlardan olduğu kadar san'at eseri olarak da büyük bir değer taşır. Zamanımızda da restorasyonuna devam edilmektedir. Heyeti

umumiyesiyle ada arazisi hafif arızalı olup' denizden bakıldığı zaman çıplak bir manzara arzeder. Adanın arka tarafı daha ziyade yeşilliktir. Bu kısımlarda geniş bağ sahaları mevcuttur.

İKTİSADİYATI VE ZİRAATI :

Adanın bellibaşlı mahsulü, üzümdür. 1955 senesinde 700.000 kilo çavuş üzümü ile 2 milyon kilo şaraplık kuntura (Karasakız) üzümü istihsal edilmiştir. Çavuş üzümünün sevk mahallî İstanbul'dur. Kuntura üzümünden 1 milyon 250 bin kilo şarap ile 80.000 kilo sirke imâl edilmiştir. Bu yüzden eşhasa ait 10 şarap imalâthanesi ve ayrıca 150.000 lira sermayeli Bozcaada Şarapçılık Birliği Türk Anonim Şirketinin bir şarap fabrikası mevcuttur. Araziden 215 hektarına hububat ve bakliyat ekilerek hu yıl 457 ton mahsul alınmıştır. Mevcut 1971 adet sağmalı koyun, keçi ve inekten 79.244 kilo süt elde edilmiştir. Ayrıca, yılda ortalama olarak 59 ton balık, 3 ton sünger istihşâl edilir.

ŞARAP VE ÜZÜM BAYRAMI :

Bozcaada'nın, eski devrin şarap ilâhı Vakhöz'un ebedî istirahatgâhı olduğu hikâye edilir. Adanın, halen yegâne varidat menbaı olan üzüm ve şaraplarını bütün yurda tanıtmak ve bu suretle halka maddî ve manevî menfaatlar temin etmek gayesiyle, her yılın Ağustos ayında bir şarap ve üzüm bayramı tertip edilir. Bu bayram, kararlaştırılan günde adanın şânına lâyık bir şekilde kutlanır.

BAYINDIRLIK :

Adanın bağ yolları motorlu nakil vasıtalarının işleyebileceği durumdadır. Kasabanın meskûn kısımları, binalar, caddeler ve sokaklar itibariyle umumiyetle tertipli bir manzara arzeder. 1955 senesinde tanzim edilen yem imar plânına göre ; Belkemiği vaziyetinde ve iskeleden başlayarak kasabayı ikiye ayıran caddenin, bir ana cadde vasfını taşıyabilmesi, genişletilmesine bağlıdır. Kale önünde, bütün resmî daireleri ihtiva eden bir gurup tesis edilmeli ve boş saha ağaçlandırılmak suretiyle park ve panayır yerleri olarak muhafaza edilmelidir.

Kalenin restorasyonla ihyası, liman tarafındaki harap rıhtımın onarım ve tanzimi için kalede bir müze tesisi, rıhtımın gezinti yoluna kalbi noktalarından en faydalı faaliyetler olmalıdır. Kale duvarlarının içindeki

saha ağaçlandırılıp tertiple bir açık teşhir sahası ve park tesisi cihetine gidilmelidir.

İmar plânında, buna benzer düşüncelere göre tertiplenen diğer işlere belde sâkinlerinin ve bilhassa belediyenin sadakati Bozcaadayı kat kat güzelleştirecektir.

MUHEMEL İNKİŞAF İSTİKAMETİ :

Kasabanın gayet mahdut bir hinderland'a sahip oluşu, ayrıca ada oluşu ve ticaret yolları üzerinde bulunmayışı sebeplerine binaen kasaba ve limanın bir ticaret ve transit limanı merkezi olarak inkişafı beklenemez. Fakat iklimi, mahallî hususiyetleri ve tabîî durumu itibariyle Bozcaada ve kasabası daha ziyade bir istirahatgâh ve seyrengâh olarak inkişaf edebilir. Çok eskidenberi meskûn olan Adada yapılacak kazılar neticesinde eski medeniyet devirlerine ait eserler bulunması ihtimal dahilindedir.

Bu takdirde inkişaf seyri üzerine mühim bir faktör daha müessir olur. Belki Bozcaada istikbalde en sevimli bir turist şehri olacaktır. Tabii plâjları, leziz üzümleri, nefis şarapları, taze balık ve tavşanları, mutedil iklimi, berrak havası, ötücü kuşları, müreffeh ve görgülü halkını sinesinde taşıyan adanın halihazır durumu da bu iddiayı teyid etmektedir.